

**AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ**

YÜKSEK LİSANS MERKEZİ

Elyazması hukukunda

Sebuhe Nebiyeva Halis kızının

**“ABD’NİN BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ’NİN ARAP BAHARI
EKSENİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ ”**

Konusunda

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İhtisasın şifresi ve adı 060213_Uluslararası İlişkiler

İhtisaslaşma “ Uluslararası İlişkiler ve Diploması”

Tez Danışmanı:

Elşen Memmedli Halid oğlu

İktisat elmleri üzre felsefe doktoru

Yüksek Lisans Programının Rehberi:

Gabil Manafov Nadir oğlu

İktisat elmleri doktoru, prof.

Kafedra müdürü: Fariz Ahmedov Saleh oğlu

İktisat elmleri üzre felsefe doktoru,doç.

BAKÜ - 2016

Azərbaycan Cümhuriyyəti Eğitim Bakanlığı
Azərbaycan Devlet İktisat Universiteti
Türk Dnyası İşletme Fakultesi
Uluslararası İlişikiler ve Diplomasi alanı

ABD`nin Büyük Ortadoğu Projesinin Arap Baharı Ekseninde
Değerlendirilmesi

Yüksek Lisans Tezi

Sabuha NABIYEVA

Danışman: Dr. Elşen MEMMEDLİ

BAKÜ - 2016

İÇERİK

ÖZET	4
KISALTMAR.....	5
GİRİŞ	6

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞUNUN JEOPOLİTİK DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1.1. Ortadoğunun Tarihi.....	10
1.1.2. Ortadoğu'nun stratejik önemi	15
1.1.3. Ortadoğu'da Küresel rekabet	21
1.1.4. Ortadoğu'nun enerji kaynakları	25

İKİNCİ BÖLÜM

ABD'nin YENİ DÜNYA DÜZENİNDE BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ

2.1. 1.Büyük Ortadoğu Projesinin kapsamı	29
2.1.2. Büyük Ortadoğu Projesinin hazırlayan tarihi süreç	31
2.2. BOP'un hedef ve amaçları	35
2.1.1. Görünürdeki hedefler.....	35
2.2.3. Gerçek Hedefler.....	37
2.3. BOP'un Uygulanması Aşamasında Türkiye'nin Önemi ve Rolü.. ..	39
2.3.1. BOP'da NATO'nun Yeri ve Önemi.....	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARİ

3.1.1.Tunus (Yasemin Devrimi)	47
3.1. 2.Mısır (2011 Mısır Devrimi)	49
3.1..3. Yemen (2011-2012 Yemen Ayaklanması)	55

3.1.4. Bahreyn (2011-2012 Bahreyn Ayaklanması)	58
3.1.5. Libya (Libya İç Savaşı)	60
3.1.6. Suriya (2011-2012 Suriye Çatışmaları, İç Savaş)	62
3.1.7. Ürdün (2011 Ürdün protestoları)	63
3.1.8. Suudi Arabistan (2011-2012 Suudi Arabistan protestoları)	65
3.1.9. Cezayir (2011 Cezayir protestoları)	67
3.2. Arap Baharının dış dinamikleri.....	68
3.2.1.ABD.....	69
3.2.2.İsrail.....	72
3.2.3. Rusya.....	75
3.2.4.İran	76
3.2.5. Arap Baharı ile ortaya çıkan gelişmeler ve yeni dinamikler.....	78

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ “ARAP BAHARİ” nin DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1.1.Arap baharı ve ABD`nin bölgesel politikası.....	86
4.1.2.Arap Baharı BOP`un bir parçasımı.....	88
4.1.3.ABD`nin bölgedeki geleceği.....	91

SONUÇ.....92

KAYNAKÇA 95

ÖZET

Arap Uyanışını özetleyecek olursak bu hareketi, kısa ve orta vade için, çakıl taşları arasından fişkırın ve yollarını bulmaya çalışan küçük çaylara benzetmek mümkündür. Muhakkak ki bu küçük çaylar eninde sonunda mecrasını bularak büyük bir ırmağa karşı cak ve neticede de denize ulaşarak orada birleşecek, bütünleşecek, büyüyecek ve uzak vadede büyük İslam medeniyetinin yeniden ila ve ihyasına katkısını verecektir.

Ortadoğu bölgesi tarihi olarak bir dönüm noktasından geçmektedir. Bölgede ilk defa yöneticiler halk ayaklanması sonucu yönetimden uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Bu durum Ortadoğu'daki tüm liderlerin koltuklarını kaybetme korkusunu beraberinde getirmiştir. Arap dünyasında siyasi iktidarların devrilmesi ile birlikte demokratikleşmenin önünün açıldığı düşünülmüştür. Ancak, bugün bölgede yaşananlar beklentilerin son derece gerisindedir. Bu durumda bölgede istikrarın henüz sağlanamamış olmasının ve taşların yerine oturmamasının etkisinin büyük olduğu muhakkaktır. Ancak, iktidardaki isimler değişse de, Ortadoğu siyasetinin gerek yönetim anlayışı gerekse idari yapı anlamında ana hatlarıyla devam ettiği gözlemlenmektedir. Yapılan seçimler, bölgedeki iktidar devri sonrası ortaya çıkan bir eğilime de dikkati çekmiştir. Uzun yıllardır laik yapılar tarafından yönetilen Tunus ve Mısır'da, Zeynel bin Abidin ve Hüsnü Mübarek'in devrilmesinden sonra yapılan seçimlerde İslamcı partiler zafer kazanmıştır. Din üzerinden siyaset yapan partilerin beklenen demokratikleşme taleplerini ne oranda karşılayacağı konusunda tartışmalar yürütülürken, Mısır askeri bir darbe ile sarsılmıştır. Demokrasinin yerleşmesi şüphesiz ki uzun soluklu bir süreçtir ve bu noktada Ortadoğu'ya demokrasinin yerleşip, yerleşemeyeceğine yönelik tartışmalarda işi zamana bırakmak gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: Ortadoğu, Arap baharı, islam, siyaset, demokrasi

Kısaltmalar

ABD – Amerika Birlesik Devletleri

BOP – Büyük Ortadoğu Projesi

NATO - North Atlantic Treaty Organization

BM –

GİRİŞ

Sadece coğrafi olarak değil siyasi olarak da genişliği bulunan, pek çok bilinmezlerin, karmaşık ilişkilerin, sorunların ve çatışmaların, petrolün ve zenginliğin aynı zamanda gözyaşının merkezi olan Ortadoğu üzerine pek çok şey söylenen ama pek az bilinen bir coğrafyadır. İnsanlık tarihi burada başlayıp burada devam etmiştir. Tarihsel olaylara yön veren gelişmeler burada yaşanmış, geleneksel ve modern imparatorluklar için üzerinde mücadele edilmeye değer bulunmuş herşeye rağmen bu coğrafyadan vazgeçilmemiştir. Ortadoğu ,batıda Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Somali, Etiyopya, Sudan, Mısır, Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman'ı içine alan, kuzeyde Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini kapsayan, ayrıca İran, Afganistan ve Pakistan'ın da dahil edildiği , güneyde Suudi Arabistan'dan Yemen'e uzanan Arap yarımadasını çevreleyen ve ortada Suriye , Lübnan , Ürdün, İsrail ve Filistin'in aldığı bir coğrafya olarak tanımlanmaktadır.

Büyük Orta Doğu, ABD çıkarları için jeostratejik öneme sahip bir bölgedir. Amerikan perspektifinin şekillenmesinde 1979-1996 yılları arasındaki dönemde (Körfez savaşı ve sonrasını da içeren), Büyük Orta Doğu sıklıkla Amerikan müdahalesine sahne olan başat bir bölgedir. 1979 İran rehine kurtarma girişimi, 1982'de Lübnan'a askeri müdahale, Libya'ya yönelik 1986'daki El Dorado Kanyonu saldırısı, 1987-1988 Körfezdeki tankerlerin korunması, 1990 Körfez Savaşı ve son olarak Irak Savaşı. Ayrıca 1992'de Somali'de gerçekleştirilen barışı korumaya yönelik operasyon. 1979'dan 1994'e kadar Amerika'nın müdahalesini gerektiren olaylar değerlendirildiğinde göze çarpan 12 olayın yedisi Orta Doğu'da gerçekleşmiştir. Soğuk savaş döneminde de Akdeniz ve Basra Körfezi Amerikan askeri varlığının korunduğu ya da arttırıldığı göze çarpan bölgelerdir.

ABD yönetimi, Orta Doğu'ya demokrasiyi getirmek suretiyle nükleer silahların teröristlerin eline geçmesini engellemeyi amaçladığını açıkça dile getirmektedir. Bugün ABD'ye göre Orta Doğu terör örgütlerinin beslendiği en önemli merkez olarak görülmektedir. Orta Doğu'da terörün demokrasi ve ekonomik kalkınma ile ortadan kaldırılabileceği öne sürülmektedir .

Tüm bu örnekler ABD'nin özellikle bu bölgeye büyük önem verdiğini göstermektedir.

BOP olarak tarif edilen bu bölge ABD için son derece kritik çıkarların bulunduğu bir bölgedir. ABD karar alıcılarına göre uzun bir dönem (2025'e kadar) ABD`çi karları şunları içine almaktadır:

- İsrail Devleti'nin bütünlüğünün korunması ve Orta Doğu barış sürecinin tamamlanması,
- Petrolün kontrol altında tutulması,
- Saldırgan bölgesel bir hegemonun ortaya çıkmasının önlenmesi,
- Kitle imha Silahlarının Yayılmasının engellenmesi.
- Bölgede siyasi ve iktisadi gelişim ve istikrarın sağlanması ,
- Terörizmin kontrol altında tutulması.

Konunun daha iyi anlaşılması bakımından yukarıda sayılan ABD çıkarlarını biraz daha açalım.

ABD, İsrail Devleti'nin kuruluşundan bu yana güvenliğini ve refahını sağlama taahhüdünü üzerine almış durumdadır ve o zamandan günümüze kadar da bu konu tartışılan anahtar çıkarlardan birisi olmuştur. ABD'nin önümüzdeki 10 yılda da Orta Doğu barış sürecinin tamamlanması için paralel politikalar izlemesi beklenmektedir. İsrail'in askeri ve ekonomik gücünün artması ABD çıkarları için önemli görülmektedir.

Dünya petrol rezervlerinin % 65'i Körfez ülkelerinde bulunmaktadır ve petrol arzının %35'gibi büyük çoğunluğu bu bölgeden sağlanmaktadır". Bu bölge petrolüne sahip olmaktan çok bölgedeki petrolün güvenli bir şekilde Avrupa'ya ve ABD'ye taşınması büyük önem kazanmıştır. Bu nedenle hem ABD'nin hem de AB'nin Akdeniz'in güvenliğinin sağlanmasında ortak çıkarları vardır. Bazı Amerikan stratejistleri bu bölgedeki petrolün güvenliğinin sağlanması görevini ABD'nin üstlenmesini önermektedir . Bölgedeki petrol kaynaklarının kontrolünün özellikle ABD aleyhtarı yönetimlerin eline geçmesi istenmemektedir.

AB, 1 Mayıs 2004 tarihinde yaptığı genişleme ile sınırlarına oldukça genişletmiştir. Bu bir bakıma AB için hem yeni pazar alanı, hem de genç iş gücü anlamına gelmektedir. AB içinde bulunduğu ekonomik durgunluğu aşabilmek için bunu bir fırsat olarak değerlendirebilir. Ancak uzun vadede AB'nin de yeni açılımlara ihtiyacı

vardır. Büyük Orta Doğu bu nedenle gerek ABD, gerekse AB için uzun vadede önemli bir pazardır.

Büyük Ortadoğu Projesi, sadece kapitalist güçlerin Ortadoğu'nun enerji yataklarına el koymak için oluşturulmadı, esasen, dünya küresel kapitalist sisteminin 21. yüzyılın ekonomik, politik ve ideolojik yapılanmasına uygun 'yeni' toplumsal sistemler oluşturma stratejisidir. Bu nedenle 'Büyük Ortadoğu Projesi' ya da 'Yeni Ortadoğu' ismi ile adlandırılan politikalar, küresel kapitalist güçlerin, dünyayı yeniden dizayn etmesine yönelik stratejik projelerinden biridir.

ABD'nin önderliğinde gerçekleştirilen ve dünyanın bir bütün olarak sömürgeleştirme stratejisi ekseninde Afganistan'ı ve Irak'ı işgal etmesi ile bölge coğrafyası, uluslar arası güçler arasında pazar paylaşım rekabetinin odağı haline geldi. Askeri güç kullanılarak devam ettirilen bu proje, tersten Ortadoğu'da büyük patlamalara yol açmış bulunuyor. Bu bakımdan kesintisizce devam eden küresel işgal projesinin ortaya çıkaracağı politik sonuçları, şimdiden kestirmek son derece zor görünüyor. Çünkü uygulanmak istenen her plan; hem kendi içinde karşıtını doğurur, hem de söz konusu planda hesapta olmayan yeni politik süreçler yaratır. Bu durum kaçınılmaz olarak, bölgesel ilişkilerde ortaya çıkan veya çıkacak olan yeni süreçler, toplumsal değişimde çok daha farklı bir etkide bulunur.

Tezin amacı Ortadoğu'da meydana gelen değişimin nedenlerini, sürecin işleyişini ve muhtemel sonuçlarını ortaya koymaktır. İlâveten, bildirmek gerekmektedir ki, ABD, Rusya, AB, Çin, Japonya gibi küresel devletler egemenliklerini tesis etmişler ve ekonomik açıdan da hegomonik bir yapıya sahip olmuşlardır. İşte tam bu noktada ABD'nin BOP'si devreye girmektedir. Bu küresel devletlerin sahip olduğu özelliklere sahip olmayan ve birçok gelirleri de petrole dayalı olan, ekonomik açıdan olmasa da kültürel ve siyasal açıdan üçüncü dünya ülkeleri diye tabir ettiğimiz Ortadoğu, Orta Asya ve Afrika ülkeleri gelmektedir. İşte bu sebeplerden dolayı, ABD'nin tarif ettiği BOP'si, saydığımız bu bölgelerdeki ülkeleri kapsamaktadır. Çoğunluğunu Müslüman halkların oluşturduğu bu geniş coğrafya insanlık tarihi kadar eski bir mücadele ve rekabete konu olmuş bir bölgedir. Ancak bu çalışma dolayısıyla; ABD dış politikası hakkında yapılan literatür taramasında da görülmüştür ki, ABD belli dönemlerde Ortadoğu'ya, Asya'ya ve Balkanlar'a yönelmiş, bu bölgeler ile sıkı ilişkiler geliştirmiş olmasına rağmen, ABD dış politikasının " batı eksenli " anlayışının değişmemiş olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın amacı, ABD'nin Ortadoğu ülkeleri ile "Arap Baharı" adı altında ayaklanması ve

ilişkilerinin incelenmesidir. Yani, ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesinin Arap Baharı ekseninde deyerlendirilmesidir.

Tezin ilk bölümünü Ortadoğu'nun tarihi, stratejik önemi ve enerji kaynakları hakkında bilgiler edinmektedir. Aynı zamanda, bu kapsamda Ortadoğu'da yaşanan küresel rekabet önemli bilgilerden sayılır.

Tezin ikinci bölümü Büyük Ortadoğu Projesinin Kavramsal Tanımı, kapsamı, hedef ve amaçları, BOP uygulaması aşamasında NATO ve Türkiye'nin rolünün tez içeriğinde önemi öngörülmektedir.

ABD'nin BOP çerçevesinde değerlendirilmesi "Arap Baharı" ayaklanmalarında daha açık olduğu için burada "Arap Baharı" olan ülkelerde hadiselerin ne sebepten ve ne amaçla olmasını gösteren araştırmalar tezin üçüncü bölümünde yer almaktadır.

Kısaca özetlemek gerekirse Büyük Ortadoğu Projesi ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında Yeni Dünya Düzenini kendi lehine şekillendirmek ve küresel hakimiyetini yerleşik hale getirmek için ortaya atmış olduğu bir projedir. Bu uğurda Irak'ta ve Afganistan'da milyonlarca insan ölmüş, dünya çapında bir İslamofobi hastalığı yayılmıştır. "Kızıl Tehlike (Komünizm)" bittikten sonra "Yeşil Tehlike (İslamiyet)"i kendisine düşman olarak belirleyen NATO, dolayısıyla ABD, İslam üzerinden yürüttüğü ve aşama aşama gerçekleşen projesinde geldiği son nokta ise Arap Baharıdır. İşte bizimde tezimizde ele alacağımız konu Büyük Ortadoğu Projesi'nin (BOP) Arap Baharı ile ilişkisidir.

I BÖLÜM

1. ORTADOĞUNUN JEOPOLİTİK DEĞERLENDİRİLMESİ

“Ortadoğu” kavramı yüzyıldan fazla bir süredir kullanılmasına karşın bölgesel ve küresel gelişmelere bağlı olarak kavramın mekansal açıdan sınırları netlik kazanamamıştır. Genel olarak Ortadoğu denildiğinde Arap yarımadası, bu yarımada üzerindeki devletler ve bu devletlerarasında yaşanan sorunlar akla gelmektedir. Günümüzde Ortadoğu kelimesi her devlet ve millet tarafından değişik ifade edilmektedir. Örneğin; Ön Asya, Batı Asya, Yakın Doğu, Middle East, Moyen Orient ve Eş-şarku'l-evsat gibi. En fazla kullanılan ifade ise “Ortadoğu” dur.¹

1.1. ORTADOĞUNUN TARİHİ

Ortadoğu, Doğu ile Batıyı, Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu, Rusya ile sıcak denizleri birbirine bağlayan, aynı zamanda Doğu ile Batı arasındaki bütün ticari ve kültürel bağlantıların yapıldığı bir bölgedir. Yeryüzünün en önemli kara ve su yollarını kumanda etmesinin kendisine kazandırdığı eşsiz jeopolitik değer, Ortadoğu'yu tarihin ilk dönemlerinden bu yana dünya egemenliği peşinde koşan güçlerin birincil hedefi haline getirmiştir. “Kara altın” olarak tanımlanan petrolün 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren değer kazanmasıyla Ortadoğu'nun, dolayısıyla buradan geçen kara ve deniz yollarının stratejik önemi dünyanın hiçbir yeriyle kıyaslanamayacak derecede artmıştır.²

Ortadoğu'nun önemi, Rockefeller Kardeşler Fonu olarak bilinen ve Amerika Birleşik Devletleri ekonomi politikasının ilkelerini saptayan örgütçe hazırlanan 1952 tarihli bir raporda vurgulanarak, emperyalizm için vazgeçilemez olduğu ifade edilmiştir. Raporda şöyle denilmiştir: “Asya, Ortadoğu ve Afrika milliyetçiliği, Sovyet Bloğunun tahrikleriyle yıkıcı bir güç haline gelecek olursa, Avrupa'nın petrol ve diğer hammadde

¹ Taşkın Deniz, “Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, Cilt 5, Sayı:26, İstanbul, y.e.y.,2012, s.157

² Serdar Sakin, Can Deveci, “Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme”, http://www.historystudies.net/Makaleler/180246529_16-Serdar%20Sakin.pdf, (Erisim tarihi 10.12.2014),s.282

ikmal kaynakları tehlikeye girebilir. ³Şu halde, bölgeyi güvenlik altına almak için bölge ülkeleriyle ilişkiler kurmak ve yaşamsal önemdeki kaynakları böylece güvenceye almak gerekir. Bu nedenle, Ortadoğu, emperyalizmin ilgi odağı olmuştur ve bu bölgeyi kendi etki alanı içinde tutmak gereklidir”.

Ortadoğu; medeniyetlerin doğduğu ve kaybolduğu yer... Ortadoğu; medeniyetlerin mirası üzerinde bütün büyük semavi dinlerin şekillendiği manevi toprak. Binlerce yıllık çatışmaların halen sürdüğü , sanki insanlığın kavga etmekten yorulmadığı bölge. Oysa, hiçbir medeniyetin olmadığı - olamadığı kadar renkli, köklü ve zengin bu coğrafyanın (geri kalmışlıkları da barındırsa) halkları hep bir huzur, bir dinginlik istemiş ama büyük güçlerin üzerinde hesap yaptığı, geleceğini şekillendirmek için her yolu mübah saydığı bir hedef olmaktan kurtulamamışlardır. Bu yüzden Ortadoğu, büyük emperyal satrançta, her zaman öne sürülen bir hamle olmuştur.

Ortadoğu terimi ilk kez 1902`de Alfred Mahan tarafından, İngiliz İmparatorluğunun stratejisini anlatmak için kullanılmıştır. Yani Ortadoğu kavramı aslında hem çok yeni hemde batı kaynaklı bir isimdir. Bu terim kullanılmaya başlanmadan önce bölgeye ‘Levant’ (Güneşin doğduğu yer) denmekteydi. İngiltere`nin sömürgeleri Doğu`ya doğru kaymaya başlayınca, güneş İngiltere için daha da doğuda doğmaya başlamış, Levant terimi anlamını yitirmiş , bundan sonra bu bölgeye ‘Near East’ (Yakın Doğu) denmeye başlanmıştır. Ayrıca 19.yüzyılda büyük Avrupa Devletleri, Doğu`yu Batı uygarlığının bittiği yer olarak tanımlıyorlardı. Bu devletler arasındaki Batı dışı topraklar üzerindeki mücadelenin genel adı ise “Doğu Sorunu”ydu. Ancak, mücadele geliştikçe ve farklı çıkar alanları belirdikçe Doğu`nun tanımlanması da değişmiştir. 1990 lardan sonra iyice anlam kayması olmuş, Ortadoğu kavramı üç şeyi ifade etmeye başlamıştır: ⁴

Sadece İsrail-Filistin toprakları, Makul ortalama tanım dediğimiz, Arap yarımadasını, Türkiye ve İran`ı da içine alan tanım Büyük Ortadoğu (Greater Middle East); Fars`tan Endonezya`ya kadar bütün coğrafya.

Şimdilerde kullanılan ve genişlemiş ifade ile Fas`tan Adriyatığe, Pakistan`a, Yemen`e ve tüm Orta Asya`ya, Kafkaslar`a kadar oldukça geniş ve önemli bir coğrafyayı tanımlamaktadır. Diğer bir deyişle, içerisinde çeşitli bölge ve alt bölgeleri barındıran bir

³ A.Nikolayevic Basın, “Ближний Восток: история тысячелетий”, http://russianscientist.org/files/Conference/2012/BASIN_Blizhniy_Vostok.pdf, (Erisim tarihi 13.06.2015),s.17

⁴ Muhammet Şahin, “Yeni Dünya Düzeninin Yeni Gerçeği, Büyük Ortadoğu Projesi, Ortadoğu Neresidir?”, <http://venekdere.net/forum/index.php?topic=197.0:wap2>,(Erisim tarihi 13.05.2015) ,s. 272

makro bölge olan Büyük Ortadoğu, Kuzey Afrika'dan İran Körfezi'ni de kapsayacak şekilde Pakistan'a, Filistin'e, Orta Asya'ya ve Kafkasya'ya uzanan bölge , 22 Arap ülkesi, Türkiye ve İsrail'i içine alan , genişletilmiş bir Ortadoğu coğrafyasıdır. ⁵

“Ortadoğu”nun veya “Büyük Ortadoğu”nun tanımı yapılırken en önemli referans noktası “İslamiyet”tir. İsrail istisna tutulursa ABD tarafından yapılan Büyük Ortadoğu tanımlamasının ortak unsuru İslam dini olarak görülmektedir. Çünkü bugünkü Ortadoğu, 19. yüzyılın sömürgecilik zihniyetinin ve klasik Batı düşüncesindeki Şark algılamasının bir ürünü olarak yapılandırılmıştır ve burası her şeyden önce İslam coğrafyasıdır. Yüzyıllardır, Ortadoğu özelinde İslam Dünyası'nın, klasik oryantalizm çerçevesinde, Batının ‘ötekisi’ olarak , modern zamanların gerisinde kalmış olduğu iddia edilmektedir. Ve batı kendisine çağdışı olarak nitelediği ‘ötekisini uygarlaştırma misyonu’ yüklemiştir. Nihai amaç ise zengin Doğu'ya hakim olmaktır. Geliştirdiği ideoloji gereği, İslam'ı bir din, bir inanç sisteminden ziyade, bir devlet(ler) sistemi olarak algılamış ve tehdit olarak gördüğü bu potansiyeli pasifize edebilmek için, İslam dünyasının kalbi sayılan Ortadoğu'yu her daim çatışma eşiğinde tutmaya çalışmıştır. ⁶ Ortadoğu'nun kalıtsal olarak nitelendirilebilecek sürekli ve istikrarlı, ‘istikrarsızlık’ durumu ve buradaki toplumların bedevi-aşiret kültürünün bir uzantısı yönetsel sorunlar , İslam dininin sosyo-politik söylemi olarak belirtilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu kavramı resmîyet kazandı. İngiltere hükümetinde Sömürgeler Bakanlığı bünyesinde “Middle Eastern Department” adıyla bir idari teşkilat oluşturuldu. Osmanlı Devletinden koparıldıktan sonra birer İngiliz mandası olan Filistin, Mavera-i Ürdün ve Irak bu teşkilata bağlandı. Ardından İngiltere'deki Coğrafî Adlar Daimi Komisyonu (Permenant Commission on Geographical Names) “Yakındoğu”yu sadece Balkanları ifade edecek şekilde yeniden tanımlarken Ortadoğu kavramını da Türkiye, Mısır, Arap Yarımadası, Körfez bölgesi, İran ve Irak'ı kapsayan bir bölge olarak belirlendi. Böylece İstanbul Boğazından Hindistan'ın doğu kıyılarına kadar uzanan bölge “Ortadoğu” olarak isimlendirilmiş oldu. İkinci Dünya Savaşı sırasında Kahire merkezli Middle East Air Command adıyla bir birim oluşturulmuş ve İngiltere'nin bölgedeki mandaları olan Filistin, Mavera-i Ürdün ve Irak'ın yanı sıra Aden

⁵ Muhammet Şahin, “Yeni Dünya Düzeninin Yeni Gerçeği, Büyük Ortadoğu Projesi, Ortadoğu Neresidir?”, [http://venekdere.net/forum/index.php?topic=197.0;wap2,\(Erişim](http://venekdere.net/forum/index.php?topic=197.0;wap2,(Erişim) tarihi 13 .05.2005), s.283

⁶ Ömer Taşlı, **Ortadoğu'ya Süper Güçlerin Etkileri**, İstanbul , Fikir Yayınları , 1991, s.15

ve Malta da buranın kontrolüne verilmişti. Daha sonra İran ve Eritre de bu komutanlığın kontrol alanına dahil edilmiştir.⁷

Ortadoğu modern İngilizcede insan uygarlığının en eski bölgesi için kullanılan terimdir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında daha uygun olarak kullanılan terim ise Türkiye'yi, Balkanları, Levant ve Mısır'ı kapsayan "Yakın Doğu" terimiydi. "Ortadoğu" terimi kullanıldığında da Arabistan, Körfez, İran, Irak ve Afganistan kastedilmekteydi. Birinci Dünya Savaşında Müttefiklerin Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkıp onun eski Arap vilayetleri üzerinde kendi egemenliklerini kurmalarından sonra, "Ortadoğu" gitgide her iki bölgeyi de kapsar hale geldi. Bu eğitim, İkinci Dünya Savaşı sırasında Mihver güçlerine karşı verilen savaşta bütün bölgenin stratejik bir birim olarak görülmesiyle güçlendi. Mısır, Müttefiklerin Ortadoğu İkmal Merkezi mevzisiydi. Savaşın sonunda, Kahire aynı zamanda Arap Birliği'nin merkezi haline geldi ve bu, Mısır'ın bağımsız Asyalı Arap devletleriyle ilişki kurmasını sağladı.⁸

Ortadoğu terimi Avrupa merkezlidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında, yüzyıllar boyunca güven ve istikrar içinde bulunan Ortadoğu, Batılı güçlerin müdahalesinden sonra bölündü ve nüfuz alanlarına ayrıldı. Bölgedeki konumlarını güçlendirmek ve çıkarlarını korumaktan başka hiçbir şeye önem vermeyen Batılı güçler, bulabildikleri yerel işbirlikçiler ve taşeronlarla el ele vererek sınırları masa başlarında yeniden belirlediler. Böylece, Ortadoğu ve Osmanlı bakiyesi Arabistan topraklarında, I. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Irak, Suriye, Ürdün, Necd, Hicaz Krallığı gibi manda ve yapay devletler ortaya çıktı.⁹

Bilindiği üzere Birinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki gelişmelerle Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra Ortadoğuda oluşturulan yapı bölge gerçeklerine uymaktan çok, o dönemde bölgede bulunan İngiltere'nin çıkarlarına uymaktadır. İngiltere tabiri caizse sınırları çizirken ve devletleri kurarken Ortadoğu'nun; etnik, coğrafi,

---

⁷ Davut Dursun, "Ortadoğu'nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Cilt 7, Sayı 50, 2005, s.1238

⁸ Peter Mansfield, **Ortadoğu Tarihi**, Say Yayınları, İstanbul 2012, s. 15

⁹ Emre Gül, "Ortadoğu'da Bölünmüşlüğün Kısa Tarihi," <http://www.dunyabulteni.net/haberler/311878/ortadoguda-bolunmuslugun-kisa-tarihi>, (Erişim tarihi 19.03.2015)

kültürel ve ekonomik özelliklerine uygun bir yapı oluşturmamıştır. Bu durum bölgeyi Dünyanın en kırılgan coğrafyası haline getirmiştir.¹⁰

İngiltere, 1882 yılında fiilen girdiği Mısır'ı, Kasım 1914'te ilhak etti ve burayı yönetmeye başladı. Mısırlıların tam bağımsızlık yönündeki taleplerinin karşısında olabildiğince durmaya çalışan İngiltere, 1921'de başlayan ayaklanma ve gösterilerin ardından, görünüşte ve sözde Mısır'a bağımsızlığını verdi. Fakat Süveyş Kanalı ve Sudan üzerindeki kontrolünü elinde tuttu. Bu durumu kabul eden Hidiv "I. Fuad", "Kral" ilan edilerek ülkenin yönetiminde bırakıldı. Mısır'daki yabancıların himayedarlığını da üstlenen İngiltere, burada istediği kadar asker bulundurma hakkına sahip olarak, Mısır üzerindeki etkisini uzun yıllar sürdürdü.

"Mekke Şerifi Hüseyin" ise Osmanlı'ya karşı başlattığı isyanın akabinde Hicaz üzerinde, "Arapların Kralı" olarak yetkisini ve nüfuzunu genişletti. 1917'de "Hicaz Kralı" olarak tanındı. Oğlu "Faysal" da Şam'a yerleşerek "Suriye Kralı" unvanını aldı. Fakat 1920 Nisan'ındaki San Remo Konferansı'nda İngiltere ve Fransa, mandalar hakkında bir anlaşmaya vardılar. Buna göre Fransa Suriye ve Lübnan'a, İngiltere de Irak, Ürdün ve Filistin'e sahip oluyordu. İki büyük galip devlet arasındaki bu anlaşmaya rağmen "Suriye Kralı" ilan edilen Faysal, Şam'daki hakimiyetini kabul ettirmek azmiyle Fransızlara karşı harekete geçti. Buna karşı Fransızların tepkisi çok sert oldu ve "General Gouraud" emrindeki Fransız kuvvetleri Şam'a girdiler. Bunun üzerine Faysal, Şam'dan kaçmağa mecbur oldu. Fakat bu defa da İngilizler tarafından himaye edilen Faysal, İngiliz mandası altındaki "Irak'ta Kral olarak" tahta oturtuldu. Şerif Hüseyin'in diğer oğlu "Abdullah" ise İngiliz kontrolünde suni bir manda devlet olarak ihdas edilen "Ürdün Krallığı"nın başına getirildi.¹¹

İşte tam bu sırada Kur'an hükmünü harfiyen tatbik etmek iddiasındaki "Necd ve Vehhabi Emiri Abdülaziz İbni Suud" ortaya çıktı ve TBMM'nin Halifeliği ilgasından sonra "Hilafet" iddiasında bulunan Hicaz Kralı Şerif Hüseyin'i tahtından ederek Mekke'yi ele geçirdi. 1926 yılında kendisini "Hicaz Kralı" ve "Necd Sultanı" ilan eden

---

¹⁰ Serdar Sakin, Can Deveci , "Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme - An Analysis on the Term "Middle East" and its Boundaries" , History Studies ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı/ **Relationships of the USA and The Great Middle East Special Issue 2011**, s 284, http://journaldatabase.info/articles/ortadou_kavram_ve_snrlar_uzerine_bir.html (Erişim tarihi 19 Mayıs 2015)

¹¹ Emre Gül , "Ortadoğu'da Bölünmüşlüğün Kısa Tarihi", <http://www.dunyabulteni.net/haberler/311878/ortadoguda-bolunmuslugun-kisa-tarihi>. (Erişim tarihi 19.03.2015)

İbni Suud'un bu topraklar üzerinde kurduğu devlet, daha sonra "Suudi Arabistan Krallığı" adını aldı.¹²

İngiliz mandası altında yönetilmeye başlayan Filistin'e "Balfour Deklerasyonu" ve Milletler Cemiyeti'nin 1922'deki kararlarının ardından "Yahudi göçü" hızlanırken, Araplarla Yahudiler arasında bölgeyi kargaşa ve kaosa sürükleyen çatışmalar başladı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra da devam eden bu ortamda yaşanan bir gelişme karmaşayı daha da arttırdı. Çünkü bu bölgede yeni bir devlet doğdu: İsrail... Amerika Birleşik Devletleri ve Batı'nın desteğiyle hareket eden İsrail, Ortadoğu ve Arabistan topraklarında yeni parçalanma ve bölünmelere yol açarken, bu durum sonraki yıllarda da devam etti ve "Umman", "Yemen", "Bahreyn", "Katar", "Birleşik Arap Emirlikleri", "Kuveyt" gibi yeni yeni devletler kuruldu.¹³

Dünya gündeminden hiç düşmeyen OrtaDoğu, siyasal yönden son derece duyarlı bir alan olma özelliğini tarih boyunca korumuştur ve hala da korumaktadır. Bu duyarlılığını bir bakıma içinde barındırdığı etnik, dinî ve siyasal farklılıklara, son asırda petrol gibi doğal bir zenginliğin de eklenmesi, Orta Doğu'yu dünyanın en sıcak bölesi haline getirmiştir.¹⁴ İmparatorluklar çağının bitmesiyle, uluslararası politikada rol oynayan önemli aktörlerin etkisiyle bölgenin siyasi yapılanmasının yeniden oluş(turul)ması, 20. yüzyılın şekillenmesindeki en önemli olaylardan biri olmuştur. Bu bölge, 20. yüzyılda hem bölgesel çatışma ve çekişmelerin hem de büyük devletler arasında emperyal rekabetin yaşandığı en önemli coğrafyadır.¹⁵

1.2. Ortadoğu'nun Stratejik Önemi

Ortadoğu, Dünya Adası'nın tam merkezinde her üç kıtanın bağlantı bölgesi ve her üç kıtaya açılımı olan bir konuma sahiptir.

Ortadoğu'nun stratejik değerleri şöyle sıralana bilir.

- Dünya'da bilinen petrol rezervlerinin %65'i bu bölgededir.
- Üç kıtayı birleştiren kara ve demiryolları'nın düğüm noktasıdır.
- Deniz ticaret yolları ve geçitlerinin büyük kısmını kontrol eder.

¹² Bernard Lewis, **Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği**, (Tercüme: Mehmet Harmanlı), İstanbul, Sabah Yayınları, 1998,s.37

¹³ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu**, 1.baskı, İstanbul ,Alfa Yayınları., 2004,s. 283.

¹⁴ Bernard Lewis, **Ortadoğu** , (Çev. Selen Y. Kölay), Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2005, s.181.

¹⁵ Türel Yılmaz, **Uluslararası Politikada Ortadoğu**, Ankara, Baris Kitap Basın Yayın ,2009, s.17

- Tarihin en zengin kültür hazinelerine sahiptir.
- Tek Tanrı'ya inanan dinlerin doğduğu bölgedir.¹⁶

Ortadoğu, Doğu ile Batıyı, Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu, Rusya ile sıcak denizleri birbirine bağlayan, aynı zamanda Doğu ile Batı arasındaki bütün ticari ve kültürel bağlantıların yapıldığı bir bölgedir. Yeryüzünün en önemli kara ve su yollarını kumanda etmesinin kendisine kazandırdığı eşsiz jeopolitik değer, Ortadoğu'yu tarihin ilk dönemlerinden bu yana dünya egemenliği peşinde koşan güçlerin birincil hedefi haline getirmiştir. "Kara altın" olarak tanımlanan petrolün 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren değer kazanmasıyla Ortadoğu'nun, dolayısıyla buradan geçen kara ve deniz yollarının stratejik önemi dünyanın hiçbir yeriyle kıyaslanamayacak derecede artmıştır.¹⁷

Orta Doğu kavramının genel olarak tek bir tanımı bulunmamaktadır. Orta Doğu ile ilgili bugüne kadar birbirinden farklı birçok tanımlama yapılmıştır. Bölge ile ilgili yapılan araştırmalarda her araştırmacının ilgilendiği alanlara göre dar veya geniş kapsamlı tanımlamalar yapılmıştır. Dar kapsamda ,Ortadoğu; Batıda Mısır, kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneyde ise Suudi Arabistan'dan Yemen'e uzanan Arap Yarımadasını çevreleyen ve ortada Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin'in yer aldığı coğrafya olarak tanımlanabilir. Çalışmada ele alınan Orta Doğu kavramı, bu tanım kapsamında incelenirken, enerji kaynakları bakımından yapılan bölgesel değerlendirmelerde ülkeler bazında ifade edildiğinde Suriye, Irak, İran, Ürdün, Lübnan, Suudi Arabistan, B.A.E, Katar, Kuveyt, Umman, Yemen, Mısır ve Sudan ülkelerinden oluşan Orta Doğu coğrafyası temel alınmıştır. Bu ele alım sürecinde, Bp verilerinin Orta Doğu olarak ifade ettiği kapsam temel alınmış, çalışma içerisindeki enerji kaynaklarının dağılımı, belirtilen coğrafya üzerinden analiz edilmiştir.¹⁸

Ülkeler petrole kolay ve sorunsuz ulaşmak amacıyla sürekli yeni stratejiler ortaya koymuşlardır.¹⁹ Davutoğlu (2001:333)'na göre de ,Petrolün uluslararası ekonomik ve politik güçler açısından taşıdığı hayati önem bu doğal kaynağa dayalı bir stratejik planlamanın geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Öyle ki petrol uluslararası politikanın

---

¹⁶ "Ortadoğu", <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/ortadogu.htm> , (Erişim tarihi 19 Nisan 2015)

¹⁷ Ömer Turan, **Tarihin Başladığı Nokta Orta Doğu** , İstanbul , Şep Ajans Yayınları 2002, s.16.

¹⁸ Peter Mansfield, **Ortadoğu Tarihi** , (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), İstanbul, Say Yayınları, 2012, s.284

¹⁹ Valentina Chirol, **The Middle East Question or Some Problems of Indian Defence** , London, John Murray, Albemarle Street, 1903, s.5

modern dönemdeki iki önemli çatışma alanı olan jeopolitik ve ekonomi politiğin kesişim alanında son derece belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır.²⁰

Orta Doğu'nun petrol bakımından sahip olduğu zenginliğin boyutu esas olarak İkinci Dünya Savaşından sonra keşfedilmiştir. Bu dönemden sonra Orta Doğu petroleri uzunca bir süre çok uluslu petrol şirketlerinin hâkimiyeti altında kalmıştır. Bu bağlamda, çok uluslu şirketlerin uluslararası politikaları çoğu zaman etkilediği ve kimi zaman da devletleri yönlendirdiği ifade edilebilir. Batılı petrol şirketlerinin Orta Doğu petrollerinin üzerindeki kontrolüne karşı ilk ve en önemli hareket Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği olan Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC)'in 1960 yılında kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Bu gelişmelerin yanında Ortadoğu'nun diğer bir özelliği diyebileceğimiz nokta ise bölge ülkelerinin yaşadığı çatışmalar ve zayıf demokrasidir. Bölgede meydana gelen Arap- İsrail Savaşı, bölge ülkelerinde görülen askeri darbeler, İran-İrak savaşı, ABD'nin Basra harekâtı ve körfez savaşları yakın dönemde Ortadoğu'da meydana gelen ve hafızalarda kalan karışıklıklar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çatışmaların ve liderlik mücadelelerinin temelinde ise bölgenin jeopolitik ve jeostratejik önemi yatmaktadır. Dünyada enerjiye olan ihtiyacın giderek artmaya devam etmesi, enerjinin bölgesel ya da küresel güç olma mücadelelerinin en stratejik unsuru olması 21. yüzyılda da hegemon güçlerin Orta Doğu enerji kaynaklarına olan ilgisini daha da artıracaktır.²¹

Yaklaşık 300 mln insanın yaşadığı Ortadoğu'nun bir alt sistemi olan Basra Körfezi, 120 milyon dolayında nüfuzuyla daha ziyade petrol ve doğal gaz zengini ülkelerin yer aldığı ve sadece bu nedenden dolayı bile dünyanın asla vazgeçemeyeceği bir bölgedir. Dolayısıyla Kuzeyi Sovetler birliğinin dağılmasıyla bağımsızlığına kavusan Ermenistan, Azerbaycan ve Turkmenistan, doğusu Afganistan, batısı Kızıldeniz ve güneyi Arap Denizi ve Hint okyanusu ile çevrili olan bölge, sanayileşme açısından geri olmakla beraber, dünya enerji kaynaklarının toplandığı bir merkez konumundadır. Gerek coğrafi yapısı, gerekse dünya petrol rezervinin yaklaşık yüzde 65'ine varan petrol kaynakları ile Basra Körfezi, stratejik önemini uzun yıllar koruyacak bir bölge niteliğindedir. Başta sanayileşmiş Avrupa ülkeleri olmak üzere, Japonya, Çin ve ABD'nin petrole bağımlılığı sürdüğü sürece bölgenin hem küresel ekonomiyi hem de

---

²⁰ Bernard Lewis, **Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği**, Ankara, Sabah Kitapları, 1998, s. 27

²¹ Ekrem Memiş, **Kaynayan Kazan Ortadoğu**, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, , 2002, s. 14

global güçlerin askeri ve güvenlik politikalarını etkileyecek bir nitelikte olmaya devam edeceğinden kuskusu duyulmamaktadır.²²

Bir zamanlar Sovyetlere oldukça yakın olan bölge, bu devlet için her türlü tehlikenin gelebileceği güney kanadı olarak düşünülmekteydi. Tarihsel olarak bakıldığında, İngiliz Hindistan'ı ve Hint Okyanusu yolu üzerinde bulunan bu bölgenin Çarlık Rusya'sı açısından da önemli bir bölge olduğu bilinmektedir. Gerek Afganistan'ın işgal edilmesi, gerekse bölge ülkeleri ile ilişkileri geliştirme çabası içinde olması, bu önemin Sovyetler Birliği döneminde de devam ettiğini açıkça göstermektedir. ABD'ye oldukça uzak olan bölge, Sovyetlerin arka bahçesi durumunda olmasına ve coğrafi yakınlığından dolayı ABD'ye avantajlı konumda bulunmasına rağmen ABD'nin bölgede daha etkin olduğu görülmektedir.

Ortadoğu'nun uluslararası politikada merkezi öneme sahip bir bölge olması, II. Dünya Savaşı'ndan sonra olmuştur. Savaşın sona ermesiyle Amerika ve Sovyetler Birliği, Avrupalı kolonyal güçleri belirleyici dış aktör olarak bölgeden silerken, Ortadoğu, her iki süper güç için de jeo-stratejik nedenler ve global rekabette dolayısıyla önemli bir coğrafi konuma gelmiştir. Bölge devletleri, bu siyasi gelişmelere ve iki kutuplu uluslararası sistemin yeni koordinatlarına uyum sağlamışlardır. Böylece, bir taraftan uluslararası sisteme bağlı diğer taraftan da bölgesel dinamiklere sahip kendine özgü bir yapı oluşmuştur.²³

Yaygın olan kabule göre, Ortadoğu, Arap Yarım adası ülkelerini, İran, Türkiye, Suriye, Ürdün, Lübnan, Filistin, İsrail, Mısır ve Libya'yı kapsar. Ama coğrafyayı siyasal gelişmeler temelinde değerlendirmeye şartlandırılmış Batılı, diğer Arap ülkeleri Tunus, Cezayir ve Fas ile iyice doğudaki Afganistan ve Pakistan'ı da Ortadoğu kapsamına da alır. Batılı, Doğu'dan her söz ettiğinde sadece doğusundaki ülkeleri değil, güneyindekileri de düşünür. Anlaşılan nereden bakıldığına bağlı olarak bu bölgenin sınırları değişir. Ama değişime yeni bir şey var: Türkiye ve İran dışında yoğunluklu olarak Arapların yaşadığı, Arapçanın hakim dil olduğu bölgedir Ortadoğu. Arap Dünyasından Arap olmadıkları ve kendi dillerini konuştukları için ayrılır. Ama daha İslamiyetin ilk yüzyılında Müslümanlaşan İranlılar ile bin yıl boyunca bu topraklara hükmeden ve İslamiyetin koruyucusu olan Türkler, Araplarla aynı kültür iklimini paylaşmışlardır. Bu toprakları

---

²² Esra Demircan, **Akdeniz için Birlik Projesi ve Ortadoğu tezi**, Ankara, y.e.y, 2012, s.13

²³ Osman Özalp, "Uluslararası İlişkiler Bağlamında Ortadoğu'da Büyük Güç Politikaları Açıklamaya Yönelik Bazı Kurumsal Yaklaşımlar", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 48, Mart 2013.,s.46

ziyaret eden bir kimse, coğrafyadaki bütünlüğün yanı sıra halklar arasındaki birliğin devamlılığını, Arap İnan, Türk kültürünün nasıl iç içe geçtiğini ve dahası bu coğrafya üzerinde Osmanlı damgasının ne kadar derine vurulduğunu da görmek durumundadır. ²⁴Arap Yarımadası'ndan Kızıldeniz'le ayrılan ama yarımada ve Filistin'i kumdan bir köprüyle,Sina Çölü'yle bağlanan Mısır,Ortadoğu'nun dördüncü bölümünü oluşturur. Afrika ülkelerini ve Mağrip'i (Libya,Tunus,Cezayir,Fas) Doğu'ya bağlayan ülkedir Mısır.

Basra Korfezi'nin pozisyonu bölgeye zaten stratejik ve ekonomik avantajlar sağlamaktadır. Bölge dünya politikasında sürekli hassas bir role sahip olmuştur. 15. Yüzyıldan beri dünyanın önemli güçleri çeşitli amaçlar için bu bölgeyi ve bölgedeki üsleri ele geçirmek için mücadele etmişlerdir. İlk dönem Portekiz ve İspanyol mücadelesine sahne olan bölge, daha sonra da İngiliz, Osmanlı ve Rus mücadelesine tanik olmuştur. Soguk Savas boyunca bölge ABD için Avrupa ve Pasifik'ten sonra üçüncü cephe olarak görülmüş, hatta önem açısından diğerlerinden bir farkı olmadığı üzerinde durulmuştur. Bölge şu dönemde super güçlerin mücadele alanı olmuş ve söz konusu devletler bölgenin ekonomik ve siyasal dinamiklerini etkilemiştir.²⁵

Doğu Bölge ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölgeye yönelik Sovyet tehlikesi ortadan kalkmış olmakla beraber, 1979 devriminin İran da Sii yönetimini iktidara tasması, bolgeyi İran eliyle Sii ve İslami hareketlerin yayılmasına açık bir duruma getirdiğinden, Batı'nın bölgeye yönelik çıkarları yine tehdit altında görülmüştür. Bunun dışında Irak'ın sekiz yıl süren İran-İrak savaşının arkasından 1990 Ağustosun'da komsusu Kuveyti isgal etmesi ve Suudi Arabistan için bir tehdit oluşturmaları, ayrıca gerek İran'in gerekse Irak'ın nükleer silah geliştirmeye yönelik çabalarından vazgeşmemeleri, bölgenin siyasal ve stratejik olarak önemini korumasına neden olmuştur.

Ayrıca, Körfez de bulunan zengin petrol ve doğalgaz yatakları bölgeyi dünyanın diğer bölgelerinden stratejik olarak farklılaştırdığı gibi, politik olarak da farklı kılmaktadır. Dünya petrol rezervinin yüzde 68'inin ve doğal gaz rezervinin yüzde 40'inin bulunduğu Ortadoğu da, söz konusu kaynakların yüzde 95'i Körfez'de yoğunlaşmaktadır. Günlük petrol üretimi 2000'li yılların başında 28 milyon varil olan Körfez de bu rakamın 2020 yılında 42.2 milyon varile çıkması beklenmektedir. Bu bağlamda, 1995'te günlük 15.4 milyon varil petrolle dünya petrol ihracatının yüzde 41'

²⁴ Fatih Koç, "Ortadoğu'nun stratejik konumu", <http://www.tyb.org.tr/ortadogunun-stratejik-konumu-17802yy.htm> (Erişim tarihi 24 Kasım 2014)

²⁵Esra Demircan , **Akdeniz için Birlik Projesi ve Ortadoğu tezi**, Ankara ,y.e.y ,2012, s.16

inin yapıldığı bölgeden 2020 yılında günde 37.2 milyon varil petrol ihrac edilerek, dünya petrol ihracaatı içindeki payının yüzde 56 ya şıkacağı tahmin edilmektedir. Petrol arzındaki günlük 1 milyon varil kesintinin fiyatlarda 10 dolarlık bir artışa neden olduğu düşünülürse, petrolün herhangi bir şekilde kesintiye uğramasının, bu enerji kaynağına oldukça bağımlı olan dünya ekonomisi üzerinde yol açacağı olası etkileri tahmin etmek zor olmasa gerek.

Dolayısıyla, yukarıda da belirtildiği gibi, Sovyetlerin bölgeye yönelik tehdidi artık ortadan kalktığına göre, şimdi asıl önemli olan, sanayileşmiş Batı'nın, petrolün son aşamada fiyat ve miktarını sınırlı olsa da belirleme gücünü elinde bulunduran Körfez devletleri ile olan ilişkilerinin geleceğinin güvencede olmasıdır.²⁶

Bilindiği gibi, 2. Dünya Savası sonrasında uluslararası sistemde ortaya çıkan gelişmeler, Batı dünyası açısından oldukça önemli bir stratejik sorunu gündeme getirmisti. ²⁷ NATO içinde, muttefikler arasında ittifakin etki alanının bu bölgeyi de içine alacak şekilde genişletilip genişletilmemesi üzerine uzun tartışmalar yapılmıştı. Nitekim, 1973 Petrol Krizi yle birlikte başlayan yeni dönemde muttefikler, Güneybatı Asya ya yönelik politikalarında işbirliğine gitmeye mecbur olduklarını görmüşlerdir. Fakat ittifak içinde işbirliği sorunu, Batı'nın Avrupa dışındaki çıkarlarının tekrar sorgulanmasını gerektirmiş ve Körfez'e yönelik olarak hangi olaylarda nasıl ve ne ölçüde bir ortak güvenlik politikası izleneceği sorusunu gündeme getirmiştir. Ancak önce 1979 İran Devriminin arkasından 1980'den 1988'e kadar süren İran-İrak savaşı daha sonra İrakın komşusu Küveyti işgal ve ilhakıyla ortaya çıkan Birinci Irak Savaşı ve nihayet 2003 Martında ABD'nin Irak'ı işgaliyle sonuçlanan ikinci Irak savaşı gibi olaylar ve sonrasındaki gelişmeler , ister-istemez dünya kamuoyunun sürekli bölgeye odaklanması açmıştır.bu bölge ile dünyanın diğer bölgelerinin stratejik değerleri arasındaki farkı apaçık ortaya koymaktadır. Bu nedenlerle, bölge coğrafik olarak perifer (çevre) gibi görünse de, stratejik olarak hiç de öyle değildir. Zira 1973 petrol ambargosu ve fiyat artışlarının uluslararası ekonomide neden olduğu işsizlik, enflasyon, bütçe açıkları ve dış borç sorunlarının etkisinin uzun süre devam etmesi, Basra Körfezi petrolünün kesintiye uğramasının sanayileşmiş ve gelişen dünya üzerindeki potansiel etkilerinin bir göstergesi olmuştur. İran-İrak savaşı ile 1991 ve 2003'te Irak'ı denetimi ve işgaliyle sonuçlanan olaylar da, böyle bir sorunun Batı üzerindeki etkilerinin ne derecede hayati olduğunun göstermesi açısından çok önemli olmuştur. Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesinin

---

²⁶ Osman Özalp, a.g.e, s.46

²⁷ Yıldız Yavuz Gökalp, **Global Strateji'de Orta Doğu**, İstanbul ,Der Yayınları, 2000, s.51

arkasında da bölgedeki petrol olanaklarının denetlenmesi ve enerji merkezlerinin kontrol edilerek küresel askeri, siyasal ve ekonomik hegemonyasının sürdürülmesi amacının yattığı bilinmektedir. Tüm bunlara ek olarak zaten bölgedeki Amerikan ekonomik ve askeri varlığının devamıyla bağlantılı hayati çıkarlar ve İsrail'in var olma ve güvenlik sorunu ABD açısından bölgeyi daha da önemli hale getirmektedir.²⁸

Aslında ABD'nin Körfez'e ilgisi bölgeye yönelik ekonomik çıkarlarının gelişmesine paralel bir seyir izlemiştir. Amerikan petrol şirketlerinin bölgedeki zengin petrol yataklarının varlığını keşfetmeleri ile beraber, Amerikan siyasal ve güvenlik politikaları buna uygun olarak şekillenmiş ve gelişmiştir. Dolayısıyla, Truman dan Clinton'a ve oradan Bush'a uzanan dönemde Amerikan bölgeye yönelik politikası zaman zaman iniş çıkışlar yaşasa da, bölge her zaman ABD nin vazgeçemeyeceği bir bölge olma özelliğini korumuştur. Son dönem Carter ve Reagan doktrinlerinde ise bölgeye yönelik Amerikan çıkarları hayati olarak nitelendirilmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, tarihin her döneminde büyük güçlerin mücadele alanı olan bölgede yine de bu güçlerden biri belli bir dönem egemen konumda olmuştur. Bir zamanlar Osmanlı'nın, Fransa'nın, ondan sonra da İngiltere'nin kontrol ettiği Hint Okyanusu Basra Körfezi bölgesi özellikle 1971'de İngiltere'nin çekilmek zorunda kalışıyla beraber, ABD'nin denetiminde bir bölge haline gelmiştir.²⁹

Çin'in doksanlı yıllardan itibaren hız kazanan enerji kaynaklarına doğru ilerleyişi ABD için Ortadoğu'nun önemini bir kez daha hatırlatmıştır. Bazı jeopolitik düşünürlere göre, Ortadoğu'da bir jeopolitik "Kırılma Alanı" olduğu görüşü yaygındır. Bölgede konuşlanan güçlerin rekabet alanlarına bağlı olarak, kırılma alanı da değişmektedir. Stratejik doğal gaz ve petrol kaynaklarına bağlı olarak istikrar ve demokrasi oluşturma ve bölgede dengelerin korunması olarak adlandırılan dış müdahalelerin, iç kargaşalık ve terör eylemlerinin desteklenmesi yoluyla bölgede konuşlanmışlardır. Bu nedenle bu gibi bölgeler kırılma alanları olarak adlandırılmıştır.³⁰ Günümüzde bu stratejik alan, Türkiye'den itibaren, Arabistan'ı da içine alarak İran ve Afganistan üzerinden Pakistan'a kadar uzanan bölge olarak tanımlanmaktadır. Ortadoğu tarihsel süreçte İngiltere ile Rusya'nın çekişme sahası olmuş, Birinci Paylaşım Savaşı öncesinde Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında yer alan bölge topraklarında İngiltere, Rusya, Fransa, Almanya ve nihayet İkinci Paylaşım Savaşı'ndan sonra Soğuk Savaş ve detant (yumuşama)

²⁸ Ömer Taşlı, **Ortadoğu'ya Süper Güçlerin Etkileri**, İstanbul, Fikir Yayınları, 1991, s.282

²⁹ Zekeriya Kitapçı, "Körfez Krizinin Tarihi Kökleri ve Ortadoğu'nun Önemi", *Türk Yurdu*, Cilt 11, Sayı 389, Ankara, Mart 1991, s. 22

³⁰ Tufan Karaarslan, **Ortadoğu'nun Coğrafyası**, Konya, Atlas Kitabevi, 1998 s.42

dönemlerinde ABD ile Sovyet Rusya arasındaki rekabetinin oynandığı sahne olmuştur. Son yıllarda ise bölgede etkin güç olarak ABD'nin etkilerine maruz kalmıştır. Küresel bir güç olan Amerika'nın bölgesel stratejik planlarını masaya yatırırken, durumu elbette ki Amerika'nın çıkarları çerçevesinde incelemek gerekir. Bu bağlamda, ABD'nin 1997 yılında oluşturduğu Yeni Amerikan Yüzyılı projesi kapsamında, Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi resmi adıyla anılacak olursa, Büyük Ortadoğu Projesi önemli bir yere sahiptir. Büyük Ortadoğu projesi, Fas'tan Çin Seddi'ne kadar olan coğrafyayı kapsayan, buralardaki ülkelerde demokratik dönüşümü hedefleyen proje olarak öngörülse de asıl amaç; bu coğrafyalarda ABD ile uyumlu hükümetler oluşturmaktır.³¹ Aslında ABD'nin Ortadoğu projesi, 1997'den çok daha öncesinde 1957'de açıklanan Eisenhower Doktrini ile şekillenmeye başlamıştı. Doktrinin amacı, Ortadoğu ülkelerine askeri ve ekonomik yardım olarak görünmekle beraber asıl amaç, komünizmin yayılmasını önlemektir. Bu doktrinle birlikte Ortadoğu ülkeleri iki gruba ayrılmış, Lübnan, Pakistan, Irak, Türkiye, Yunanistan doktrini kabul ederken, Suriye ve Ürdün doktrin karşıtı tavır almışlardır. Bu tarihten itibaren, ABD'nin Ortadoğu politikası şekillenmeye devam etmiştir. 11 Eylül saldırılarının ardından daha etkin olarak yürütülmeye devam etmektedir. Afganistan ve Irak işgalleri ile ABD, Büyük Ortadoğu projesini bu bölgelerde dikte etmeye başlamıştır.³² Soğuk savaş sonrasında, görev alanları tartışılmaya açılan NATO'nun 2003 yılındaki zirve toplantısında "NATO ve BÜYÜK ORTADOĞU" konulu konferansta ABD temsilcisi Nicholas Burns, şöyle diyordu; "NATO'nun görevi Avrupa ve Kuzey Amerika'yı savunmaktır. Sadece Batı Avrupa, Merkezi Avrupa veya Kuzey Amerika'da kalarak bunun mümkün olabileceğine inanmıyoruz. Askeri güçlerimizi doğuya ve güneye yaymalıyız. NATO'nun geleceği, doğuda ve güneydedir. Dolayısıyla, NATO'nun geleceği Büyük Ortadoğu'dadır."³³

1.3. Ortadoğu'da Küresel Rekabet

Ortadoğu, insanlık tarihinin hemen her döneminde, taşıdığı önüm nedeniyle bir sıcak çatışma bölgesi olmuştur. Bölge, geleneksel olarak kültürlerin ve dinlerin kesişme noktası olması yanında son yüzyılda özellikle de sahip olduğu petrol zenginliği nedeniyle güç ve ekonomik mücadelelerine sahne olmuş, bu yüzden de dünyanın en

³¹ Barış Adıbelli, **Stratejik Kuşatma**, İstanbul,y.e.y, 2007, s.115

³² Veysel Ayhan, **Ortadoğu ve Petrol İmparatorluk Yolu**, Dora Basım Yayın Dağıtım, Güncellenmiş 2.Baskı, Bursa 2009, s.207

³³ Ali Yürür, "Türkiyesiz Bir Orta Doğu", Temmuz 2003, <http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/temmuz03/tr/eksensiz.html>, (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2015).

istikrarsız bölgeleri içinde ilk sıralarda yer almıştır. 20.yüzyılın başlarında petrolün önem kazanmasıyla birlikte bölge kendi doğal sosyo- ekonomik gelişim sürecinin ötesinde, süper güçlerin kontrol ve egemenlik planları içinde yapay süreçlere yönlendirilmiştir. Bu nedenle, Ortadoğu hala dünyanın demokratikleşme sorunu yaşayan en önemli bölgesi niteliğini korumaktadır ve güç mücadelesine yönelik ittifak ilişkileri bölge sınırlarını aşan boyutlara ulaşmaktadır.³⁴

Ortadoğu, yaklaşık iki yüz yıldan beri dünyanın en önemli çatışma bölgelerinden biri olma özelliğini korumaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda çöküş süreciyle beraber dış güçler Ortadoğu'da etkinlik kazanmaya başlamıştır.³⁵

Yaklaşık dört yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetinde kalan Ortadoğu, 16. ve 18. yüzyıllar arası "Millet Sistemi" ile bölgesel bir siyasi düzene sahipti ve toplumsal yapılanma, dini aidiyete göre gerçekleşmekteydi. İmparatorlukta Hıristiyan ve Yahudiler, Millet Statüsü adı altında kendi başına topluluklar olarak tanınmakta ve kendi idari, hukuki ve dini işlerinde geniş ölçüde özerk durumdaydılar. İmparatorluğun 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ortadoğu'da gittikçe kontrolünü kaybetmeye başlamasıyla, Millet Sistemi bölgede artık çözülmüş ve Avrupalı büyük güçlerin hakimiyeti etkin bir şekilde tezahür etmiştir.³⁶ Bu tarihi çerçeve içinde dini azınlıklar, Avrupalı devletler için Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine karışmada giriş kapısı haline gelmiştir. Dini meşruiyete dayanan Millet Sistemi, böylece Avrupa nüfuzu için bir imkan sunmuştur.³⁷

Avrupalı kolonyal güçler himaye amacıyla dini azınlıkları korumaya başlarken aynı zamanda yıkılmaya başlayan Osmanlı'nın paylaşılması nedeniyle, aralarında uluslararası ilişkilerde Doğu Sorunu olarak da adlandırılan bir anlaşmazlık yaşamışlardır.

I. Dünya Savaşı'ndan önce Osmanlı'nın eski hakimiyet alanı olan Ortadoğu'da, İngiliz ve Fransız idarelerince oluşturulan "Manda Politikası" ile Arap devletleri oluşturulmuştur. Yeni devletlerin hepsi, gerek teritoryal gerekse siyasi olarak suni yapılardır. Modern devlet konsepti, İslami geleneğe sahip Ortadoğu siyasi kültürü için

---

³⁴ M.Güleç, C.Öğuz, **İrak Savaşı Gölgesinde Türkiye Ortadoğu Ülkeleri Ticari İlişkileri**, Ankara, y.e.y ,2003.s.344

³⁵ Fawaz A. Gerges, **The Superpowers and the Middle East. Regional and International Politics**, 1955-1967, Boulder, Westview Press, 1994, s. 1.

³⁶ Carl ,L. Brown, **International Politics and the Middle East. Old Rules, Dangerous Game**, Princeton, Princeton UP, 1984, s. 21

³⁷ Dietrich, Jung, **Kriege im Nahen und Mittleren Osten**, D. Jung, K. Schlichte ve, J. Siegelberg, Kriege in der Weltgesellschaft. Strukturgeschichtliche Erklärung kriegerischer Gewalt (1945- 2002), Wiesbaden, Westdeutscher Verlag, 2003, s. 257.

yabancı idi. Çünkü *Dar-ül İslam* ve *Ümmet* esaslarına dayanan İslami devlet düşüncesi, modern devlet kavramı ile bağıntılı değildi. İslamın devlet politikası ile ilgili fonksiyonu, böylece Avrupa'dan ithal edilen ulus-devlet düşüncesi ile ikame edilmiştir. Ancak, modern devletselliğe ait iç politik yapı ve prensipler tam olarak yerine getirilmeden devlet hakimiyetinin uluslararası sistemin normları tarafından garanti altına alınması, vatandaşların yeni devletlerine aidiyetlerini sağlayamamalarını da beraberinde getirmiştir. Böylece, Ortadoğu'da meşruiyet sorunu olan devlet hakimiyetleri ortaya çıkarken, buna bağlı siyasi problemler, bölge devletleri arasındaki ilişkileri günümüze kadar etkilemeye devam etmektedir.

Ortadoğu'nun uluslararası politikada merkezi öneme sahip bir bölge olması, II. Dünya Savaşı'ndan sonra olmuştur. Savaştan sonra Amerika ve Sovyetler Birliği, Avrupalı kolonyal güçleri belirleyici dış aktör olarak bölgeden silerken, Ortadoğu, her iki süper güç için de jeo-stratejik nedenler ve global rekabetten dolayı önemli bir coğrafi konuma gelmiştir. Bölge devletleri, bu siyasi gelişmelere ve iki kutuplu uluslararası sistemin yeni koordinatlarına uyum sağlamışlardır. Böylece, bir taraftan uluslararası sisteme bağlı diğer taraftan da bölgesel dinamiklere sahip kendine özgü bir yapı oluşmuştur.³⁸

90'lı yıllarda iki kutuplu dünyanın sona ermesi, Amerika'ya Ortadoğu'da büyük bir hareket alanı sağlamış ve bölgesel sistemin de en etkin harici bir gücü olmasına yol açmıştır.

11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Ortadoğu'da yeni bir dönem başlamıştır. George W. Bush idaresi, terörle savaş (war on terror) adı altında global bir mücadeleye girişerek 7 Ekim 2001'de Afganistan'da Taliban Rejimi ve El Kaide'ye saldırırken, yine bu çerçevede 20 Mart 2003'te Irak'a girerek Saddam Hüseyin rejimini devirmiştir. Bush yönetiminden sonra iktidara gelen Barack H. Obama, 4 Temmuz 2009 tarihinde Kahire Üniversitesi'nde yaptığı konuşmasında ise, Amerika ile İslam dünyası arasında yeni bir dönem açacağını belirtmiştir.³⁹

O zaman Ortadoğu'daki bütün bu değişimlerin arkasındakiler ne?

Çin, ABD rekabeti ve kavgasında Ortadoğu büyük bir önem taşıyor. Çin'in bölge petrolüne ve doğalgazına gereksinimi yarın daha da büyüyecek.

---

³⁸ Bassam Tibi, *Konfliktregion Naher Osten. Regionale Eigendynamik und Grobmachtinteressen.* München, C.H.Beck, 1989, s. 31

³⁹ Osman N. a.g.e, s.46

enerjinin toplam tüketimdeki payı % 6 olmuştur. Diğer enerji kaynaklarının oranı ise % 11'dir. Enerjinin elde edildiği kaynaklar her geçen gün çeşitlense bile kullanılan farklı birincil enerji kaynakları içerisinde petrol kullanımı hala önemli bir yer tutmaktadır.⁴²

Enerji stratejik bir maldır. Enerjinin önemi ekonomik refahın gerçekleştirilmesi ve korunmasının temelini oluşturmasında yatmaktadır. Yaşamın sürdürülmesi için zorunlu olan besin kaynakları enerji olmadan üretilemez. Modern yaşamın parçası olan ısıtma, soğutma ve aydınlatma enerji olmadan gerçekleştirilemez. Enerji olmadan üretilen mallar pazarlara taşınılamaz. Belki de en önemlisi, enerji olmadan bilgi üretilemez, saklanamaz ve aktarılamaz. Enerji olmadan iletişim gerçekleştirilemez. Bu listeyi uzatmak olanaklıdır. Ancak enerjiyi üretmekte kullanabileceğimiz kaynaklar hem miktar hem de çeşit olarak sınırlıdır.⁴³

Öte yandan, enerji kaynaklarının dünyadaki dağılımı da dengeli değildir. Dünyanın kimi bölgeleri diğerlerine göre enerji kaynakları miktar ve çeşitliliği açısından diğer bölgelerine göre çok daha şanslıdır. Birincil enerji kaynaklarının oluşumu doğal ve milyonlarca yıla ifade edilen süreler gerektiren bir süreçtir. Ortadoğu, petrol ve doğal gaz enerji kaynakları yönünden dünyanın en zengin bölgelerinin başını çekmektedir. Enerji tüketimi nüfusun ve ekonomik kalkınmışlık düzeyinin artan birer fonksiyonudur. Nüfus yoğunluğunun düşüklüğü ve ekonomik kalkınma düzeyinin yetersizliği nedeniyle, Ortadoğu sahip olduğu enerji kaynakları rezervlerinin ve üretiminin çok az bir oranını öz tüketim için kullanmakta, büyük kısmını dünyanın diğer ülkelerine özellikle de gelişmiş ülkelere ihraç etmektedir. Bunların başında da ABD, AB ve Çin gelmektedir.⁴⁴ Özellikle Çin'in piyasa ekonomisi temelli yapısal dönüşümü ile içerisine girdiği ekonomik büyüme ve gelişme süreci, çok büyük oranda enerji kaynaklarına ihtiyaç duymasına neden olmuştur. Enerji kaynakları rezervleri yönünden zengin olmayan Çin'nin bu artan talebi, dünya enerji kaynaklarının ve bu arada Ortadoğu enerji kaynaklarının önemini artırmıştır. Bu durum aynı zamanda enerji kaynaklarına ihtiyaç duyan ülkeler arasında, bu kaynaklara güvenli ve sürekli bir biçimde erişebilmek konusunda büyük bir rekabetin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bugün için rekabet ABD, AB, Japonya ve Çin arasında olmakla birlikte, Hindistan'ın da bu rekabette

---

⁴² Beril Dedeoğlu, **Ortadoğu Üzerine Notlar**, İstanbul, Derin Yayınları, 2002., s.148

⁴³ Hüseyin Altay, Ulaş Nugay, "Orta Doğu Bölgesi Enerji Kaynaklarının 21. Yüzyıl Dünya Ekonomisi İçin Stratejik Önemi", Uşak Üniversitesi **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 17, s. 25 (Erişim tarihi 06 Mart 2015),s.31

⁴⁴ Faruk Demir, **Enerji Güvenliği, Enerji Ekonomisi, Enerji Diplomasisi**, Ankara, y.e.y, 2007,s.143

yer alacağı öngörülebilir. Enerjinin bol, ucuz, sürekli ve güvenli bir biçimde tedariki bugün ülkeler arasındaki ilişkilerin en önemli boyutlarından birini oluşturmaktadır.⁴⁵

Dünyada enerji tüketen ülkeler tasarruf önlemleri alsalar, yeni teknolojiler geliştirilse, yenilenebilir enerji kaynakları devreye alınsa bile, Ortadoğu'nun sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynakları ile gelecek yarım yüz yıl boyunca dünya enerji piyasalarını domine edeceğini ileri sürebiliriz. Gelecek yarım yüz yıl bu nedenle Ortadoğu'da ABD, Çin, AB ve Rusya gibi ülkelerin çıkarlarının çatışacağı bir zaman dilimi olacaktır. Rusya enerji kaynakları gelirlerinin ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde nasıl etkin kullanılabilir konusunda Ortadoğu'ya iyi bir örnek teşkil edebilir. Rusya üstelik bu gelişmeyi, Ortadoğu'ya kıyasla özellikle daha az petrol rezervleri ve üretimi kapasitesi ile gerçekleştirmeyi başarmıştır. Yeni bir toplumsal örgütlenme, sosyo-ekonomik gelişme perspektifi ile Ortadoğu ülkeleri, tüm dünyanın kendisine olan enerji bağımlılığını halkları için bir ekonomik kalkınma aracı olarak kullanabilir. Yukarıda da değinildiği gibi, enerji kaynakları uluslararası ilişkilerin bir güvenlik unsurudur. Enerji kaynaklarına sahip olmanın, ama daha çok enerji kaynakları ihtiyacının, ülkelerin dış politikalarını etkilememeleri düşünülemez. Ortadoğu ülkelerinin sahip oldukları enerji kaynaklarının bu boyutunu uluslararası ilişkilerinde yeteri kadar kullanmadıkları ileri sürülebilir. Kısaca, enerji yalnızca ekonomi politikasının bir unsuru olmayıp, aynı zamanda uluslararası ilişkilerin stratejik bir aracıdır. Öte yandan, enerji politikası çok boyutlu ve uzun dönemli planlamayı gerektiren bir politika alanıdır.

İran ve Ortadoğu'daki Enerji Kaynakları

İrânın dünyadaki önemli büyük doğalgaz ve ham petrol rezervlerine sahip ülkelerden olduğu görülmektedir.⁴⁶ İrân ülke olarak ABD'nin İrak'ı işgalinin ardından başlayan süreçte Ortadoğu'nun genelinde oluşan istikrarsızlık ve iktidar mücadelesi , artan ham petrol fiyatları ve enerji nakil hatları konusundaki mücadelenin stratejik öneminin artması neticesinde Ortadoğu coğrafyasında belirleyici güç olduğu kesin olarak ortaya çıkmıştır. İrak'ta olduğu gibi İrân için de askeri müdahale olma ihtimali vardır. Bush iktidari zamanında İrân'ın komşu ülkeleri olan Afganistan ve İrak'ın demokrasi bahanesi ile işgal edildiği görülmektedir. Bu dönemde ise İrân, ABD başkanı tarafından

⁴⁵ Harun Öztürkler , “Ortadoğu Ülkelerinin Enerji Kaynaklarının öneminin ekonomi – politik değerlendirilmesi”, **Ortadoğu Analiz** , Temmuz-Ağustos.2009 Cilt 1, Sayı 7-8, s.29

⁴⁶ Talha Köse, **İrân Nükleer Programı ve Ortadoğu Siyaseti : Güç Dengeleri ve Diplomasi İmkanları**, İstanbul , Seta Yayınları III, Ağustos 2008,s.12

“Şer Üçgeni” diye tabir edilen gruba dahil edilmiştir. ⁴⁷ İran`a ABD müdahalesi mevzu bahsinde bu ülkenin aslında yalnız olmadığı Rusya`nın yapmış olduğu açıklamalardan çok rahatlıkla anlaşılmaktadır. Rusya Federasyonu İran`a yapılacak askeri müdahalelere karşı çıkmaktadır. Müdahalenin bahanesi olan İran`ın nükleer faaliyetlerin Rusya tarafından tamamen barışçıl amaçlı ve enerji üretim maksatlı olduğu açıklaması bu konuya açık bir destek olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca açıklamalarında İran`a nükleer programlarda destek verildiği belirtilmektedir. <sup>48</sup> Nükleer silah yaptığı suçlamasına maruz kalam İran`nın tehdit olarak nitelenmesinin en büyük sebebi dünya çapında enerji denkleminde literatür tabiri ile rol oynadığı diğer bir ifade ile bu denklemde bilinmeyen üst dereceli fonksiyonları içerisinde barındırdığı şeklinde değerlendirilmektedir.

ABD ve Ortadoğu`daki Enerji Kaynakları

Soğuk Savaşın sona ermesi ile başlayan süreçte Ortadoğu`da bulunan enerji kaynakları olan ham petrol ve doğalgaz ABD için dış politikada daha da ehemmiyet kazanmıştır. Bu bölgenin en belirgin özellikleri adaletsizlikler, demokrasi yoksunluğu, yetersiz yönetimler olarak dikkat çekmektedir. <sup>49</sup> Bu durum ABD`nin bölgeyi işgal etmesinde en önemli sebep olarak ön plana çıkmaktadır. ABD`nin enerji piyasası ihtiyacının karşılanmasında %27 gibi bir oranını ithalat yolu ile tedarik etmektedir. <sup>50</sup> ABD`nin her alanda olduğu gibi enerji alanında da dünya liderliğini sürdürmesi ve enerji güvenliğini sağlaması için özellikle ham petrol ve doğalgaza çok fazla önem vermektedir. Dünyanın hemen her coğrafyasında etkisi görülen, hissedilen ve çeşitli strateji ve planlar uygulayan ABD, Rusya Federasyonu`na karşı kullanmaya gayret ettiği dikkat çekmektedir. <sup>51</sup> ABD`nin Ortadoğu`da bulunan ham petrol ve doğalgaz için bu bölgedeki Amerikan şirketlerinin faaliyetlerini büyük önem vermektedir.

---

⁴⁷ Ayşe Bahar , Hurmi, “Bush ve Obama Karşılaştırılması Çerçevesinde Amerikan Dış Politika Analizi”, *Alternatif Politika*, http://www.int.atilim.edu.tr/news_image/Ayşe_Bahar_Hurmi_1298892965.pdf , Cilt.2, Sayı: 1,56-81., s.65., (Erişim tarihi 9 Nisan 2015)

⁴⁸ Tayyar Arı, **İran İrak ABD ve Petrol** , 2.Baskı, İstanbul , Alfa Basım Yayım Dağıtım, , 2007, s.26

⁴⁹ Poyraz Gürson, **Suriye, ABD`nin Ortadoğu Politikaları...**, İstanbul ,y.e.y, s.254

⁵⁰ Necdet Pamir, **ABD, AB, Rusya ve Çin`in Enerji İhtiyaçları ve Stratejileri , Sempozyum :Türkiye`nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır?**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi ,2006, s.24

⁵¹ Veysel Ayhan, **Ortadoğu ve Petrol İmparatorluk Yolu** , Burs, Dora Basım Yayın Dağıtım, Güncellenmiş 2. Baskı 2009, s.181

II BÖLÜM

2. ABD'NİN BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ YENİ DÜNYA DÜZENİNDE

ABD, Ortadoğunun “küresel terörün kaynağı” olduğunu; bu bölgede ki monarşi ve anti-demokratik yönetimlerin terörü himaye ettiğini, bölge nüfusunun da temel hak ve hürriyetler ile demokrasi kültürü bakımından çok geri olduklarını ve ayrıca bölge halkının ekonomik yönden de çok yoksul olduğunu iddia etmektedir.

2.1. Büyük Ortadoğu Projesinin kapsamı

ABD'ye göre coğrafiya nüfuz, ekonomi ve politik durum açısından incelendiğinde Ortadoğu'nun iyi yönetilmediği görülmektedir. Bu ortadoğu projesinde içerilen ve çoğu yönetim reformuna gereksinim duyan 23 ülke mevcuttur. Moritanya, Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Sudan, İsrail, Ürdün, Suudi Arabistan, Yemen, Umman, Birleşik Arap Emirlikler, Bahreyn, Kata, Kuveyt, Irak, Suriye, Lübnan, Türkiye, İran, Afganistan, Pakistan, bölge 16.909 kilometrekareyi kapsamaktadır. (ABD: 9.269; Avrupa 25 ülke ile birlikte: 4.150) Atlantik Okyanusu, Akdeniz, Karadeniz, Hazar Denizi, Kızıldeniz, Arap Denizi bu bölgeyi çevrelemektedir. Aden, İran ve Umman Körfezleri de bu bölge kapsamındadır. Bölgede çöllerle beraber, Nil Vadisi, “Verimli Ay” denilen bölge yani Ürdün Nehri, Dicle ve Fırat Nehirleri, İndü Vadisi ve Arap Yarımadasının güneybatısı gibi çok verimli sahalar bulunmaktadır. Bu bölge de petrol ve doğal gaz gibi çok önemli kaynaklar bulunmaktadır. BOP bu geniş coğrafyada 23 ülkeyi kapsamaktadır. Bu ülkeler şunlardır: Moritanya, Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Sudan, Lübnan, Filistin, Ürdün, Suriye, Türkiye, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Yemen, İran, Pakistan ve Afganistan. Bütün bu ülkelerin ya petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarına sahip olması ya da bu enerji kaynaklarının nakil hattı üzerinde bulunuyor olması dikkat çekicidir.⁵²

Projenin orijinal halinde Türkiye hedef ülke olarak kapsam dâhilinde iken Türkiye'nin tepki göstermesi ve NATO üyeliği, AB adaylığı, laik ve demokratik bir ülke olma özellikleri dikkate alınarak Türkiye kapsam dışına çıkartılıp model ülke konumuna

⁵² Çelik Serkan - GÜRTUNA Anıl, **Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Etkileri**, Ankara, Global Strateji Enstitüsü, 2005, s.70

getirilmiştir. ⁵³Eski CIA Ortadoğu Masası uzmanı Graham Fuller Türkiye'nin model ülke olması hususunda şu açıklamayı yapmaktadır;

“ben çok umutluyum. Çünkü bu bölgede genel olarak Türkiye kadar demokratik bir ülke yok. Arap ülkelerinde yoktur. Kafkaslarda yoktur. Balkanlarda çok zayıftır. Yunanistan hariç çok zayıf demokrasiler vardır. O bakımdan Türkiye kendini çok iyi bir model olarak görebilir.”⁵⁴

Ünlü ekonomist ve düşünür Francis Fukuyama Türkiye'nin model olması konusunda “Türkiye öteki Müslüman ülkelere karşı başarılı bir model oluşturmuştur. İslam dünyası için en iyi model Türkiye'dir.” açıklamasını yapmıştır. ⁵⁵

Büyük Ortadoğu projesinin coğrafyasını inceleyecek olursak bölge, tarihin başlangıç noktası sayılan yazının bulunmasından bu yana bir yandan insanoğlunun meydana getirdiği medeniyetin beşiği olmuş, diğer yandan dünyanın diğer bölgelerinde gelişen medeniyetlerin yayılmasında kavşak noktasını teşkil etmiştir. Atlas Okyanusu'ndan Akdeniz'e, Akdeniz'den de Hint Okyanusu'na açılan önemli geçiş yolları bu bölgededir. Güney Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'ya kıyısı olan Akdeniz, dünyanın en önemli jeostratejik denizlerinden birisidir. Akdeniz, dünyanın neredeyse merkezinde yer almaktadır ve enerji kaynaklarının güvenliği için büyük önem arz etmektedir. Ayrıca, hem doğu hem de batı ile ilgili yapılan ticaretle ilgili olarak gemilerin büyük bir yoğunluğunun bu bölgeden geçmesi bölgenin İktisadi ve siyasi açıdan önemini bir kat daha arttırmaktadır.

Büyük Ortadoğu Projesi kapsamındaki ülkelerde yaşayan insanlar çoğunlukla İslam'a inanmaktadırlar. Müslümanlar, Sünni, Şii ve Vehhabi olmak üzere üçe bölünmüştür. Bölgede sayıca fazla olan Müslüman nüfusun yanı sıra İsrail, Lübnan, Irak ve Suriye'de Yahudi ve Hıristiyanlar da yaşamaktadır. Musevilik, Hıristiyanlık ve İslam için kutsal kabul edilen ve üç din için de büyük önem arz eden Kudüs bu bölgede bulunmaktadır.⁵⁶

Bölgenin öne çıkan eksiklerden biri de demokrasi ve insan haklarıdır. Büyük Ortadoğu Projesinde yer alan ülkeler incelendiğinde tam anlamı ile Batılı anlamda

---

⁵³ “Büyük Ortadoğu Haritası”, <http://bopnedir.blogspot.com.tr/2013/03/buyuk-ortadogu-projesiharitasi.html>, (Erişim tarihi 10 Mayıs 2014)

⁵⁴ Hikmet Çetinkaya, **Amerikan Mızıkacıları**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2008, s.109

⁵⁵ Hikmet Çetinkaya, **Soros'un Çocukları**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2007, s.219

⁵⁶ “Din dağılımı dünya haritası”, <http://aygunhoca.com/cografi-haritalar/76-dinsel-haritalar/511-dindagilimi-dunya-haritasi.html>, (Erişim tarihi 19 Mart 2015)

demokrasi ile yönetilen ülke bulunmamaktadır. Bugün dünyayı kasıp kavuran Arap ayaklanmalarının da temel nedeni olarak insanların demokrasi talepleri olarak gösterilmektedir.

ABD'ye göre, bölgede devam eden olumsuzluklar, bölgenin kötü yönetilmesinden kaynaklanmaktadır. Politik ve ekonomik durum açısından kötü durumda olan Büyük Ortadoğu ülkelerine rağmen İsrail, var olan bütün kötü örneklerle karşı bünyesinde farklı özellikleri barındıran iyi bir örnektir. Yüzeysel alan olarak bütün bölgenin yüzde 0,1'i olan İsrail, yalnızca 20 bin kilometrekare ve 6 milyon insanıyla, GSMH'nin yüzde 10'unu oluşturmaktadır. Kökene inildiği zaman Musevilerin de, Araplar gibi Sami kavminden oldukları görülür. Eski zamanlarda Araplar gibi kabileler halinde yaşayan Musevilerin günümüzde Araplarla aralarında büyük farklılıklar oluştuğu görülmektedir. Özellikle Din, eğitim, demokrasi ve daha çok da kültürel alışkanlıklar açısından farklılıklar öne çıkmaktadır.⁵⁷

2.2. Büyük Ortadoğu Projesini hazırlayan tarihi süreç

ABD 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya siyaset sahnesinde baş aktör olarak rol almaktadır. ABD'nin bölgede etkin bir rol üstlenme çabalarının başlaması ve bölgede dengelerin değişmesi 1945 sonrasına denk gelmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan ABD, savaşın yaralarını da sararak ekonomik ve siyasi alanlarda atılımlar yapmıştır. O yıllarda dahi ABD'nin Ortadoğu petroleri üzerinde aktif rol oynama çabaları bulunmaktadır. 1945 yılında, ABD Suudi petroleri üzerinde kontrol sağlayabilmek amacı ile ilk Anlaşmasını Başkan Roosevelt ve Suudi Kralı arasında imzalamıştır. İran petrolerinin kontrolünü sağlamak için ise kendilerine mani olan Musaddık yönetimini devirip kendi kontrolündeki Şah rejimini ihdas etmişlerdir. Şah yönetimindeki İran'da ABD, ülke petrolerinin büyük çoğunun yönetimini eline geçirmiştir. Sonraki 20 yıl içerisinde Orta Doğu petrolerinin %65'ini Amerikan şirketleri yönetir duruma gelmiştir.⁵⁸

Soğuk Savaş yıllarının yaşandığı sonraki dönemlerde ABD zorunlu olarak bölgede faaliyetlerini azaltmak durumunda kalmıştır. Bu dönemde ABD ve SSCB olmak üzere iki kutuplu bir dünya olduğu için politikalar bu iki güç arasındaki soğuk savaşa göre belirlenmek durumunda kalmıştır. Bu ortamda ülkeler politikalarını askeri,

⁵⁷ Kemal Evcioğlu, a.g.e., s.116

⁵⁸ Haluk Gerger, "Ortadoğu'da Düş Ve Karabasan: Ortadoğu Nereye?", <http://forum.memurlar.net/konu/615441/>, (Erişim tarihi 19 Mart 2014)

ekonomik, ideolojik ve siyasi temellere dayanan güvenlik algılarına göre belirlemek zorunda kalmışlardır. Ülkeler savunmalarını artırmak için bu iki güçten birinin yanında yer almak durumunda kalmış ve NATO veya Varşova Paktı gruplarından birine dâhil olmuşlardır. BM gibi uluslararası barışı kurmak amacı ile kurulan örgütlerde bu dönemde pek etkili olamamışlardır.⁵⁹

Büyük Ortadoğu Projesi Amerika'nın küresel terörizm nedeniyle duyduğu güvensizlik ve buna ilişkin aldığı önlemlerden kaynaklanmaktadır. ABD'nin 11 Eylül saldırılarının ardından elde ettiği meşru dayanak, uluslararası sisteme hâkim olma anlamında daha aktif politikalar izlemesine neden olmuştur. “Bu yeni strateji, dünyayı jeostratejik fayda maliyet analizlerine bağlı olarak bölen ve eskiden Amerikan yönetiminin stratejik çıkarları açısından önemli görevler üstlenen bazı devletlerin düşman ilan edilmesi şeklinde formüle edilmiştir.”⁶⁰

Kırmızı Çizgi isimli aylık derginin haberinde Amerika'nın küresel terörle mücadele politikası olarak biçimlendirdiği Büyük Ortadoğu Projesinin kökenlerinin 1978 yılında Princeton Üniversite'sinde düzenlenen bir konferansta atıldığı iddia edilmektedir. Ancak proje 11 Eylül saldırıları sonrasında kamuoyunda geniş yer bulmuştur. Bu proje ile Ortadoğu için yeni bir siyasi, ekonomik, toplumsal yaşam tarzını öngörmektedir. Büyük Ortadoğu Projesi adı verilen bu biçimlendirme, 11 Eylül saldırılarından sonra Amerika'nın uyguladığı ve uluslararası alanda meşrulaştırmaya çalıştığı bir dizi önlemi içermektedir. 11 Eylül saldırıları küresel terörizmin ulaştığı noktayı açık bir şekilde gözler önüne sermekteydi. ABD'nin bu döneme kadar olan terörizme karşı savunmacı politikasının ile yaramadığını göstermekteydi. ABD'nin bu olaydan sonra terörizm konusundaki tavrı da savunmadan saldırıya doğru geçiş şeklinde olmuştur. 11 Eylül öncesinde terörle mücadele bakımından izlenen strateji daha ABD 11 Eylül terör saldırısıyla, Afganistan ve Irak'a saldırı ve ele geçirme planı için çok gerçekçi bir gerekçe bulmuştur.⁶¹

ABD tarafından ortaya atılan ve uluslararası sistemi kontrol altına almayı politika olarak hedefleyen bu konseptin iki ana maksadının olduğu

---

⁵⁹ Seval Gökbaş, “Çok Kutuplu Yeni Dünya Düzeninde ‘Güvenlik’ Algısı” , http://www.tasam.org/trTR/Icerik/1113/cok_kutuplu_yeni_dunya_duzeninde_%E2%80%98guvenlik_algisi , 30.07.2009, (Erişim tarihi 19 Mart 2015)

⁶⁰ Murat Yeşiltaş, **ABD'nin Uluslararası Terörizme Yaklaşımı, ABD'nin Haydut Devletleri** , Ed. Kemal İnat, İstanbul, Değişim Yayınları, 2004, s.21

⁶¹ Şadiye Deniz, “Ortadoğu'nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:5, Sayı:20, 2012, s.176

değerlendirilmektedir. Bunlardan biri , enerji kaynaklarını ve intikal yollarını kontrol etmek, diğeri ise terör, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, kitlesel göç hareketleri, kitle imha silahlarının yayılması gibi yeni tehdit algılamalarının kaynaklandığı bölge olarak kabul edilen Büyük Ortadoğu'daki ülkelere demokrasi, hukuk anlayışı, serbest piyasa ekonomisi ve hürriyet getirip onları uluslararası sisteme monte ederek kontrol altına almaktır. Bu yolla kendisine, İsrail'e ve "hür dünyaya" yönelik tehdidi önlemek isteyen ABD, söz konusu amaçlarını Clinton döneminde ülkeleri ekonomik ilişki, sosyal ve kültürel yolla etkileyerek kontrol altına almayı hedefleyen bir strateji ile oğul Bush döneminde ise, 11 Eylül'ün de etkisi altında güç kullanma stratejisiyle gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

"ABD stratejistlerinden Anthony Lake, George Washington üniversitesinde yaptığı bir konuşmada, Ortadoğu'nun işgal edilmesi için bir kısım gerekçeleri sıralıyordu; 1) Ortadoğu'da barışın düşmanları, 2) etnik ve dini şiddet şeklindeki eski tehditler, 3) haydut devletlerin saldırganlığı, 4) kitle imha silahlarının yayılması, 5) terörizm, 6) örgütlü suç. 2. Bush yönetimi söz konusu olan bu maddeleri gerekçe gösterip, Afganistan ve Irak'ı işgal ederek BOP'u fiilen uygulamaya koymuş oldu."⁶²

ABD yukarıda sıralanan gerekçelere uyan ortak düşmana karşı, etkili mücadele edebilmek için sivrisineklerle tek tek uğraşmaktansa bataklığı kurutmaya karar vermişti. Bu bataklık ise ABD'ye göre Moritanya'dan Endonezya'ya kadar uzanan coğrafyada bulunan 50 kadar Müslüman ülkelerdi. BOP bu coğrafyadaki Müslüman ülkeleri büyük oranda kapsamaktadır.

Bugün bu proje ABD tarafından tartışmaya açılmış ve gerçekleştirilmesi için destek arayışlarına girilmiştir. "Daha Büyük Ortadoğu" olarak isimlendirilen, ancak ifade kolaylığı açısından Türkiye'de "Büyük Ortadoğu" olarak anılan bu bölgede: Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Mısır, Sudan, S. Arabistan ve Körfez ülkeleri, İsrail, Lübnan, Üdün, Suriye, Irak, İran, Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Pakistan, Afganistan ve Bangladeş yer almaktadır. Bölge genel olarak "Müslüman ülkeleri" kapsamakta ve "demokratikleştirme" amacı ön planda tutulmaktadır.⁶³

⁶² Mustafa Peköz, **Küresel Güçlerin Ortadoğu Stratejisi**, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2007, s.51

⁶³ Armağan Kuloğlu, "Nato'nun Doğu'ya Doğru genişlemesi, Değişen NATO ve Bu Değişimde Enerjinin Rolü", **Stratejik analiz**, Cilt:5, Sayı:54, Ekim, 2004, s.49

RAND Cooperation isimli düşünce kuruluşu 88 sayfalık Sivil Demokratik İslam: Ortaklar, Kaynaklar ve Stratejiler başlıklı bir rapor hazırlayarak Bush yönetimine Müslüman ülkeleri nasıl kontrol edeceğini anlatıyordu. Raporda, Amerika'nın siyasal İslam'a karşı üç amacının olduğundan söz edilmektedir. Bunlar; İslam'ın radikalleşmesini ve yayılmasını önlemek, bunu yaparken Amerika'nın İslam'a karşı olmadığını kamuoyuna anlatmak, İslami ülkelere ekonomik, sosyal ve politik olarak yardım ederek onların gelişimine ve demokratikleşmesine katkı sağlamak. Raporda dünya Müslümanları köktendinciler, gelenekçiler, ılımlı İslam ve laikler olmak üzere dört gruba ayrılmıştı. Bu grupların insan hakları, demokrasi, özgürlükler, kadın hakları, Ceza hukuku, eğitim, dinde reform ve batı dünyası gibi konulara karşı bakış açıları incelenmiştir. Rapor özetle şunları söylemektedir;

“Köktendinciler: İslam'ın şiddetten kaçınmayan, yayılmacı ve saldırgan yorumunun temsilcileridirler. Demokratik değerleri ve Batı kültürünü reddederler. Batı'ya, özellikle ABD'ye, düşmanlık hisleri beslemektedirler. Katı İslam yasa ve ahlak değerlerini uygulayacak otoriter bir devlet yönetiminden yanadırlar. Geçici taktik düşünceler hariç, bu grubu desteklemek bir seçenek olamaz. Gelenekçiler: İslam dininin kurallarına sadakatle bağlı olmakla birlikte, saldırgan ve şiddet yanlısı değildirler. Köktendincilere kıyasla daha ılımlı görüş taşırlarsa da, çağdaş demokrasileri ve Batı değerlerini gönülden kucakladıkları söylenemez. Bu gurup da, demokratik İslam'ın örneği ve geçiş vasıtası olmak için uygun düşmez.⁶⁴ Bu grupla ilişkilerde, barışçı bir görüntü vermek en iyisidir. Modernistler (İlimli İslam); İslam'ın günümüzdeki katı anlayış ve uygulamalarında kapsamlı değişiklik yapılması konusunda eylemli bir arayış içerisindeyler. Hz. Muhammed dönemindeki uygulamaları değişmez esas olarak kabul etmekle birlikte, o günlere ait sosyal ve tarihi koşulların bugün artık geçerli olmadığını da farkındadırlar. Temel değerleri; bireysel vicdanın üstünlüğünün yanı sıra, eşitlik ve özgürlüğe dayalı toplum anlayışıdır. Bu değerler çağdaş demokratik esaslarla bağdaşmaktadır. İslam dünyasının, küreselleşmenin bir parçası olmasını da arzu ederler. Bu nedenlerle ılımlı İslam, demokratik İslam'ın örneği ve esas vasıtası olmak için en uygun olanıdır. Laikler: Batı demokrasileri tarzında “din ile devlet işlerinin ayrılmasından yana olup, din olgusunu kamusal alandan özel alana indirgemişlerdir. Politika ve değerler açısından Batı'ya en yakın 65 olan gruptur. Bu olumlu özelliklerine karşılık, genellikle yarı demokratik görünümlü otoriter bir yapıyı esas alan laik guruplar, çoğunlukla solcu ve

---

⁶⁴ Şadiye Deniz, “Ortadoğu'nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:5, Sayı:20, 2012,s.153

saldırgan milliyetçi ideolojileri benimsemişlerdir. Bu nedenle de ABD'yi dost olarak görmez; hatta içlerinde aşırı ölçülerde Amerikan düşmanlığı besleyenler bile vardır. Ayrıca İslamcı kitlelerce sözü dinlenebilir bir grup da değildirler. Bu nedenlerle laikleri sürekli müttefik olarak kabul etmek uygun olmaz.”

Bu rapor Amerika'nın Ortadoğu ülkeleri üzerindeki amaçlarını ve BOP'un içeriğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. ABD proje ile doğu bloğu ülkelerini kendine hedef seçmiştir. Batı'da Ortadoğu coğrafyası, köktenci akımlar, terör örgütleri, kitle imha silahları, uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı gibi özellikleri vurgulanarak ön plana çıkarılmakta ve buradaki rejimlerin demokratik olmadığına, insan haklarının ihlal edildiğine vurgu yapılmaktadır. Ancak bu sayılan sebeplerden dolayı müdahale edilen hiçbir ülkede, ne demokrasi tesis edilmiş, ne de insan haklarına saygılı bir anlayış oluşturulabilmiştir. Sonuç olarak insan hakları, özgürlük, demokrasi gibi ifadelerin, ABD'nin politikalarını perdelemek için kullandığı argümanlardan öteye gitmediği görülmektedir.

Bu müdahaleyi bir fırsat olarak değerlendiren ABD Orta Asya bölgesinde etkinliği artırmış,Kafkasya'da Azerbaycan ile statükoyu devam ettirip kısmi yumuşama ile kendine oldukça yakın bir hale getirmiş,Gürcistan'da yumuşak bir devrim ile kendine yakın bir iktidar oluşmasını sağlamış,Rusya'nın etkisinden kurtarabilmek için, Ermenistan'a ABD'deki zengin iş adamları vasıtasıyla yardımlarda bulunmuş ve Türkiye'yi Ermenistanla ilişkilerini düzeltmek için zorlamaya başlamıştır.⁶⁵Ortadoğu'ya müdahale için Irak'ı en uygun bölge olarak değerlendirilmiş ve burada güç kullanarak sadece Irak'ı değil,İran,Suriye ile Afganistan'a müdahalesi sırasında ilişkilerinin zayıfladığı Suudi Arabistan'ı da baskı altına alabileceğini düşünmüştür.Son zamanlara kadar gergin ilişkilere sahip olduğu Kuzey Afrika ülkelerinden Libya ile de yeni bir dönemin başladığı görülmüştür.⁶⁶Bölgesel jeopolitiğin yanında küresel jeopolitiği de oldukça fazla etkileyen bu projede Türkiye'nin ne şekilde yer alacağı henüz ne ABD tarafından,ne de Türkiye ⁶⁷tarafından tam olarak şekillendirilmemiştir.

⁶⁵ Ersegül Ünüvar, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Rusya “,**Stratejik Öngörü**,Cilt 1,Sayı 2,Yaz 2004,s 48

⁶⁶ Armağan Kuloğlu , “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”,
<http://www.avsam.org/tr/analizler/asp?ID=26>, (Erisim tarihi 27 Mayıs 2015)

⁶⁷ Türkiye de bu gelişmelerden en fazla etkilenecek ve hatta etkilenden çok etkileyici olarak kullanılmak istenecek ülke konumundadır.Türkiye,coğrafi olarak bölgenin tümüne etki edebilecek bir konumda olan demokratik,laik ve bir hukuk devletidir.Türkiye,ABD'nin müttefiki,NATO'nun üyesi,AB'nin aday üyesi,bölge ülkeleri ile tarihi ve kültürel bağları olan bir ülkedir.Bu özelliklerini yanında,halkının çoğunlukla Müslüman olması,Türkiye'nin ABD nezdinde projede etkili olabileceği düşüncesini yaratmaktadır.Özellikle ılımlı İslam anlayışının Türkiye'nin müspet niteliklerinin üzerine bir kılıf olarak geçirilip diğer ülkelere örnek olarak sunulma temayülü kabul edilmeyecek bir duurm olup seksen yıllık

2.3. BOP`un hedef ve amaçları

BOP, ABD tarafından klasik sömürgecilik anlayışının demokrasi perdesi arkasından yeni bir biçim ve mantıkla uygulamaya çalıştığı bir plan mıdır? Ekonomisinin büyüme trendinin devam etmesi ABD için hayati önem taşımaktadır. Dünya nüfusunun % 5`ni oluşturmasına rağmen, dünya gelirinin % 40`nı kontrol eden ABD`nin enerji akışının sürekliliğini ve enerji kaynaklarının bulunduğu bölgede istikrar ve güvenliği sağlamak ABD için bir zorunluluk olarak algılanmaktadır. ABD ekonomistlerinin yaptıkları hesaplamalara göre, küresel petrol ihtiyacı 2030 yılına kadar her yıl % 1.6 oranında artarak günde 75 milyon varilden 120 milyon varile yükselecektir. ABD 2029 yılında ithal edilecek petrol için yılda 150 milyar Dolar ödemek zorundadır. Bu tarihte Çin`in petrol ihtiyacı yüzde yüz artacak, AB ülkeleri tükettikleri petrolün % 92`sini ithal edecektir.⁶⁸ Dünya enerji talebinin bu şekilde artış göstermesi, ABD`nin Ortadoğu bölgesine yönelik yeniden yapılandırılmasında başlıca amacının ne olduğu hakkında fazla yorum yapmaya ihtiyaç yoktur.⁶⁹

Ortadoğu toplumları içinde öncelikle tartışılan önerilerin, eğilimlerin bütün olarak bölgenin şekillenmesinde temel bir etkisi olacaktır. Bu temel yönlendirmeler şunları içermektedir:

- Yeni askeri teknolojiler ve stratejiler çerçevesinde stratejik ağırlığın artırılması,
- Güvenliğin ve bölgesel jeopolitiğin artan ekonomik boyutu,
- Çevresel güvenliğin uzaması ve yayılmasının bir sonucu olarak Ortadoğu ile komşuları arasındaki geleneksel ayırımın erozyonu,
- Ülkesel statüye dair tehditler ve çözülmemiş bölgesel uyuşmazlıklar,
- Yeni güvenlik hattı,
- Ekstra bölgesel güçlerin rolü-hepsinden önce Birleşik Devletler.

---

cumhuriyetin kazanımlarından ve modernizasyonundan geri gidiş anlamındadır.Ayrıca bu konuda ABD tarafında belirgin bir şekilde alarak cephe ve model ülke olma konumuna gelmek,bölge ülkeleri tarafından da tepki ile karşılanabilir ve Türkiye hiç arzu edilmeyen bir şekilde kendinin terör olaylarının içinde de bulabilir. Türkiye durumu çok iyi analiz etmek,politika ve stratejilerini ona göre belirlemek durumundadır

⁶⁸ G.G. Georgiou, "United States Energy Security Policy and Options for the 1990s", **Energy Policy**,Cilt 3 Sayı.21, Austos 1993, s. 837

⁶⁹ Hatem Cabbarlı, "ABD`nin Büyük Ortadoğu Projesi: Kavramı, Anlamı, Amacı ve Türkiye`ye Yansımaları", <http://hatem-cabbarli.blogspot.com/2012/01/abd-nin-buyuk-ortadogu-projesi-kavram.html>, (Erisim tarihi 27 Mayıs 2015)

Yukarıda ifade edilen varsayımların uygulanması, dünya hâkimiyetine sahip olmak için iddialı olan ABD için jeopolitik ve jeoekonomik bir zorunluluktur.⁷⁰

ABD, çıkarlarının daha kritik bir şekilde sorgulandığı bir dönemde, BOP, Amerikan politika belirleyicileri için daha yüksek riskler taşımaya devam ediyor. Daha uzun bir dönemi (2025'e doğru) ele alan perspektif için Amerika'nın anahtar ulusal çıkarları şunları içermektedir:

- İsrail'in bekası ve Ortadoğu barış sürecinin tamamlanması,
- Petrol girişini arttırma,
- Düşman bir bölgesel gücün ortaya çıkmasının önceden durdurulması,
- Kitle imha silahlarının yayılmasının durdurulması,
- Siyasi ve ekonomik reformları ilerletmek ve bunu iç dengelere yansıtma, Terörizmi kontrol altında tutmak.⁷¹

Ayrıca ABD'nin bu projesi sadece Ortadoğu ülkelerini kapsamamaktadır. Eski Sovyetler Birliği coğrafyasında bulunan Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri de bu proje kapsamına alınmaktadır. Bu bölgelerin jeopolitik konumu, zengin enerji rezervlerine sahip olması ve bölgede yaşanan istikrarsızlıklar, ABD'nin bölgeyi kontrol altına almak isteğini daha da güçlendirmiştir.

ABD'nin BOP'u uygulamaya çalıştığı zaman da dikkat çekicidir. Yaklaşık on yıldır bölge yönetimlerinin ve halklarının ABD karşıtı görüşlerinde ciddi bir artış söz konusudur. 2001 yılından sonra ABD'ye ve dünya devletlerine karşı düzenlenen terör eylemlerinin arkasında Suudi Arabistan'ın resmi dini olarak kabul edilen Vahabiliğin durması da etkili olabilir mi? Vahabiliğin bu konuda etkili olmasının yanı sıra bölge halklarının da demokrasi ve doğal kaynakların eşit paylaşılması yönündeki girişimleri de bu nedenlerden biridir. ABD demokrasiyi bölgeye getirmek istemekle hem bölge halklarının ABD karşıtı görüşlerinin azalmasına hem de halk bazında destek sağlamayı amaçlamaktadır.

BOP'un uygulanmasında diğer bir neden ise İsrail'in güvenliği ve barış sürecidir. Birleşik Devletler, İsrail'in kuruluşundan beri güvenlik ve refah taahhüt etti ve bu taahhüt barış süreci görüşmelerinde neredeyse anahtar bir çıkar olarak kaldı. Önümüzdeki 10 yıl boyunca Amerikan politikası Ortadoğu barış sürecinin ilerlemesinin, kuvvetlendirilmesinin ve tamamlanmasının getireceği paralel ulusal çıkarlar tarafından şekillendirilecektir. Kapsamlı barışın sağlanması güvenlik garantisi ve izleme taleplerinin

⁷⁰ Hatem Cabbarlı, ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi: Kavramı, Anlamı, Amacı ve Türkiye'ye Yansımaları", <http://hatem-cabbarli.blogspot.com/2012/01/abd-nin-buyuk-ortadoğu-projesi-kavram.html>

⁷¹ Rauf Mirkadırov ve Vladimir İvanov, "Azerbaydjan Otkrıvaet Amerikanskıe Voennıe Bazı", **Nezavisimaya Gazeta**, (Erişim tarihi 23 Mart 2015), s.12

yükselişini de beraberinde getirecektir. Başarısızlık ise caydırıcılık ve yeniden güvence verme konusundaki geleneksel talepleri daha da arttıracaktır. Aynı zamanda İsrail'in refah ve askeri yeteneğinin artışı ve Birleşik Devletlerin ekonomik gerçeklerinin artışı-bu çıkar imalarına tahammül etme seviyesini şekillendirecektir.⁷²

Batılarca bu bölgenin hedef olarak seçilmesi bölgede radikal ve militan İslamcılarının var olması, bölge ülkelerinin bazılarının uyuşturucu üretmesi, nükleer ve kitle ihma silahlarının aşırı kurupların eline geçmesi kaygısıdır.

Büyük Ortadoğu Projesi'nin hedefi, demokrasi, serbest piyasa ekonomisi, yönetimde bulunanlar için sınırlı iktidar din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması, insan hakları, ferdiyetçilik ve hukukun üstünlüğü gibi Batı değerlerinin Müslüman hakların çoğunlukta yaşadığı ülkelerde tesis etmektir. Diğer bir deyişle, Protestan Hıristiyanlık felsefesinin bir yaşam felsefesi olarak bu ülkelerde tatbik edilmesini sağlamaktır. Protestant hıristiyanlık felsefesinin bir yaşam felsefesi olarak bu ülkelerde tatbik edilmesini sağlamaktır. Protestant hıristiyanlık felsefesinden, hıristianlaşma gibi yalnız bir anlam çıkarılmamalıdır.⁷³

Büyük Ortadoğu Projesi, bir yönden hedef ülkelerde reformları amaçlarken, diğer yönden bu ülkelerde ekonomik kalkınmayı hedeflemektedir. Bu nedenle olsa gerek, ABD'li senatörler, Joe Lieberman ve Chuck Hagel, Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde, Ortadoğu'da bir kalkınma bankası kurulmasını ve bu ülkelere ekonomik yardım sağlanmasını içeren bir tasarımı Kongre'ye sundu. Tasarıda, Büyük Orta doğu ve Orta Asya Kalkınma Bankası'nın özel sektörü, ticareti ve yatırımları desteklemesi maddesi yer alıyor.⁷⁴

2.3.1. Görünürdeki hedefler

Taşkın Deniz göre, BOP' un hedeflerini "görünürdeki hedefler" ve "gerçek hedefler" olarak kategorize etmiştir. Görünürdeki hedefler;

"1) Ortadoğu'ya serbest piyasa ekonomisini getirerek, bölge ekonomisinin uluslararası ekonomi ile entegrasyonunu sağlamak. 2) Enerji kaynakları güvenliğinin sağlanmasına bağlı olarak, güvenlik için duyulan askeri güce ihtiyacın azalması, askeri harcamaların düşmesi ve böylece elde edilecek gelirlerin sosyo-kültürel gelişmeye yönelik alanlarda kullanılmasını sağlamak. 3) Yöneticilerin sınırlı süre ve yetkiler ile iktidarda kalmasını sağlamak. 4) Devlet gelirlerinin ve bu gelirlere kaynaklık eden unsurların yöneticilerin değil de devletin ve halkın çıkarları için kullanılmasını sağlayarak, halkın refah düzeyini

⁷² Hatem Cabbarlı, ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi: Kavramı, Anlamı, Amacı ve Türkiye'ye Yansımaları", <http://hatem-cabbarli.blogspot.com/2012/01/abdnin-buyuk-ortadoğu-projesi-kavram.html>

⁷³ Abdullah Şahin, **Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye**, İstanbul, Truva yayınları 2004, s.122

⁷⁴ Abdullah Şahin, a.g.m, s.127

artırmak. 5) Dine dayalı hukuk sistemlerini kaldırarak laik hukuk sistemi getirmek. 6) İnsan hakları ve hukuk üstünlüğünün kabul edilmesi ile kadın erkek eşitliğini sağlamak. 7) Serbest ve hür seçimlerin yapılabildiği demokrasi sistemini getirerek kalıcı kılmak. 8) Eğitim, okullaşma, bilgi teknolojilerinin kullanımı, basın medya özgürlüğü ve özellikle kız çocuklarının okullaşma oranını artırmak. 9) Kitle imha silahlarına, etnik çatışmalara, uyuşturucu yapım ve satımına, insan kaçakçılığına, ağır insan hakları ihlallerine engel olmak ve terörü kaynağında kurutmak. 10) Batı değerlerini, düşünce tarzını ve yaşayış şeklini bölge insanlarına getirmek. 11) Bu amaçların gerçekleşmesini sağlayarak Ortadoğu'ya istenen siyasi ve sosyo-ekonomik düzeni getirebilmektir.”⁷⁵

Gerçekleştirileceği ifade edilen tüm değişiklikler Ortadoğu ülkelerinin yararına gibi gösterilmekte ise de temel yaklaşım ABD çıkarlarının korunması ve ABD ulusunun refahını sağlayacak kaynakların kontrol altında bulundurulmasıdır.⁷⁶

2.3.2. Gerçek Hedefler

ABD ve müttefikleri, bu görünür hedefleriyle bazı noktalarda örtüşen ancak tamamen aynı olmayan, gerçek hedeflerle BOP' u uygulamaya koymuşlardır. Taşkın Deniz BOP' un gerçek hedeflerini şu şekilde ifade etmektedir; “Ortadoğu'da enerji kaynaklarının denetimini sağlamayı, silah ticareti için yeni pazar alanları oluşturmayı, Suriye ve İran üzerinden Rusya ve Çin'e karşı bölgedeki nüfuzunu etkili kılmayı planlamaktadır. Yine İsrail' in bölgedeki güvenliğini sağlamak ve büyük bölümü Müslüman olan coğrafyada ‘İlmli İslamiyet’i yaymak diğer asli amaçlardandır.”⁷⁷

Bu hedefler içerisinde ön plana çıkan ve bekli de diğer amaçların bunun sağlanmasına bir araç olarak kullanıldığı ABD'nin bölgedeki zengin petrol ve diğer enerji kaynaklarını denetim altına alma isteğidir. ABD zengin petrol ve enerji kaynaklarını kontrol etmek ve elde etmek amacıyla Ortadoğu Bölgesi ile her zaman ilgilenir konumdadır. 1967 yılında ABD Savuma Bakanı Mc. Namara verdiği demeçte Ortadoğu'nun kendileri için çok stratejik bir öneme sahip olduğunu, bu bölgenin kendileri için siyasi, askeri ve iktisadi menfaatlerin odak noktası olduğunu ve Ortadoğu petrolünün kendileri için hayati önem taşıdığını ifade etmiştir.⁷⁸

⁷⁵ Taşkın Deniz, “Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, Cilt 5, Sayı:26, İstanbul, y.e.y.,2012, s.157

⁷⁶ Nazmi Çelenk, **Amerika'nın İslâm'ı**, İstanbul, İlgı Yayınları, 2006, s.173

⁷⁷ Şadiye Deniz, “Ortadoğu'nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:5, Sayı:20, 2012,s.158

⁷⁸ Erol Bilbilik, **NATO-İstanbul Zirvesi ve Geniş Ortadoğu Stratejisi**, İstanbul, Otopsi Yay. 2004, s.

BOP' un yukarıda sayılan gerçek hedefleri dünya genelinde bilindiği ve bu şekilde olduğu kabul edildiği halde, proje uygulayıcıları demeçlerinde her zaman görünürdeki hedeflere vurgu yaparak, insanlar üzerinde bir algı çalışması yürütmektedirler. Yapılan bu algı çalışmasında ne kadar başarılı oldukları bilinmez ancak proje uygulayıcıları bu taktiklerinden hiçbir zaman vaz geçmemektedir. Örneğin ABD Başkanı George W.Bush böyle bir proje ile Ortadoğu'ya yönelmelerinin en önemli gerekçesini birçok Ortadoğu ülkesinde var olan yoksulluğun derinleşmesinde görmektedir. Ona göre; bu ülkelerde kadın hakları bulunmamaktadır. Kadınların okula gitmesi engellenmektedir. Bütün dünya ilerlemekteyken, Ortadoğu toplumları yerinde saymaktadır. Başkan Bush'a göre; Ortadoğu, özgürlüğün yeşermediği bir yer olarak kaldığı sürece, bölgede durgunluk sürece ve şiddet, ihraç edilmek üzere her zaman var olacaktır.⁷⁹

Bush ve Cheney her ne kadar resmi söylemlerinde demokrasi ve insan hakları gibi evrensel kavramları gündeme getirirler de Büyük Ortadoğu Projesinin hedefleri yukarıda belirttiğimiz gibi, bunlardan çok farklıdır. Amerikan dış politikasının değişmez stratejisi olan petrol ve enerji kaynaklarını kontrol altına almak, bu hedeflerin başında gelir. Ortadoğu bölgesi ülkelerinin liberal ekonomiye geçmeleri ile kendi pazar şansını artırmakta BOP' un hedefleri arasında sayılabilir. Bölge ülkelerinin demokrasiye geçmelerini, bu vesile ile her yıl 2 milyar dolar yardımda bulunduğu öne sürülen İsrail'in güvenliğini sağlamak, Irak Savaşı sonrası, dünya kamuoyunda yükselen AntiAmerikancı söylemleri demokrasi söylemiyle bertaraf etmek, demokratik söylemleri sıklıkla kullanarak bölge ülkelerinin radikal İslamcı örgütlerle mücadele etmesini sağlamak, gibi hedefler sayılabilir.⁸⁰

2.4. BOP'un Uygulanması Aşamasında Türkiye'nin Önemi ve Rolü

BOP gündeme taşındıktan sonra Türkiye'nin bu projeye ilişkin görüşleri Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın ABD Başkanı Bush'la Beyaz Saray'da buluşmasından sonra belirginlik kazanmıştır.⁸¹ Bu tarihten itibaren Türkiye'de siyasetçiler, basın, yayın kuruluşları ve akademisyenler konuyla ilgili olumlu veya olumsuz çeşitli değerlendirmelerde bulunmuş ve bu değerlendirmeler halen devam etmektedir. Tartışılan başlıca konulardan biri de Türkiye'nin BOP'da önemi ve rolü

⁷⁹ Hüseyin Bağcı- Bayram Sinkaya, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye:AK Parti'nin Perspektifi", http://www.akademikortadoğu.com/belge/ortadoğu1%20makale/huseyin_bagci_bayram_sinkaya.pdf, (Erişim tarihi 20 Mart 2015),s.21

⁸⁰ Abdullah Şahin, **Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye**, İstanbul, Temmuz 2004,s.99

⁸¹ Nihat Ali Özcan, "Büyük Ortadoğu Projesi' Türkiye'yi de Dönüştürür", **Zaman**, 18 Şubat 2004.

olmuştur. Bir Ortadoğu ülkesi olmasına rağmen, kurulduğu 1923 yılından günümüze kadar Avrupa'nın demokratik ve laik yapısını temel alarak bu yönde ilerleyen Türkiye, bugün BOP'da nasıl bir rol oynamalıdır? Ortadoğu ülkelerinin yönetildiği despot ve totaliter rejimlerden farklı olarak 81 yıldır demokratik bir rejim benimseyen Türkiye, 1964 yılından itibaren AB üyesi olmak için mücadele vermektedir. Türkiye'nin AB üyesi olmak yolunda verdiği mücadele BOP'un uygulanması aşamasında her hangi bir kesintiye uğrar mı? Türkiye kendisini bu projenin neresinde görüyor veya ABD' bu projede Türkiye'ye nasıl bir rol vermiş bulunmaktadır? Bu proje uygulanırsa, Türkiye'nin egemenliği tartışılır hale gelir mi? Türkiye'nin laik ve demokratik devlet sistemi Ortadoğu ülkeleri için bir model olabilir mi?⁸² Bu tür soruları yanıtlamadan Türkiye'nin BOP'da önemi ve rolü hakkında belli başlı fikir yürütmek mümkün değildir. Her ne kadar ABD, Türkiye'yi BOP'da görmek istese de Türk hükümeti bugünkü jeopolitik denklemleri göz önünde bulundurarak bu projeye katılıp katılmamasına kendisi karar vermelidir.

Her şeyden önce, Türkiye'nin içinde bulunduğu bir bölgede küresel bir değişiklik söz konusuysa ve bu gidişatı durdurmak yeteneğine sahip değilse, Türkiye siyasi, ekonomik ve askeri çıkarlarını maksimum düzeyde koruyabilmek şartıyla bu değişikliğin içinde yer almalıdır. Bu tür bir değişikliğin içinde bulunup, gelişmeleri etkilemek için Türkiye'nin güçlü ekonomik ve siyasi mekanizmalara sahip olması gerekmektedir. Bugün Türkiye bu tür mekanizmalara sahip değildir. Türkiye'yi ABD için cazip kılan Türkiye'nin ekonomik ve siyasi gücü değil, demokratik ve laik yapısıdır.

Yukarıda ifade edilen bu görüşlerin yanı sıra bölgesel ve küresel anlamda yaşanan değişiklikler de göz önünde bulundurulmalıdır. Bugün Türkiye, uluslararası politikada ciddi bir şekilde köşeye sıkıştırılmıştır. Kıbrıs sorununun çözümünde taviz vermeye zorlanmış, AB üyeliğinde belirsizlik halen devam etmektedir, Ermenistan sözde soykırım suçlamaları ile Türkiye'nin imajını ciddi şekilde zedelemiştir. AB üyesi olma yolunda ilerleyen Türkiye'yi, AB üyesi olan ülkelerin yerel veya ulusal meclisleri/Parlamentoları soykırımla suçlamaktadır. ABD, Türkiye'yi hayati önem taşıyan Irak'taki askeri ve siyasi gelişmelerin dışında bırakmıştır. Kuzey Irak'ta ABD, Türkiye'den daha çok bölgedeki Kürt gruplaşmaları ile işbirliği içinde olmuş, Türkiye'ye karşı bazı terör örgütlerini (PKK) gizli veya açık bir şekilde desteklemiş veya en azından bu örgütlerin faaliyetine göz yummuştur. Türkiye BOP'da yer almak istiyorsa, bu gelişmelere dikkat etmeli ve ne

---

⁸² Hatem Cabbarlı, , ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi: Kavramı, Anlamı, Amacı ve Türkiye'ye Yansımaları", <http://hatem-cabbarli.blogspot.com/2012/01/abdnin-buyuk-ortadogu-projesi-kavram.html>

tür baskılarla karşılaşırrsa karşılaşım çıkarlarının en çok korunduğu cephede yer almalıdır. Tabii ki bunun için de hükümetin güçlü bir siyasi iradeye sahip olması ve olayları hükümetin devamı açısından değil, Türkiye'nin ulusal çıkarları açısından değerlendirmelidir.

Kasım 2003 seçimlerinden sonra tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), köken itibarıyla dini değerleri öne çıkaran bir partiden gelmektedir. Ancak dini görüşleri farklı bir açıdan yorumlayarak kendilerini muhafazakâr demokratlar olarak tanıtmıştır. Aslında AKP hükümetinin BOP'de nasıl bir rol üstleneceğine son bir buçuk yıllık iktidarı döneminde izlediği ekonomik ve siyasi politikaları değerlendirerek açıklık kazandırmak mümkündür. Tabii ki AKP hükümeti ekonomik anlamda ciddi başarılar imzasını atmıştır. Ancak bu başarılar paralel olarak siyasi ve askeri anlamda bazı konularda başarılı olmadığı gözlemlenmiştir. Kıbrıs sorununda taviz vermeye zorlanmış, Irak'taki yapısal değişikliklerin dışında kalmış, Türkiye'nin ulusal çıkarları göz ardı edilmiştir.⁸³ Bugün Türkiye'nin karşılaştığı sorunların tamamı (Kürt meselesi, Kıbrıs'ta 1960'lı yıllarda Türklere karşı yapılan katliamlara seyirci kalmaları, Irak Türkmenlerinin siyasal ve ekonomik hayattan dışlanmaları ve.b) “müttefik” olarak kabul ettiği ABD ve Avrupa ülkeleri tarafından ortaya çıkarılmıştır. Peki, uluslararası ortamda değişen ne oldu da ABD, BOP'da Türkiye'yi yanında görmek, demokratik ve laik yapısını bölge ülkelerine örnek göstermek istemiştir. Aslında değişen hiçbir şey yoktur.⁸⁴ Sadece ABD'nin bugünkü çıkarları bunu gerektirmektedir. ABD'nin başlıca amacı Türkiye'yi bölgede ekonomik, siyasi ve askeri bakımdan güçlü bir devlet yapmak değildir ve olamaz da.

“Türkiye, tarihi, coğrafi, iktisadi, dini ve kültürel bakımdan Büyük Ortadoğu'nun bir parçasıdır. Sonuç itibarı ile bölgede yaşanan bütün askeri, siyasi, ekonomik ve fikri gelişmelerden etkilenmektedir. NATO üyesi olan Türkiye'nin ABD ile köklü ekonomik, askeri ve kültürel ilişkileri vardır. Bir yandan projeyi geliştiren tarafın yanında yer almaya zorlanırken, diğer yandan da değiştirilmesi öngörülen ülkeler arasında yer almaktadır. Bu süreçte Türkiye değişim/dönüşüm için dört farklı kaynaktan baskı görecektir;

· AB üyeliği yolunda uzunca bir süreden beri var olan değişim baskıları,

⁸³ Ayşe Bahar , Hurmi, “Bush ve Obama Karşılaştırılması Çerçevesinde Amerikan Dış Politika Analizi”, **Alternatif Politika**, http://www.int.atilim.edu.tr/news_image/Ayşe_Bahar_Hurmi_1298892965.pdf , Cilt.2, Sayı: 1., s.65., (Erişim 9 Nisan 2015)

⁸⁴ Hatem Cabbarlı, ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi: Kavramı, Anlamı, Amacı ve Türkiye'ye Yansımaları”, <http://hatem-cabbarli.blogspot.com/2012/01/abdnin-buyuk-ortadogu-projesi-kavram.html>.

- BOP ile başlayacak olan ekonomik, sosyal ve siyasi alanlardaki değişim baskıları,
- Türkiye'nin kendi iç dinamiklerinden beslenecek olan baskılar,
- Söz konusu projenin Türkiye'yi çevreleyen Kafkaslar, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz devletleri ve halkları üzerinde yaratacağı değişimin Türkiye'ye yansımaları.”⁸⁵

Bu arada proje gündeme geldikten sonra bazı medya kuruluşları bunun bir Türk projesi olduğunu savunmaya başlamıştır. ⁸⁶ Bu konuda yapılan değerlendirmelerde “projenin yaşayabilmesi ve uygulamada büyük zorluklarla karşılaşmaması için, projenin, sahip çıkacak ülkeler ve halklar tarafından iyi anlaşılması ve gönüllü benimsenmesi gerekir. Türkiye'nin girişimi böyle bir anlayış ve benimsemeyle karşılanmaya geçecek değerde” şeklinde ifade edilerek BOP'un peşinen kabul edilmesi yönünde propaganda yapılmaktadır.⁸⁷

Projeyi uygulamaya çalışan ABD'nin, Türkiye'yi ikna etmek için vurguladığı başlıca temel noktalar şunlardır:

- Türkiye'nin demokratik ve laik yapısının bölge ülkelerine örnek olması,
- Türkiye'de iktidarda olan ılımlı İslami görüşün (veya Sufi İslam) bölge ülkeleri tarafından da kabul edilmesi olasılığı.⁸⁸

ABD Başkanı Bush'un “Türkiye'nin kendi laik ve demokratik sistemine yönelik tüm tehditlere karşı direndiğini, ancak Türklerin hala İslam dinine saygılı, muhafazakar olduklarını...”⁸⁹ ifade etmesi yukarıda belirtilen görüşleri doğrular niteliktedir. Bu projeden Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve askeri bakımdan nasıl bir kazancı olacağı

⁸⁵ Nihat Ali Özcan, a.g.m. s.37

⁸⁶ Fehmi Kuru, Yerli Bir Proje”, **Yeni Şafak**, 16. Şubat 2004 ,s.4

⁸⁷ Fehmi Kuru “Yerlinin Yerlisi”, **Yeni Şafak**, 18 Şubat 2004,s.4

⁸⁸ Hatem Cabbarlı, ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi: Kavramı, Anlamı, Amacı ve Türkiye'ye Yansımaları”, <http://hatem-cabbarli.blogspot.com/2012/01/abdnin-buyuk-ortadogu-projesi-kavram.html>

⁸⁹ Hüsnü Mahalli, “Bush'un Büyük Yalanı”, **Yeni Şafak**, 18 Şubat 2004. Bush'un bu açıklamada bulunması bir başka soruyu da sormamızı gerektirmektedir. Acaba, diğer Müslüman ülkeler İslam dinine saygılı davranmamaktadır mı? ABD ve Avrupa'nın görüşlerine göre tabii ki hayır. 1949 yılında İsrail'in kurulmasından sonra bölge güvenliği ve istikrarı bozulmuş, Arap dünyası ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. İsrail'in yayılmacı politikasına karşı direnmek için ekonomik ve siyasi güçlerini birleştirmek yeteneğine sahip olmayan veya bu yeteneği engellenmiş, Arap milliyetçiliği çatısı altında ortak platformdan mücadele vermeyi başaramayan Arap halkı dini görüşler etrafından birleşerek mücadele etme fırsatını yakalamıştır. Ancak Arapların bu mücadelesi ABD ve Avrupa tarafından terörizm olarak tanımlanmıştır. Ordusu ve modern silahlara sahip olmayan Filistin halkı veya başka bölgesel güçler sadece gerilla mücadelesini seçmişler diye Filistin halkının bağımsızlık mücadelesini terör olarak tanımlamak ahlaki açıdan ne kadar doğrudur? Oysa İsrail'in yüksek teknolojiye sahip askeri araçlarla sivil Arap halklarına yönelik saldırısı ise savunma olarak görülmektedir.

hususunu ise halen belirsizdir. Bölgede yapılması planlanan sosyal, ekonomik, siyasi ve askeri alandaki değişim ve dönüşümlerden Türkiye'nin nasıl etkileneceği veya Türkiye'deki değişimin boyutlarının ne olacağı konusunda da kamuoyunu fazla bilgilendirilmemiştir. ABD'de faaliyet gösteren Freedom House kuruluşu 2003 yılı raporunda bölge ülkelerinden sadece İsrail'i demokratik ülke olarak kabul etmiştir. Devlete yakınlığı ile bilinen bu kuruluşun Türkiye'yi demokratik bir devlet kabul etmediği halde, Birleşik Devletler hükümetinin Türk demokrasisi ve laik yapısını örnek olarak bölge ülkelere sunması da samimi gözükmemektedir.

“Büyük Ortadoğu Projesi” olarak adlandırılan, bu bölge ülkelerin demokratikleşmesi projesi aslında dört bölgeyi kapsamaktadır. Bunlar.

1. Merkez Ortadoğu (Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölge)
2. Kafkasya (Sovetler Birliği'nden bağımsızlığını ilan eden ülkeler)
3. Afrika (Fas'tan Mısır'a kadar Kuzey Afrika)
4. Asya (Endonezya'ya, Güney Asya'ya ve Çin'e kadar olan Orta Asya)⁹⁰

Proje'nin Türk kamuoyunda yoğun bir şekilde tartışılması, Başbakan Erdoğan'ın 28 Ocak 2004'te Washingtona yaptığı ziyaretle başlamıştır.

Erdoğanın ziyaretinden 4 gün önce, Amerikan Baskan Yardımcısı Dick Cheney, İsviçre'nin Davos kentinde yapılan “Dünya Ekonomik Formu'nda yaptığı konuşmada projeden bahsetmiştir. Erdoğan Türkiye dönüşü, Atatürk Havalimanı Devlet Konukevindeki basın toplantısında, “Sayın Bush ile görüşmede, ABD'nin global çerçevede büyük yeni kuvvet yapılandırması, büyük Ortadoğu ve ya genişletilmiş Ortadoğu vizyonu gibi konulardaki yaklaşımlarını en etkili ağızdan dinleme imkanı bulduk, yaklaşımımızı ifade ettik” diyordu.⁹¹ Bu sözler aynı zamanda Türkiye'nin projeye sıcak baktığı anlamına da gelmekteydi.

Büyük Ortadoğu Projesi'nde Türkiye'ye biçilen rol şu sözlerle bir kez daha kendisini ifade etmektedir:

“Türkiye, Avrupa- Amerika Birleşik Devletleri ortaklığında baş rolü üstlenecek hale getirilmelidir. Ayrıca, bu role sahip olan Türkiye demokrasi limanında sağlam demir atabilmiş olacaktır. Her şeyden önce Türkiye, zaten bir Atlantik çıkarlarının

⁹⁰ Abdullah Şahin, a.g.m., s.172

⁹¹ “Erdoğan, “ABD'den mutlu Döndü”, **Radikal**, 2 Şubat 2004.s.4

geliştirilmesinde faydalı ola bilir.Bu çıkarların büyük bir kısmını Türkiye de paylaşmaktadır. Onun, giderek artan vakit ihtiyacı, güvenli ve elde edilebilir petrolün ulaşılabilir olmasını gerektirir. Türkiye, Ortadoğu'dan gelen kitlesel ihma silahlarına diğer herhangi bir NATO ülkesinden daha fazla maruzdur. Terörizm ise her zaman varolmuş bir heykeldir.⁹²

2.5. BOP'da NATO'nun Yeri ve Önemi

ABD'ye göre ,bölgede çıkarları olan tüm ülkeler, kendisi ile birlikte bu projeye katılmalıdır. Onlar için bunun yolu, topraklarında ABD'ye üs vermek, teşkil edilen koalisyon kuvvetlerine askeri güç tahsis etmek ve NATO'nun bu bölgeye yönlendirilmesine destek sağlamaktır.

ABD , BOP ile Ortadoğu'da kullanabileceği, daha etkin bir yapı oluşturmayı amaçlamaktadır. Bunun altyapısı için yeni güvenlik sistemleri , paktları, yeni üsler ve NATO imkanlarını gündeme getirmektedir. Çünkü geçmişte Sovyetler Birliği tehdidi gerekçesiyle müttefik ülkelerde tesis etmiş olduğu üsler, şekil ve konum itibariyle artık bu ihtiyaca cevap vermemektedir.

ABD'nin dış politikada başarılı olması NATO'nun işlevsel ve yapısal fonksiyonlarının BOP çerçevesinde nasıl dönüştürebileceğine bağlıdır. Bu dönüşüm ile NATO üyelerinin kapsadığı alanın dışındaki bölgelerde daha etkin bir rol oynaması öngörülmektedir. ABD Soğuk Savaş döneminin tehditleri altındaki eski Avrupa'da konuşlanmış olan askeri gücünün yerine farklı becerileri olan- mobil hareket edebilen ve daha geniş alana yayılan bir askeri konuşlanmaya hazırlanmABD, BOP kadar büyük ve küresel sonuçlar doğuracak bir projenin uygulanması için ekonomik ve siyasi birikime sahip olabilir. Ancak askeri gücü ne kadar olursa olsun, projenin uygulanması aşamasında bölgede yaşanacak silahlı çatışmalarda (Irak ve Afganistan örneğinde olduğu gibi) bu gücüne dayanarak tek başına istediği sonuca ulaşması mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle de projeyi uygulamaya koyarken sadece kendi askeri gücünü değil, aynı zamanda NATO gücünden de yararlanmak isteyecektir.⁹³

NATO, Soğuk Savaş yıllarının yaşandığı ilk dönemde Sovyet Bloğuna karşı kurulmuş askeri bir organizasyondur ve başlıca amacı, Avrupa ve Amerika'nın güvenliğini sağlamak olmuş ve 1980'li yılların sonlarına kadar bu görevini başarı ile

⁹² D.C.GompInteert, et.al., "Comman İnerests, Common Responsibilites", <http://www.rand.org/>,(Erişim tarihi 1 Ocak 2015)

⁹³ Ayşe Kadioğlu, "Büyük Ortadoğu Girişimi", **Radikal**, 21 Mart 2004.,s.12

yerine getirmiştir. Sovyetlerin dağılmasından sonra Amerika ve Avrupa'yı tehdit eden güç ortadan kalkmış, ancak başta Ortadoğu bölgesi olmak üzere, dünyanın çeşitli bölgelerinde küresel güvenlik ve istikrarı tehdit eden uluslararası terörizm sorunu ortaya çıkmıştır. NATO'nun faaliyet alanında ciddi bir değişiklik meydana gelmiş, süper güce sahip olan ülkelerin yerine küçük sayıda silahlı birliklere, mobil özelliğe ve ne zaman, nerede eylem yapacakları çok zor tahmin edilen bir güçle-uluslararası terörizmle mücadele etmeye başlamıştır. Bu durum NATO açısından ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Yapılanma şekli itibarıyla NATO belli başlı sayı ve güce sahip olan devletlere karşı mücadele vermek üzere kurulmuştur.⁹⁴ 11 Eylül saldırısından sonra ABD kendi askeri gücünün yanı sıra NATO kuvvetlerinden de yararlanmaya çalışmıştır. Bir başka ifade ile ABD kendisinin ekonomik ve siyasi güvenliğini korumak için NATO üyesi devletlerin de askeri potansiyelinden başarılı bir şekilde yararlanmıştır. Pentagon'un 2003 yılında yaptığı açıklamaya göre Haziran 2003 yılı itibarı ile ABD sınırları dışında, dünyanın 130 ülkesinde 702 askeri üste toplam 253 288 Amerikan askeri görev yapmaktadır.⁹⁵ Bu kadar geniş askeri örgütlenme şebekesine sahip olmasına rağmen, ABD yine de müttefiklerinin desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bu tür bir yapılanma Sovyetler Birliği'ne karşı oluşturulmuştu. Ancak 1990'lı yılların başlarında yaşanan jeopolitik değişiklikler ABD'nin bugünkü stratejik çıkarları ile uyumsuzdur.⁹⁶

ABD bu fırsatı BOP'da da kullanmak istemektedir ve büyük bir ihtimalle müttefiklerini ikna edebilecektir. ABD'nin NATO temsilcisi Nicholas Burns, 19 Ekim 2003 yılında Prag'da düzenlenen "NATO ve Büyük Ortadoğu" adlı konferansta konu ile ilgili yaptığı açıklamada düşüncelerini "NATO'nun görevi hala Kuzey Amerika'yı ve Avrupa'yı savunmaktır. Fakat Amerika veya Avrupa'da oturarak bunu yapabileceğimizi sanmıyorum. Bütün kavramsal dikkatimizi, askeri güçlerimizi güneye ve doğuya yönleltmeliyiz. İnanıyorum ki, NATO'nun istikbali güney ve doğudadır. Büyük Ortadoğu'dadır"⁹⁷ şeklinde ifade etmiştir. Burns'un bu açıklaması NATO'da yapısal ve askeri üslerin konuşlanması bakımında coğrafi açıdan ciddi değişikliklerin yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Yaklaşık yarım asırdır Batı Avrupa'da konuşlanan NATO üsleri Ortadoğu bölgesinde meydana gelecek çatışmaların önlenmesinde coğrafi

⁹⁴ Rauf Mirkadırov ve Vladimir İvanov, "Azerbaydjan Otkrıvaet Amerikanskıe Voennıe Bazı", **Nezavisimaya Gazeta**, 23 Mart 2004,s.5

⁹⁵ V. P. Yurçenko, O Planakh po, **İzmeneniyu Bazirovaniya VS SŞA za Rubejom**, Moskva, y.e.y, 2004, s,49

⁹⁶ Hatem Cabbarlı, ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi: Kavramı, Anlamı, Amacı ve Türkiye'ye Yansımaları", <http://hatem-cabbarli.blogspot.com/2012/01/abd-nin-buyuk-ortadoğu-projesi-kavram.html>

⁹⁷ Nicola Butler, "NAO'S Future: To the Greater Middle East and beyond?", **Diasarmamanet Diplomacy**, Issue No: 75, Ocak-Şubat 2004,

uzaklık açısından etkili olmayacaktır. ABD Batı Avrupa’da konuşlanan NATO birliklerinin Doğu Avrupa’ya-Polonya, Romanya ve Bulgaristan’a kaydırılmasına çalışmaktadır. ⁹⁸ Her şeyden önce NATO birliklerinin güneydoğu Avrupa’ya yerleştirilmesi hem sorunlu bölgeler olarak bilinen Körfez ve Ortadoğu bölgelerine en kısa sürede ulaşmak hem de daha az masraf etmek açısından daha avantajlıdır.⁹⁹

Ayrıca ABD’nin Ortadoğu’daki ülkeler arasındaki karşılıklı yardımlaşma ve işbirliğini güçlendirmek için ileri sürdüğü “İstanbul İşbirliği Girişimi” büyük bir öneme sahiptir. Konu bu yönü ile değerlendirildiğinde Orta Doğu kültürünün bir parçası olan, ona yabancılaşmamış ve bunun yanı sıra bir takım yeni özellikler edinmiş Türkiye’nin, NATO’nun bölgeye girişinde daha faydalı olacağı görülmektedir. Nicholas Burns bu konuda yaptığı bir değerlendirmede NATO zirvesi için İstanbul’un tesadüfen seçilmediğini ifade etmiştir. Büyük Orta Doğu’ya olan merak ve ilgi bu konuda Türkiye’ye verilen önemi de yansıtmaktadır. Konuya bu tür yaklaşım AB’nin Avrupalılaştırma isteğine karşı ABD’nin Avrasyalılaştırma stratejisidir.¹⁰⁰

Bugün NATO’nun BOP’da nasıl bir rol oynayacağı konusunda akademisyenler ve siyasetçiler tarafından çeşitli değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu konuda en güvenilir bilgilere ise Haziran 2004 tarihinde İstanbul’da yapılacak NATO Zirvesi’nden sonra ulaşılabilecektir. Her ne kadar kesin veriler olmamasına rağmen, İstanbul Zirvesi’nde aşağıda belirtilen konuların ele alınacağı tahmin edilmektedir:

- NATO’nun genişleme süreci. Bu Zirvede Doğu Avrupa ülkelerinin NATO’ya üye olması ile toplam üye sayısı 26’ya yükselecektir,
- 2007 yılında toplam 21 ülke hem NATO hem de AB üyesi olacak. NATO ve AB ortak savunma stratejisinin belirlenmesi,
- Afganistan ve Irak operasyonlarının geleceği,
- ABD’nin NATO’ya mali yardımlarının arttırılması,
- Rusya’nın NATO sorumluluğu altında olan bölgelere (Orta Asya ve Güney Kafkasya) yönelik politikaları,

⁹⁸ Taha Akyol, “Büyük Ortadoğu Nereye?”, **Milliyet**, 17 Şubat 2004.

⁹⁹ V. P. Yurçenko, O Planakh po, **İzmeneniyu Bazirovaniya VS SŞA za Rubejom**, Moskva, y.e.y, 2004, s,49

¹⁰⁰ Hatem Cabbarlı, ABD’nin Büyük Ortadoğu Projesi: Kavramı, Anlamı, Amacı ve Türkiye’ye Yansımaları”, <http://hatem-cabbarli.blogspot.com/2012/01/abdnin-buyuk-ortadogu-projesi-kavram.html>

- Büyük Ortadoğu’da NATO’nun üstleneceği strateji ve rolü¹⁰¹
- Afganistan/ISAF harekâtı,
- NATO’nun Irak’ta alabileceği rol,
- Balkanlar’daki harekâtın AB’ye devri,
- Akdeniz Diyalogu ve ABD’nin “İstanbul İşbirliği Girişimi”,
- NATO-Diğer Ortaklık İlişkilerinin Geleceği ve NATO’nun Genişlemesi,
- Kuvvetlerin Kullanılabilirliği ve Yetenekler-NATO Komuta Yapısı,
- Prag Yetenekler Taahhüdü ve NATO Mukabele Kuvveti,
- Füze Savunması.

NATO’nun İstanbul Zirve toplantısında bu konular üzerinde anlaşma sağlanırsa, ABD’nin gündeme taşıdığı BOP’un daha çok uygulama şansı var demektir. ABD’nin başlıca amacı Irak’ta ve BOP’un uygulanması aşamasında yaşanması beklenen muhtemel çatışmalarda NATO güçlerinin kullanılmasıdır. Bu başarıldığı takdirde ABD hem maddi hem de askeri güç bakımından üzerine düşen ağırlıktan büyük bir ölçüde kurtulacaktır. Bu da Başkanlık seçim sürecinin başladığı bir dönemde Başkan Bush’un rakiplerine karşı elini biraz daha güçlendirecektir.¹⁰²

---

¹⁰¹ Mustafa Balbay, “NATO-AB Genişlemesinde Ayrışmalar ve Çakışmalar”, **Cumhuriyet**, 28 Şubat 2004.

¹⁰² Hatem Cabbarlı, ABD’nin Büyük Ortadoğu Projesi: Kavramı, Anlamı, Amacı ve Türkiye’ye Yansımaları”, <http://hatem-cabbarli.blogspot.com/2012/01/abdnin-buyuk-ortadogu-projesi-kavram.html>

III BÖLÜM

3.ARAP BAHARI

Arap Baharı; Arap halklarının demokrasi, özgürlük ve insan hakları taleplerinden ortaya çıkmış; bölgesel, toplumsal bir siyasi-silahlı harekettir. Protestolar, mitingler, gösteriler ve iç çatışmalar yaşanmıştır. Halklar, özgürlük mücadelesi adı altında bir çok Arap diktatörünü resmen devirmiştir.

Tunus, Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn, Cezayir, Ürdün ve Yemen'de büyük çapta; Moritanya, Suudi Arabistan, Umman, Irak,Lübnan ve Fas'ta küçük çapta olmak üzere tüm Arap Dünyasında başgösteren mitingler, protestolar, halk ayaklanmaları ve silahlı çatışmalardır.

3.1.Tunus (Yasemin Devrimi)

Aralık 2010'da işsiz bir gencin bireysel protesto eylemiyle başlayan fakat kısa sürede tüm ülkeye yayılarak rejim karşıtı kitlesel bir ayaklanma halini alan gelişmeler, 23 yıldır iktidarda olan Devlet Başkanı Bin Ali'nin görevinden ayrılmasıyla sonuçlandı. "Yasemin Devrimi" olarak anılan Tunus'taki halk ayaklanması, Mısır ve Libya gibi ülkelerdeki aynı sıkıntılardan mustarip geniş halk kesimlerini de harekete getirerek tüm Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı etkilemişti. Dolayısıyla Tunus, "Arap Baharının beşiği" olarak nitelendirilmektedir.¹⁰³

Aralık 2010'da başlayan halk hareketlerini "Arap Baharı" olarak ifade eden ilk kişi, *Foreign Policy* dergisi yazarlarından Marc Lynch olmuştur. Lynch, "Obama'nın Arap Baharı Mı?" başlıklı 6 Ocak 2011 tarihli yazısında, Refik Hariri'nin 14 Şubat 2005'te öldürülmesinin hemen ardından Beyrut'ta başlayıp Suriye taraftarı olarak anılan Başbakan Ömer Abdülhamit Karami'nin istifa etmesiyle sonuçlanan ve "Sedir Baharı" olarak adlandırılan halk hareketlerine gönderme yaparak Tunus'ta başlayan gelişmeleri yeni bir "Arap Baharı" olarak nitelendirmiştir. Bu ifade zamanla yaygınlaşmış ve bölgede

---

¹⁰³ Konur Alp Koçak , "Yasemin Devrimi"nden Arap Baharına" , **Yasama dergisi**, Cilt 2 , Sayı 22, http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2012/sayi22/22-61.pdf , (Erişim tarihi 2 Haziran 2015),s.26

yaşanan ayaklanma hareketleri bir bütün halinde “Arap Baharı” olarak anılmaya başlanmıştır.¹⁰⁴

Tunus'ta devrime giden süreç, polis memuru Fadiye Hamdi'nin tezgahına el koyup tartakladığı Tunuslu genç Muhammed Buazizi'nin 17 Aralık 2010'da kendisini yakmasıyla başlamış, hastanede hayatını kaybeden Buazizi'nin cenaze törenine katılan kalabalıklar rejimi protesto etmiştir. Protesto gösterilerini durdurmayı başaramayan Tunus Devlet Başkanı Zeynelabidin Bin Ali, çıkan çatışmalarda da çok sayıda insanın hayatını kaybetmesi üzerine 14 Ocak 2011'de Tunus'u terk etmek zorunda kalmış ve ülkede katı laikliğin mimarlarından olmasına rağmen ironik bir şekilde Suudi Arabistan'a iltica etmiştir. Bin Ali'nin ülkeyi terketmesiyle başlayan geçiş sürecinde eski Meclis Başkanı Fuad Mubzi geçici devlet başkanı, Muhammed Gannuşi ise Başbakan olmuştur.¹⁰⁵

Kasım 2010 sonlarında yayınlandığında, Wikileaks belgeler Amerikan diplomasisini çok fena vurmuştu. Hatta bu olay için “ Amerikan diplomasisinin 11 Eylül'ü yakıştırmaması dahi yapıldı. Aslında bu belgeler ABD gibi küresel bir güç yerine, daha küçük bir devlette ortaya çıksaydı toparlanması pek kolay olmazdı. Ancak aynı tarihlerde Tunus'ta çakan başka bir kıvılcım, Wikileaks belgelerinin depremini kısa bir sürede unutturdu.¹⁰⁶

Tunus'ta “tasadüfü” havası verecek ortaya çıkan, ancak kapalı rejimleri hedef alan Arap Baharı, mevcut haliyle 1789 Fransız İhtilali ve 1917 Bolşevik İhtilali'nden farklı algılandı. Arap Baharı tabiatı itibariyle en çok 1989-1991 döneminde soğuk savaş ve Sovetler ile Vorşava Pakti'nden popüler şekilde kurtulan doğu Avrupa ülkelerindeki hareketlere benzetildi.¹⁰⁷

---

¹⁰⁴ Lynch Marc. “Obama's ‘Arab Spring’?”, **Foreign Policy Middle East** Channel. 6 Ocak 2011, http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2011/01-06/obam_as_arab_spring , (Erişim tarihi 2 Şubat 2015) , s.36

¹⁰⁵ Ufuk Ulutaş, Furkan Torlak , “Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi”, **Seta Analiz**, Cilt 3, Sayı: 46, | Kasım 2011, <http://file.setav.org/Files/Pdf/devrimden-demokrasiye-tunusun-secimi.pdf>,(Erişim tarihi 2.02.2015),s.15

¹⁰⁶ Celalettin, Yavuz , Serdar, Erdurmaz ,a.g.m. s.2

¹⁰⁷ Aaron David Miller, “For America, An Arab Winter”, <http://wilsonquarterly.com/article.efm?AID=1967>, (Erişim tarihi 19.02.2015)

Kuzey Afrika'da bulunan Tunus, Mağrip Bölgesi'nin en küçük kıyı ülkesidir. Batıda Cezayir, Güneydoğu'da Libya, Doğu'da ve Kuzey'de Akdeniz ile çevrilidir. Sicilya Boğazı ile Avrupa kıtasından ayrılan Tunus, Avrupa'ya 140 km uzaklıktadır. Sardunya adasından 200 km, Sicilya'dan 140 km mesafedeki Tunus, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında bağlantıyı kolaylaştırır. Topraklarının tamamı Sahra Çölü'nde bulunan ülkede, yazları sıcak. Kışları ılıman bir iklim görülmektedir. Kar ve don aylarının görülmediği ülkede, savanlar önemli yer tutmakta, dağlarkıyıya paralel uzanmaktadır. Ülkenin güneyinde birçok mevsimsel sığ göller ile büyük tuz göller vardır.¹⁰⁸

“Arap Baharı” öncesine kadar Tunus Devlet Başkanı olan Zeynalabdin Bin Ali 1987'den, 14 Ocak 2011 tarihinde Suudi Arabistan'a kaçana kadar iktidardaydı. Tunus'un 23 yıl iktidarda kalan son Devlet Başkanı Zeynelabidin bin Ali geçliğinde Tunus'taki Fransız sömürge idaresine karşı mücadele vermiş, katıldığı eylemlerden birinde yakalanarak hapis cezasına çarptırılmış birisiydi. Ülkenin 1956'da Fransız idaresi karşısında bağımsızlığını kazanmasının ardından bir süre resmi istihbarat servisinde görev yapan Bin Ali, bu süreçte Tunus'ta yönetimi elinde tutan Habib Burgiba tarafından 1986'da İçişleri Bakanlığı'na getirildi. O tarihten aralık 2010'a kadar ülkede tek adam rejimini devam ettirdi.

Tunus daima model bir Arap ülkesi olarak görülmüştür. Egemenliğini devam ettirdiği sürece Batı dünyası ile de iyi geçinen Bin Ali, İMF başta olmak üzere, Batı'nın önde gelen ekonomik kurumları ile “uyumlu” çalışan neo-liberal rejim görüntüsü altında 150 civarında devlete ait kamu işletmesini özelleştirdi.¹⁰⁹

1989, 1994, 1999, 2004 ve 2009 yıllarında periyodik olarak seçimler yapılması rağmen, sınırlı parti katılmasına ve bunlara sınırlı sayıda sandalye tahsis edilmesi nedeniyle daima çoğunluk partisi olan Ulusal Demokratik Parti'nin (RCD – Rally for Constitutional Democracy) seçimleri kazanması mutlak oluyordu.¹¹⁰

“Arap Baharı” öncesindeki son 20 yılda Tunus'un makro ekonomik dengeleri olumlu görünse de, sosyal haklardan halkın istifadesinde yaşanan farklar, rejimin kendi

---

¹⁰⁸ “Tunus”, <http://www.enfal.de/tunus.htm>, (Erişim tarihi 2.04.2015)

¹⁰⁹ Maria Cristina Paciello, “Tunisia: Changes and Challenges of Political Transition”, **MEDPRO Technical Report**, Sayı 03, April 2011, s.3

¹¹⁰ A. Boubekur, “The Tunisian Elections : International Community Must Insist on Moving Beyond Facade Democracy”, **Web Commentary** , Carnegie Endowment, <http://carnegie-mec.org/2009/10/23/tunisian-elections-international-community-must-insist-on-moving-beyond-fa%C3%A7ade-democracy>, (Erişim tarihi 23.10.2014)

taraflarını koruması ve karşı olduklarını düşündüklerine bu haklardan mahrum etmesi şeklinde, yalnızlarla tezahür etmekteydi. ¹¹¹

“Arap Baharı”başlangıcına kadarki son 10 yıl içinde gittikçe kötüleşen sosyo-ekonomik durum halkın yaşam standardının düşmesine neden olmuştur. Halk kötüleşen bu durumun sorunlusu olarak rejimi sorgulamaya başlamıştı. Parasız eğitim sebebiyle eğitim düzeyi yükselmekle birlikte, istimdanda yaşanan sorunlarla eğitilmiş işsizler ordusunun oluşması ayrı bir sorun yumağı halinde büyümüş, eğitilmiş genç nüfusun iş bulamaması mutsuz bir çoğunluk oluşmasına neden olmuştu.

Devlet Başkanı Bin Ali, aile çevresi ve yakınları ile ülkenin bütün ana yatırımlarının sahibi olarak bir tekel oluşturmuştu. İlaç sektöründen, her türlü haberleşmeye, gemi amatörlüğünden, bankacılık, yiyecek içecek sektörleri dahil bütün girişimlerin başında Bin Ali`nin oğlu , karısı Laila veya karısının kardeşi gibi yakınlarının oluşturduğu mafyavari bir yapımlanma mevcuttu. ¹¹²

Tunus isyanının üç temel çıkışla gerçekleştiğini söylemek mümkündür: Bunlardan ilkinde , Bin Ali rejimine karşı sosyal ve siyasi anlamda büyük bir koalisyonun toplanarak. Birleşmesine neden olan muhalif bir gencin sayesinde ayaklanmanın başlamasıdır. İkincisi, Bu koalisyon uzun süreden beri devam ederek, gelen ve geniş halk kitlesini kapsayan hoşnutsuzluğun sonucu olarak rejimi sonlandırma yeteneğine sahip oldu. Bu hoşnutsuzlukların kaynağı da ; gençler arasındaki yüksek işsizlik, bölgesel refah paylaşımı ve gelişmede yaşanan farklılıklar ,artan siyasi baskılar ve nihayet Bin Ali yolsuzluklarının önüne geçilmez bir duruma geliyordu. Üçüncüsü ise; Gençlerin oluşturduğu protestolar siyasi olarak örgütlenmiş değildi. Ancak, eski ve yeni oluşan ve gençlerin çıkarlarını koruma yönünde bir hedef taşımayan kurumların hepsi birleşerek , Bin Ali rejimine karşı çıkmışlar. Böylece gelişmelere bakıldığında ortaya çıkan tablo; genç ve yaşlı kuşağın müşterek olarak ortak amaç etrafında toplanmasıyla kendiliğinden gelişen ve gerçekleşen bir hareket gibiydi.

---

¹¹¹ Maria Cristina Paciello, a.g.e., s.2

¹¹² Labour Markets Performance and Migration Flows in Arab Mediterranean Countries : Determinants and Effects” Cilt 1, Final Report & Thematic Background Papers, Sayı 60, **European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs** 2010, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2010/pdf/ocp60_1_en.pdf , s.30 (Erişim tarihi 23 Ekim 2014)

Ayaklanmanın tetikleyici faktörü, kendisini yakan genç Muhammed Bouazizi olarak görünmesine rağmen, kilit rolde daha geniş kitleler vardır. Yani genç “siber aktivistler” , iyi eğitim almış genç işsiz kesim, işçi sendikaları hareketi , hukukçular ve muhalefet parti üyeleri gibi sivil toplum örgütleri, tırmanmaya bağlı olarak karşı hareketti önemli rol oynamamışlardı.¹¹³

BM kaynaklarına göre ayaklanmalarda 200`den fazla ölüm vakası oluştu.<sup>114</sup> Ancak daha Tunus`ta yaklaşık 300 kişinin hayatını kaybettiği bildirildi. O tarihte Başbakan olan Muhammed Gannuşi televizyon konuşmasında , göstericiler üzerine ateş edilmemesi için emir verdiği ve bu vahşeti yaratanların mutlaka adalet önüne çıkarılacağını söyledi. Geçici Başbakan Fuad Mebazza ayaklanmalarda ölenleri özgürlük şehitleri olduğunu ve üç günlük yas ilan edildiğini ve ailelerine tazminat ödeneceğini açıkladı.

Şubat 2011 sonundan itibaren protestoların dozu gittikçe düşmeye başladı. Ancak, mahalli düzeyde de olsa ücretler ve hayat standartları gibi bir takım konularda halkın çıkışları ve gösterileri devam edebiliyordu. Bunun dışında İslami kesimin kadınlara kurumlarında kamu başörtüsü yasağının kaldırılmasına yönelik protestolar vs. Devam etme temayüllü gösterdi. Bütün bunlara rağmen, devam eden bu gösterilerin yeni rejime yönelik ifade ve toplantı-gösteri yapmama özgürlüğünün göstergesi olması açısından önemli olduğu söylenebilir. Geçici Başkan Mebazza bu göstericilerden biraz sabır talep etti.¹¹⁵

Siyasî ve iktisadî öngörülerde bulunan stratejistler, köklü değişimlere yol açacak olayların ortaya çıkacağını tahmin edebilseler de bunların ne zaman gerçekleşeceğine dair net bir tarih öngörememektedirler. Tunus`ta başlayan ve tüm bölgeyi etkisi altına alan halk hareketleri de bu kapsamda düşünülmelidir. Zira birçok gözlemci, bölge ülkelerinde

---

¹¹³ “Labour Markets Performance and Migration Flows in Arab Mediterranean Countries : Determinants and Effects”, a.g.e., s.32

¹¹⁴ “Tunisian Acting President Promises to Protect Will of the People”, **National Tunisian Tv(Tunis)**, via Open Source Center, [https://books.google.ru/books?id=HduvWY8r8H0C&pg=PA3&lpg=PA3&dq=Tunisian+Acting+President++Promises+to+Protect+Will+of+the+People%E2%80%9D,+National+Tunisian+Tv\(Tunis\),&source=bl&ots=RDX8jRiyLX&sig=MxT2_Rs-dFO7INC7gDw84wERo6g&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwj23uuT-anJAhVMiCwKHeP4BDEQ6AEIHDA#v=onepage&q=Tunisian%20Acting%20President%20%20Promises%20to%20Protect%20Will%20of%20the%20People%E2%80%9D%2C%20National%20Tunisian%20Tv\(Tunis\)%2C&f=false](https://books.google.ru/books?id=HduvWY8r8H0C&pg=PA3&lpg=PA3&dq=Tunisian+Acting+President++Promises+to+Protect+Will+of+the+People%E2%80%9D,+National+Tunisian+Tv(Tunis),&source=bl&ots=RDX8jRiyLX&sig=MxT2_Rs-dFO7INC7gDw84wERo6g&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwj23uuT-anJAhVMiCwKHeP4BDEQ6AEIHDA#v=onepage&q=Tunisian%20Acting%20President%20%20Promises%20to%20Protect%20Will%20of%20the%20People%E2%80%9D%2C%20National%20Tunisian%20Tv(Tunis)%2C&f=false) , (Erişim tarihi 19 Ocak 2015)

¹¹⁵ Christina Lowe, “Tunisian Struggles to Tame Revolutionary Spirit”, <http://uk.reuters.com/article/2011/02/15/uk-tunisia-strikes-idUKTRE71E41W20110215>, (Erişim tarihi 15.02.2015)

bir değişimin kaçınılmaz oldu- ğunu belirtmişse de zamanlaması konusunda isabetli bir tahmin yapamamıştır. Bunun en önemli sebebi, Tunus'ta başlayan Yasemin Devrimi'nin beklenmedik bir şekilde başlamış olmasıdır.¹¹⁶

Yasemin Devrimi ve ardından gelen zorlu yeniden yapılanma dönemi, Tunus içindeki farklı grupların siyasette etkin olma mücadelesi vermelerine zemin hazırladığı gibi, uluslararası aktörlerin de ilgisini çekmiş ve onların da bu sürece müdâhil olmalarına uygun bir ortam sunmuştur. "Arap Baharı"nın başladığı yer olduğu için Tunus'ta varılacak noktanın diğer ülkeler için bir örnek teşkil edeceği düşüncesiyle sürecin demokratikleşmeyle sonuçlanmasına yönelik uluslararası destek de söz konusu olmuştur.

3.2. Mısır (2011 Mısır Devrimi)

Siyasal partilerin ve sivil toplum örgütlerinin sayılarında ve örgütlenme özgürlüklerinde biraz ilerleme kaydedilmiş, Nasır ve Sedat döneminden kalan binlerce siyasal tutuklu serbest bırakılmış, yargının yürütmeyi denetleme yetkileri arttırılmış, basın ve ifade özgürlüğünde gelişme kaydedilmiş ancak, demokratik dönüşüm bir türlü gerçekleşmemiştir. Merkezi devletin baskın gücü Mübarek döneminde de devam ettirilmiş ve özgürlükler daha ziyade siyasal olmayan bireysel özgürlükler anlamında merkezi otoriteyi tehdit etmeyecek şekilde geliştirilmiştir.

Mısır 6 bin yıllık kadim bir tarihi geçmişe sahip olması nedeniyle bünyesinde çok zengin bir demografik yapıyı barındırmaktadır. Bu nedenle de ülke siyasi yapısı sosyalizm, otoriter rejim, liberalizm ve muhafazakâr düşünceleri barındıran renkli bir mozaik sergilemektedir. Partileşme sürecine 19. yüzyılın başlarında başlamasına rağmen, Cemal Abdunnasır (1952-1970), Enver Sedat (1970-1981) ve Hüsnü Mübarek (1981-2011) dönemlerinde Batı'daki siyasal gelişmeleri halkın isteklerine cevap verecek seviyede takip edemedi. Mısır'ın İngilizler tarafından işgali sırasında örgütlenen Hizbu'l Ümme (Ümmet Partisi) o dönemlerde ulusal direnişin öncülüğünü yaptı. Sonraki dönemde kurulan Vefd (Delege) Partisi İngilizlerle resmi görüşmeleri yürüten bir kimlik kazandı ve uzun yıllar Mısır siyasi hayatında geniş kitlelerin desteğini alarak varlığını sürdürdü. Hüsnü Urabi tarafından 1922 yılında kurulan el-Hizbu's Şuyui'yyu'l-Mısırî (Mısır Komünist Partisi) ve Hizbu'l-İslah (İslah Partisi) Hıdivlik sonrası sosyal yapı üzerinde etkili oldu.¹¹⁷

¹¹⁶ Ayhan Veysel. "Tunus İsyanı: Arapların Devrim Ateşini Yakması.", **Ortadoğu Etüdleri** (ORSAM), Cilt 3, Sayı 2, Ocak 2012: s.68

¹¹⁷ Ramazan Yıldırım ve Tarık Abdülcelil, **Mısır Siyaset Haritası**, Ankara, SETA Yay., 2011, s.4

Halkın istekleri karşısında istenilen hassasiyeti göstermeyen liderler bazı reform hareketlerinde bulundularsa da arzulanan değişiklikleri bir türlü hayata geçiremediler. Özellikle Hüsnü Mübarek döneminde yaşanan sosyal sorunlar dünyanın da dikkatini çekti. Mısır demokrasisinin ve İsrail ile olan ilişkilerin istenilen seviyeye getirilememesinden şikâyetçi olan ABD, en anlamlı çıkışı Kasım 2003'te yaptı. Heritage Institute for Democracy'de konuşan eski Amerikan Başkanı George Bush Mısır'ın Ortadoğu'daki barış sürecine büyük bir katkı sağladığını ve şimdi de Mısır'ın demokrasi için bir şeyler yapmasının zamanın geldiğini söyledi.¹¹⁸ 2010 yılında Yemen, Tunus, Libya, Cezayir, Mısır ve Suriye'de insan hakları uygulamalarında yaşanan ihlaller nedeniyle bir değişim süreci başladı.¹¹⁹ İyice yaşlanmış olan Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek kendinden sonra göreve oğlu Cemal'i getirmeye karar vermesi tepkilere neden oldu. Siyasal çalkantılar halk arasında var olan dini ve etnik ayrımcılığı da körükledi ve 2010 yılında İskenderiye şehrinde Noel gecesinde birçok Kıpti Hristiyan patlayan bombalar sonucu hayatını kaybetti. Resmi makamlarca bu eylemin Mısırlı aşırı dinciler tarafından yapıldığı açıklandı. Mısır halkı sosyal medya üzerinden haberleşerek yapılan bu eylemlerin iki toplum arasını açmak isteyen gizli eller tarafından planladığı konusunda fikir birliğine varırken Kahire'nin meşhur meydanı Tahrir'de eylemlere başladılar.¹²⁰ Eylemlerin günlerce sürmesi sonucu tehlikeyi gören Hüsnü Mübarek 11 Şubat 2011 tarihinde görevini bıraktığını ve yönetimi Yüksek Askeri Konsey (YAK)'e devrettiğini açıkladı. Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek, 25 Ocak 2011 tarihinde başlayan halk ayaklanması esnasında protestoculara karşı güç kullanmak üzere güvenlik kuvvetlerine emir vermek suçlamasıyla 25 yıl hapse mahkûm edildi.¹²¹ Yönetimi devralan Yüksek Askeri Konsey (YAK) halkın nabzını tutan bir yaklaşımla demokratikleşme yolunda bir yol haritası çizmiş ve sokakların sakinleşmesini sağlamıştı; ancak verilen sözlerin zamanında tutulmaması, parlamento ile cumhurbaşkanlığı seçimleri konusunda net tarihlerin verilmemesi ve sürecin belirsiz bir hal alması sonucu Tahrir Meydanı tekrar eski günlerine dönmüştü. Yapılan gösteriler sonucu zaman zaman halkla karşı karşıya gelen güvenlik güçleri hassas davranmaya çalışsa da artan öfkenin önüne geçemedi.¹²²

Devlet Başkanı Mübarek Tunus'ta başlayan Arap dünyası protestolarının 25 Ocak 2011'de Mısır'da da başlaması üzerine , 10 Şubat 2011'de yetkilerinin çoğunu yardımcısı

---

¹¹⁸ ORSAM, "Mısır Devriminin Ayak Sesleri: Bir Devrin Sonu mu?", **Ortadoğu Analiz**, Şubat 2011, Cilt:3, Sayı:26, s.16, <http://www.orsam.org.tr/>

¹¹⁹ Fatih Bayhan, **Dip Dalga**, İstanbul,Paradoks Yay., 2012, s.169

¹²⁰ **Habertürk**, 21 Haziran 2012, s.5

¹²¹ <http://www.aljazeera.net/>, 02 Haziran 2012(Erişim tarihi 9 Nisan 2015)

¹²² Salih el-Verdani, **Mısır'da İslami Akımlar**, ., Ankara, Fecr Yay,2011, s.40

Ömer Süleyman`a devretti, 11 Şubat 2011`de ise, görevini orduya ve anayasa mahkemesine devrederek istifa ettiş Mübarek`in istifasını açıklamasından yarım saat sonra İsviçre Hükümeti Mübarek`in İsviçre bankalarında bulunan hesaplarını dondurma kararı aldı.¹²³ Yapılacak araştırmalar sonunda hesapların geleceği hakkında gerekli açıklamalar yapılacağı duyuruldu. Öte yandan Mübarek`e yakın aile yakınlarının ve dostlarının da İsviçre bankalarında bulunan hesaplarının da bloke edilmesi hakkında kısa bir süre içinde karar verileceği bildirildi. Mısır`ın en büyük muhalif grubu Müslüman Kardeşler , Mübarek yönetiminin sonlanmasını “zafer günü” olarak kaydetti.¹²⁴

Cemal Abdunnasır, Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek dönemlerinde hemen hemen hiçbir sosyal ve siyasal oluşuma izin verilmemesi sebebiyle halk, yöneticilerin seçilmesinde iradesini gösterememişti. Özellikle dinî grupların çoğalarak kendilerini göstermeye başladıkları Hüsnü Mübarek döneminde az da olsa siyasal zemin bulan gruplar Halk Meclisi`nde temsil yetkisini elde edebilmişlerse de uzun soluklu siyasi hayatları olmamıştır. Bilgi teknolojilerinin getirdiği değişimlerden etkilenen Mısır halkı son dönemlerde sosyal medya aracılığı ile fikirlerini paylaşacağı özgür bir ortam bulmuş; ancak bu da teknik olarak engellenmeye çalışılmıştır. Devrim sürecinin başlamasıyla zaten var olan potansiyelin harekete geçirilmesi ile gruplar kendi özgün kurumsal yapılarını oluşturmuşlardır.¹²⁵ İslami grupların yanında Kıptiler de bireysel hak ve özgürlükler noktasında meydanlardaki göstericilerle aynı şeyleri istiyorlardı. Onların en büyük istekleri ise bağımsız kilise ve Hristiyan okullarıydı.

Mısır bölgedeki radikal unsurları ve İran`ın dengelenmesi açısından Batı için önemli bir ülkedir. Bu nedenle İsrail ile işbirliği içerisinde olunması gerekiyor. Filistinli gruplar ile yapılan görüşmelerde Mısır`ın aktif olması hem İsrail`in hem de ABD`nin işini kolaylaştırıyordu. ABD`nin Körfez`e yönelik askeri operasyonlarında hava sahasını kullanması açısından Mısır stratejik bir öneme sahiptir. Özellikle Hüsnü Mübarek son dönemlerde kendisinden beklenen rolü yerine getiremiyordu. Bu beklentilere yeni Mısır`ın nasıl karşılık vereceği merak konusudur.

---

¹²³ “Swiss freeze possible Mubarak assets”, <http://www.reuters.com/article/2011/02/11/us-swiss-mubarak-idUSTRE71A58R20110211>, (Erişim tarihi 11.02.2015)

¹²⁴ “Hüsnü Mübarek İstifa etti”, <http://www.cnnturk.com/2011/dunya/02/11/ve.husnu.mubarek.istifa.etti/606410.0/>, (Erişim tarihi 11.02.2015)

¹²⁵ Veysel Ayhan ve Algan Nazlı Ayhan, “Mısır Devrimi ve Mübarek: Bir Diktatörün Sonu”, **Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi (IMPR)**, IMPR RAPOR – Sayı 6, 2011, <http://www.impr.org.tr/>, (Erisim tarihi 12.04.2105)s.19

Mursi'nin seçilmesinden sonra diğer Arap ülkelerindeki İslami hareketlerin bu zaferin kendileri için de bir örnek olacağı yönündeki kanaatleri artmıştır. MK hareketi Mısır çıkışlı olmasına rağmen İslam ülkelerinin birçoğunda uzantılarına rastlamak mümkündür. Mısır'dan sonra bu hareketin en güçlü olduğu ülke Suriye'dir. Suriye'de yaşanan savaş ortamı sonrasında oluşacak muhtemel bir iktidar değişikliğinde ise Suriye'deki MK teşkilatının iktidar olması yönündeki beklentilerde artmıştı. Suriye'de de MK'in iktidara gelmesi Batı açısından kabul edilemez olduğu için, Esad sonrası iktidarda Suriye MK'ine geçit verilmeyecektir. MK hareketi açısından bu değerlendirmeler yapılırken Sünni İslam'ın güçlü ülkelerinden birisi olması nedeni ile Mısır'da Selefilik ve Şiiliğin önümüzdeki günlerde siyasal anlamda mücadele edeceği tahmin edilmektedir. Uluslararası aktörler açısından durum böyle değerlendirilirken iç siyasetin yeniden yapılandırılması, ekonominin düzeltilmesi, Nil suyu problemi ve ABD ile İsrail ilişkileri Mursi'yi bekleyen en büyük sorunlar olarak görülmektedir. Yeni dönemde Ortadoğu ve Afrika'da halklarının iktidarları üzerinde etkili olduğu bir sürecin başladığını görmek mümkündür. Bu etkileşimden Batı tarzı bir siyasetin gelişmesini beklenmezken toplumsal yapının farklılıklarını gözetmek gerekir.¹²⁶

3.3. Yemen (2011-2012 Yemen Ayaklanması)

2010 yılının aralık ayında Tunuslu bir seyyar satıcının kendisini yakmasıyla başlayan, zamanla dış unsurların da kendisine yer açtığı bir halk hareketleri dizisi olan ve birçok kesim tarafından Arap Baharı olarak nitelendirilen süreç, Tunus, Mısır, Libya ve Suriye ile birlikte Yemen'i de derinden etkilemiştir.

Yemen, Arap Baharı öncesinde de siyasî istikrarsızlığa yabancı bir ülke değildi. Şüphesiz Arap Baharı, ülkenin çatışmalarla dolu bu karmaşık yapısına farklı bir boyut katmıştır.¹²⁷

Yemen konumu itibariyle topraklarında çok sayıda petrol rezervinin bulunduğu Ortadoğunun güneyinde yer almaktadır. Ve doğal olarak Arap Baharı sürecinde yaşamış olduğu gerilimli günler ve devrilen hükumete bağlı olarak petrol üretiminde de ciddi düşüşler yaşanmıştır. Dünyada ham petrol üretiminde çok önemli bir yere sahip olmayan Yemen, günde 162,100 varil üretim ile dünya petrol üreten ülkeler sıralamasında 42. Sırada yer alıyor. Coğrafi sınırları içerisinde yer alan 3 Milyar varil petrol rezervi ile de dünyada 31. Sırada yer alan Yemen, yaşadığı karışıklık sonrasında petrol fiyatlarında da

¹²⁶ David D. Kirkpatrick, "Muslims and Coptic Christians Clash Again in Egypt", http://www.nytimes.com/2011/05/16/world/middleeast/16egypt.html?_r=0, (Erişim tarihi 15.05.2015)

¹²⁷ E.İvanovic Zeleev., a.g.e, s.7

önemli bir hareketlenme yaşanmıştır. 2010 yılının son günlerinde 90 Dolar civarında olan petrolün varil fiyatı Yemen'deki bu ayaklanmaların da başlamasından sonra 100 Dolar civarında seyretmeye başladı. Bu rakamlara 2008 yılındaki krizden önce ulaşan petrol Arap Baharı'nın derinleşmesi ile birlikte yeniden yükseliş yaşamış oldu.¹²⁸

Yemen'de gösteriler başladığında siyasi gücün “formel”/resmi devlet yapılarından ziyade, hesap vermek zorunda olmayan elitler tarafından kullanıldığı görülmektedir. Hem resmi hem de gayiresmi yapının tepesinde devlet başkanı Salih olsa da ülkenin temel kurumlarından ordunun değişik bölümleri bile her zaman resmî devlet yapısının bir aracı olarak hareket etmemiştir. Bir başka deyişle, Yemen “değişik meşruiyet kavramlarının bir arada yaşadığı ve yarıştığı” bir “mücadele alanına” dönüşmüştür). Ülke topraklarının büyük kısmının kontrolü dışında olması, ordunun yarısından fazlasının General Ali Muhsin'e sadık olması ve nüfusunun yarısının bile desteğine sahip olamaması Salih rejimini eşit “savaş ağalar”ı arasında birinci olmakla yetinmeye zorlamıştır .¹²⁹

Yemen'de rejim karşıtları, çıkarları her zaman birbiriyle örtüşmeyen (hatta bazen çelişen) değişik gruplardan oluşmaktadır. Yemen'de Arap Baharını gençler ve sivil toplum örgütleri başlatmıştır. Yemen'deki ayaklanma için halk desteğinin artması ve iktidar partisinin parlamento grup başkanı Şeyh Sultan Barakani'nin devlet başkanlığı için dönem sınırlamasını kaldırmayı düşündüklerini açıklaması, Salih ve ailesinin uzun bir süredir devletin güç ve kaynaklarını ellerinde toplama çabalarının yarattığı huzursuzluğun gün yüzüne çıkmasına neden olmuştur .¹³⁰

Rejiminin bu adımı (başkanlığın dönem sınırlamasının kaldırılması) 1990'ların ortalarından itibaren Salih'in kendi iktidarını korumak için izlediği “kapsayıcılık” stratejisini terk ederek “dışlayıcılığı” benimsediğini göstermiştir. Aslında Salih'in dışlayıcılık politikasının ön adımları 2000'lerin başına götürülebilir. 1990'ların ortalarında kurulan “güç dengesi”ndeki ilk değişiklik, 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yapılan saldırılar sonrasında ortaya çıkmıştır. Bunu 2007 yılının Aralık ayında etkili Şeyh Abdullah El Ahmar'ın ölümü takip etmiştir. Bu olaylar sonrasında güvenlik güçleri yeni

---

¹²⁸ Mürsel Tokgöz, “Arap Baharı –Yemen – Cezayir – Lübnan” , <http://www.globalenerji.com.tr/dergide-bu-sayi/2013/2/14/arap-bahari-3--yemen-cezayir-lubnan->, (erişim tarihi 15.02.2015)

¹²⁹ Pecurov C. **Pricini krizisa na Arabskom Vostoke i eqo posledstviya**, Moskva ,y.e.y,2014, s.237

¹³⁰ Boucek Christopher. Carnegie Endowment for International Peace., **Congressional Testimony: U.S. Policy in Yemen**. 19 Temmuz 2011. http://www.-carnegiendowment.org/files/0719_testimony_boucek.pdf (Erisim tarihi Temmuz 27, 2015).,s.12

siyasî rantlar elde etmiş ve Salih kendi iktidarını (güç ağlarını) daha da sağlamlaştırmıştır. “Terörle mücadelede” hayatî bir müttefik olduğunu gösterebildiği sürece Batı için, Salih’in oğullarını, damatlarını ve yeğenlerini askeriye ve diğer güvenlik kuruluşlarında önemli yerlere getirmesinin bir sakıncası yoktu. Yabancı güçler rejime sağladıkları silahlar üzerinde bir kontrole sahip değildi. Salih’in tüm güç ve kaynakları kendi çevresinde toplama çabaları, Salih ile siyasî ve ekonomik açıdan etkili olan El Ahmar ailesi gibi aktörler arasındaki “centilmenler anlaşması”nın sonunu getirmiştir. Uzlaşma sona erince de bir dönem Salih’in müttefikleri olan kişiler/gruplar muhaliflerin tarafına geçmeye başlamıştır. Bunların arasında asker ve güvenlik konularında Salih’ten sonra gelen General Ali Muhsin El Ahmar da yer almıştır .¹³¹ El Ahmar’ın muhaliflerin safına katılması, yönetici elitlerin bir kısmına örnek olmuş ve onlar da Salih rejiminden ayrılarak kendi gündemleriyle muhalif saflara katılmışlardır .Bir başka deyişle, Yemen’deki muhalefet, “ortak düşman” (Salih) karşısında birleşmiş, değişik gündemlere sahip gruplardan oluşan parçalı bir yapıya sahiptir.

Ayaklanmalara katılan grupların çeşitliliği başlangıçtaki taleplerde de bir farklılığa yol açmıştır. Yemen’deki ayaklanmalar 2011 yılının Ocak ayında küçük bir gösterici grubunun; ülkede gençler için bir gelecek olmamasını, hukukun üstünlüğünün olmamasını ve rejimin tüm ekonomik imkânları elinde tutmasını protesto etmek amacıyla sokağa çıkmasıyla başlamıştır. Kısa bir süre sonra “gençlik hareketi” ismi altında protestocular; iş, eğitim, sosyal yardım programları, kadınlara eşit haklar, yolsuzluğun sona erdirilmesi, Salih’in görevi bırakması ve aile üyelerinin yeni bir siyasî düzen kurulmadan önce tüm üst düzey askerî görevlerden istifa etmeleri taleplerinde bulunmaya başlamışlardır . Protestocular Ali Abdullah Salih’in görevi derhal bırakmasını istemiş, anayasa değişikliklerinin yapılacağı aşamalı bir geçiş sürecinin sonuna kadar görevde kalmasını öngören bütün önerileri kararlılıkla reddetmişlerdir .¹³²

Yemen’deki halk ayaklanması da köken/kaynak, motivasyon ve dinamikler açısından diğer Arap ülkelerindeki ayaklanmaların bu ortak özelliklerine sahiptir. Başka ülkelerde olduğu gibi ayaklanma, kendilerini yerleşik siyasî örgütlenme dışında gören gençlerin girişimiyle yaygın sosyo-ekonomik sıkıntılar, yüksek düzeydeki yoksulluk ve

---

¹³¹ Alptekin Dursunoğlu, “Yemen devrimcileri ve Arap baharı devrimcileri”, http://www.ydh.com.tr/YD435_yemen-devrimcileri-ve-arap-bahari-devrimcileri.html, (Erişim tarihi 09.11.2014)

¹³² Mehmet Salih Gün, **Arap baharı** ,http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2012/sayi22/119-140.pdf,s.132-136

işsizliğe tepki olarak ortaya çıkmıştır. Arap dünyasının diğer ülkelerinde de olduğu gibi Yemen'deki barışçıl ve kapsayıcı ayaklanmalar sosyal medyanın siyasî mobilizasyon açısından önemini ortaya koymuştur. Sosyal medyanın, bu olaylardaki rolü abartılmış olsa da Arap dünyasının en fakir ve internete erişimi en düşük ülkesi olan Yemen'de bile Facebook ve Twitter gibi sosyal medya kanallarının kullanımı bu ayaklanmaların ortaya çıkmasında ve yürütülmesinde önemli bir faktördür.¹³³

Yemen'deki durumun diğer ülkelerdeki ayaklanmalarla yukarıda sözü edilen benzerliklerinin yanında İslamcıların yeni kurulacak rejimdeki muhtemel rolüne ilişkin alanlarda Yemen diğer ülkelere kısmi bir tezat oluşturmaktadır. Tunus, Mısır ve Libya'nın aksine İslamcı siyasî aktörler modern Yemen devletinin kurulduğu 1990 yılından beri önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin İslah Partisi, 1993 yılından seçimleri kaybettiği 1997 yılına kadar iktidardaki Genel Halk Kongresinin iktidar ortağı olmuştur.

3.4. Bahreyn (2011-2012 Bahreyn Ayaklanması)

2011-2012 Bahreyn Ayaklanması 14 Şubat 2011'de Arap Baharı'nın etkisiyle patlak veren halk isyanıdır. Halkın amacı ülkede eşitlik, adalet ve özgürlük getirmektir. Ancak Bahreyn Yönetimi buna izin vermemiş ve şiddet ile ayaklanmayı bastırmaya çalışmıştır. Körfez İşbirliği Konseyi'de Bahreyn'e Yarımada Kalkan Gücü adlı güvenlik kuvvetinden göndermiştir. Daha sonra eşitlik protestoları resmen Şii-Sünni çatışmalarına dönmüştür. İran'ın iç işlere karışmasında isyanı ve çatışmaları alevlendirmiştir. Ülkede mezhep gerilimi artmaktadır. Muhafif ve Şii gazeteciler tutuklanmıştır. Bunun üzerine Şii'ler hak talebiyle isyanı güçlendirmişlerdir. Ülke mezhepsel çatışma ortamına sürüklenmiştir. Diğer isyan çıkan ülkelere farkı özgürlük ve demokrasi yerine halkın sadece Şii hakları için mücadele etmesidir...

Halkın çoğu Şii olduğu halde Sünni bir hanedan tarafından yönetilen küçük Körfez ülkesi Bahreyn'de ilk ve önemli direniş hareketlerine Şubat 2011'de rastladı. 17 Şubat 2011'de başkentin Pearl Meydanı'nda göstericilerle çatışan güvenlik güçleri 7 göstericiyi öldürdü.

Bahreyn 2011 yılında, ülkede meydana gelen olaylar nedeniyle, Ortadoğu ve Körfez'de önemli bir ilgi odağı olmuştur. Sonuç olarak 2011 yılı Bahreyn Olayları, Arap

---

¹³³ Durac Vincent. Yemen's Arab Spring-Democratic Opening or Regime Maintenance., **BRISMES Annual Conference 2012 Revolution and Revolt: Understanding the Forms and Causes of Change.** <http://brismes2012.files.wordpress.com/2012/02/vincent-durac-yemens-arabspring.pdf>, (erisim tarihi 2 Şubat 2012) s.14

Baharı sürecinde meydana gelen ve bölgesel ve uluslararası boyutlarıyla geniş etkileri olan bir gelişmedir. Bahreyn'deki olaylar sadece bir iç siyasal gelişme olarak kalmamakta ve etkileri ülke sınırlarının ötesine çıkan bir önem taşımaktadır. Ülkede rejime karşı ayaklanan Şiiler İran tarafından desteklenirken, azınlıkta olan Sünnilerle yönetimde bulunan Sünni kraliyet ailesi ABD, İngiltere, Suudi Arabistan ve Türkiye tarafından desteklenmektedir.¹³⁴

Bu geri gidiş ya da hayal kırıklığında başta ABD olmak üzere birçok demokratik ülkenin yanında, İran gibi bölgesel güçlerin de etkisinden bahsetmek gerekir. Bu ülkelerin özelde Bahreyn'de meydana gelen olaylara karşı, genelde de Arap Baharının etkilediği ülkelere yönelik politikaları ironilerle doludur. Başta, İran kendi ülkesinde benzer taleplerle sokağa çıkan yığınlara karşı sert askeri ve polisiye tedbirlerle karşılık verirken Bahreyn'de Şii göstericileri açıktan desteklemiştir. Aynı şekilde, Körfez'de stratejik bir öneme sahip olan Bahreyn'de mevcut yönetimin öteden beri yakın ilişkiler içinde bulunduğu ABD ve İngiltere gibi batılı ülkeler, başka ülkelerde sokak gösterilerini desteklerken, çıkarları gereği ve Körfez'de statükonun devamı için Bahreyn olaylarında rejim yanlısı bir tutum içinde bulunmuşlardır.¹³⁵ Bir başka deyişle Libya, İran ve Suriye'de desteklenen halk hareketleri ve sokak gösterileri, Bahreyn'de Türkiye de dahil Batı ülkelerinden yeterli ilgi ve desteği bulamamıştır. Batının bu tutumu, Bahreyn yönetimini içerde ayaklanma ve siyasal çalkantılara karşı daha güçlü kılarken, ülkede çoğunluğu oluşturan grupların demokrasi, insan hakları ve siyasal ve ekonomik yaşama eşit katılım gibi asli taleplerinin ertelenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu açıdan bakıldığında Bahreyn Ayaklaması, Arap Baharı içinde, ülkelerin olaylara yaklaşımı bağlamında, bir tür turnusol kağıdı işlevi de görmektedir.

Arap Baharı olaylarının dışında, 2011 yılı için, Bahreyn'de 2011 yılı olaylarının gölgesinde kalan ancak ülkede öteden beri var olan bazı sosyal ve siyasal sorunların varlığından bahsetmek gerekir. Bir kere, Bahreyn, ülkeye olan kontrolsüz nüfus akımının bir sonucu olarak yıllar boyu Körfez'deki insan ticaretinin önemli bir merkezi olmuştur. Bu durumdaki bir ülkede yaşayan yabancılar, olayların patlak vermesiyle kendilerini ateşin tam ortasında bulmuşlardır. Birçok yabancı, çare olarak ülkeyi terk etse bile, iş ve yatırımlarını yarıda bırakarak ayrıldıkları için Bahreyn olaylarının dolaylı mağduru

---

¹³⁴ **Bahrain Center for Human Rights, Social Watch Report 2009:** Bahrain, 2009. Erişim adresi ve tarihi: <http://www.bahrainrights.org/en/node/3117> (20 Ekim 2015)

¹³⁵ **Bahrain Center for Human Rights Defending and promoting human rights in Bahrain**
<http://www.bahrainrights.org/internetblocks>

olmuşlardır.¹³⁶ İkinci olarak, Bahreyn’de son yıllarda sıklıkla tartışılan bir insan hakları sorunu olan iletişim ve yayın alanında uygulanan yasaklama ve sınırlamalar, ülkede olayların başlaması, çatışmalar ve siyasal sorunlar nedeniyle daha da yaygınlaşmış bulunmaktadır. Bu bağlamda internet üzerinden işlem yapan sosyal medya ağları ve uygulamaları, olaylar esnasında ve olaylardan sonra devlet tarafından daha sıkı denetlenir hale gelmiştir. İnternet ile yazılı ve görsel medyaya uygulanan sansür güçlenmiştir.⁵⁹ Üçüncü olarak, daha önceki yıllarda ülkede ciddi bir sorun teşkil eden kamu ve özel sektör istihdamında yapılan ayrımcılık 2011 olayları sonrasında daha da keskinleşmiştir. 2011 olayları esnasında 11 Mayıs’ta Bahreyn Ulusal Petrol Şirketi, 300’e yakın kişiyi olaylara katıldıkları gerekçesiyle işlerinden atmıştır.¹³⁷

Sonuç olarak 2011 olayları Bahreyn’de var olan mevcut sorunları daha da derinleştirmiş ve çözümü zorlaştırmıştır. Sosyal gruplar arasındaki kopukluk, olaylar nedeniyle derinleşmiştir

3.5. Libya (Libya İç Savaşı)

2011 Libya İç Savaşı, bir Kuzey Afrika ülkesi olan Libya’da hükümet ve Muammer Kaddafi karşıtı gösterilerle başlamış ve daha sonrasında gerçek anlamıyla bir iç savaşa dönüşmüş ayaklanmalar bütünüdür. Protestolar 7 Şubat 2011 tarihinde başlamış, iç savaş Sirte’nin düşmesi ve Muammer Kaddafi’nin öldürülmesiyle 20 Ekim 2011 tarihinde sona ermiştir. Medyaya göre olaylar halkın 2010-2011 yılı boyunca Arap dünyasını saran protestoların bir ayağı olan 2011 Mısır Devrimi’nden esinlenmesi sonucu başlamıştır.¹³⁸

Libya ayaklanmalarının da ana sorunları diğer Arap dünyasının nedenlerinden pek farklı görünmemektedir; on yıllarca süren otoriter liderlik, siyasi baskılar, çöküş ve sosyo-ekonomik yoksulluk. Libya’daki isyanlarda Tunus ve Mısır’da ortaya çıktığı gibi ideolojik bir orijinden kaynaklanmamış, gençlerin öncüllüğün de halkın büyük bir kısmını içine çeken bir oluşum olarak ortaya çıkmıştır. Bununla beraber, Libya’da yıllardan beri biriken ve “Arap Baharı” ile ortaya çıkan öfkenin bu ülkeye has nedenleri aşağıdaki gibi sıralaya biliriz:¹³⁹

- Kaddafi’nin iktidara geldiği 1969 yılından beri Libya devleti tamamen tek bir adamın şahsı ve siyasi vizyonu ile yönetilmek zorunda kalmıştı

¹³⁶ Andersen Lars Erslev, “Bahrain in the Shadow of the Libya War”, **Open Democracy**, June 13 2011

¹³⁷ “Bahrain oil company fires almost 300 over anti-government protests”, **Guardian**, 11 Mayıs 2011.

¹³⁸ Celalettin Yavuz, a.g.e., s.149

¹³⁹ Alison Pargetter, Rebels with a cause, **Jane’s Intelligence Review**, Cilt 23, Sayı 4, April 2011, s.9

- İktidara geçişinden kısa bir süre sonra kendisine rakip olabilecek bütün kurumları ortadan kaldırmıştır. Bu faaliyetin içine ülkede mevcut geleneksel dini yapılarda dahildir. Bu suretle, yalnız kendisinin yorumu çerçevesinde İslam'ın meşruiyetini sağlayarak, yönetimde egemen faktör olmasını önlemiştir.
- Ülkede muhalefet partisi, bağımsız sendika veya gerçek bir sivil toplum hareketi ile alternatif bir güç odağı olabilecek kurumların oluşturulmasına müsaade etmemiştir. Oluşturulmuş olduğu sıkı kontrol ve baskı yoluyla, Mısır'daki Milli Demokratik Parti veya Tunus'ta Anayasal Demokratik Parti gibi Libya hükümetini teşkil edenlerin bir parti şeklinde yapılanmasını engellemiştir.
- Ülkede ortadan kaldıramadığı kabile yapısı gibi oluşumları ise, böl yönet takdiği ile kontrol altında tutmaya çalışmıştır.
- Diğer taraftan da ülkeyi daima diken üstünde tutarak, sorunlarından başını alamaz bir durumda tutmaya çalışmıştır. Daima bir karmaşa içinde her ana değişen bir gündemle halk meşgul edilme yoluna gitmiştir.
- Yakın çalışanlarını küçük fakat sıkı, fıkı olduğu ilkokul arkadaşları veya kendi ailesinden fertleri danışman ve yakın çalışma arkadaşları olarak görevlendirmiştir. Bu elit kesim belirli bir yaşa geldikten sonra Kaddafi'nin oğullarını da kapsamıştır
- Libya, Tunus ve Mısır'dan avantajlı olarak ciddi bir petrol gelirinə sahip, 6 milyon gibi küçük bir nüfuslu bir ülke olmasına rağmen, gerekli refah ve zenginliğin halkla kolaylıkla paylaşılması gerekirken bunun gerçekleştirilmediği görülmektedir. Özellikle doğu kesimi gelişmemiş ve fakir sosyal bir yaşam sürmek zorunda bırakılmıştır.¹⁴⁰

Kaddafi başlangıçta ülkesinin refahı için çalışan bir lider iken, gittikçe megaloman, despotik bir yönetici durumuna dönüştü. Bu hali onu trajik sonuna doğru adım adım yaklaştırdı. Muhtemelen 2008 Mart ayında yaptığı konuşma sırasında kendi despotik tavrının farkında değildi.¹⁴¹

Libya'nın olayların bir iç savaşa dönüşmesindeki en önemli faktör, Tunus ve Mısır'dakinden farklı olarak, Libya Silahlı Kuvvetleri'nin etkin bir varlık gösterememiş

¹⁴⁰ Alison Pargetter, a.g.e.,s.11

¹⁴¹ Mohamad Bazzi, [https://www.foreignaffairs.com/articles/north-africa/2011-10-21/death-qaddafi-generation,\(erişim tarihi 21.10.2014\)](https://www.foreignaffairs.com/articles/north-africa/2011-10-21/death-qaddafi-generation,(erişim tarihi 21.10.2014))

olmasıdır. Diğer ülkelerde silahlı kuvvetler gösterdikleri muhalifleri destekleyici tutumla, başta bulunan diktatörlerin iktidarı bırakmasını zorlayıcı en önemli faktör oldu. Bu suretle çatışmaların tırmanmasıyla bir iç savaş çıkmadan yumuşak geçiş gerçekleştirilebildi.

Kaddafi rejiminin bu taleplere duyarsız kalması üzerine BM devreye girdi ve tarihte bir ilke imza atarak, Libya'nın iç meselesinden kaynaklanan kargaşaya uluslararası müdahale hakkını "koruma yükümlülüğü" kapsamında yürürlüğe koydu. BM'nin Libyadaki bu uygulamasından çıkarılacak ders oldukça önemli bir konuyu gözler önüne koymaktadır. Bundan sonra her hangi bir ülke siyasi sınırları içinde ortaya çıkacak halkı için alan çatışmalar bahane edilerek, BM'nin müdahalesi yeniden gündeme gelebilecektir.¹⁴²

3.6. Suriya (2011-2012 Suriye Çatışmaları, İç Savaş)

2011 yılı sonlarından başlayarak günümüze kadar uzanan süreç, toplumsal hareketler anlamında çok dolu bir zaman dilimi olmuştur. Gelişen olaylar neticesinde Kuzey Afrika'da Tunus, Mısır ve Libya'da onlarca yıllık tek adam yönetimleri değişmiştir. Bu süreç hakkında birçok komplo teorisi üretilse de, sürecin içerisinde bizzat yer alanlar bu eylemlerin tamamen halk hareketleri olduğunda ısrarcıdır.¹⁴³

Suriye'den bahsedeceğimiz için öncelikle bu ülkenin barındırdığı iç dinamiklerden biraz söz etmekte yarar var.

Suriye, içinde bulunduğu iç savaş ortamıyla Arap Baharı'nın şu ana kadarki son temsilcisi ve Arap Baharı'nın kışa döndüğü kavşaktır. Ülkedeki birçok grubun, farklı tekniklerle Baas yönetimine karşı gerçekleştirdikleri direniş ve devlet aygıtının ülkedeki rejim karşıtı fraksiyonlara karşı giriştiği temizlik harekâtı, henüz bir kazanan olmadığı için çok kanlı bir şekilde sürmektedir. Ülkedeki bu karışık durum sürdüğü müddetçe, Suriye halkı kaybetmeye devam edecektir. Her iki taraf da gün geçtikçe şiddetin dozunu arttırma eğilimindedir.

Ülkedeki kötü yaşam şartları, ekonomik sıkıntılar ve keskin sınıf ayrımları, halkı isyana teşvik eden önemli unsurlardandır. 15 Mart 2011'de gösteriler başlamadan önce de ülkede yüksek işsizlik oranı, petrol gelirlerinde düşüş, idarecilerin keyfi tutumları, halkın

¹⁴² Celalettin, Yavuz, a.g.e., s.130-131

¹⁴³ Collier Jr., William R. "Syrian Anger Day Planned Feb. 5, 2011".. **The Freedomist**. , 31 January 2011, s.5

üzerindeki istihbarat örgütü baskısı, Irak'tan gelen 1,5 milyon, Filistin'den gelen yüz binlerce mülteci gibi sorunlar mevcut olduğundan yönetimin halkı memnun etme oranı zaten bayağı düşüktü. Olayların başlamasıyla bu oran daha da düşmüştür.¹⁴⁴

Mart 2011 sonlarına doğru Baas rejiminin silahlı kuvvetleri direnişçilerin üzerine daha sert ve “orantısız güç” kullanarak gitti. Zaman içerisinde hem direnişçiler muhalefe dönüşerek daha fazla eyleme girişmişler, hem de ölü , yaralı ve tutuklu sayısı artış kaydetmeye başlamıştı. Bu sebeple de içerdeki muhaleflerin sayısındaki artışa ilaveten, dışarıdan müdahale sesleri de zaman zaman duyuluyordu.

23 Nisan 2011 tarihinde göstericinin sokaklara dökülerek “Bu rejimle asla!” sloganı atmışları üzerine, hem bunların hem de gösteride ölenlerin cenaze ölenlerine katılanların üzerine güvenlik güçlerinin ateş açtıkları ireli sürüldü. Muhaliflerin web sayfasındaki iddiaya göre, sadece bir önceki Cuma günü 112 gösterici hayatını kaybetmişti. Bunlardan 47'si Şam civarında , 31'i güneydeki Asraa şehrinde ve 27'si Hama'da öldürülmüşlerdi. Bu durumun öğrenilmesiyle dünyanın çeşitli yerlerinden de tepkiler duyuldu. BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon'dan `Barış amaçlı gösteriler zor kullanılmasının derhal durdurulması` çağrısı yapıldı. ABD Başkanı Obama ise Suriye kuvvetlerinin bu “kanlı” hareketini “Protestoculara baskı maksadıyla yapılan bu insanlık dışı zorbalık şimdi sona erdirilmek mecburiyyetindedir!” şeklinde , sert bir dille eleştirildi.

Gene diğer bilgilere göre, 22 Nisan'da ayrıca Şam ve Banyas'ta da göstericilerin protestosu vardı. Göstericilerin web sayfalarında “Hep birlikte özgürlüğe!” sloganları dolaşmakta, gösterinin bir ayaklanmaya dönüşmesi için Hıristiyanlar ve Müslümanların “Bir yürek , bir el, bir amaç!” için bir arada olması istenmekteydi.¹⁴⁵

Sonuç olarak Suriye'de devam eden bu duruma “Bahar” demek pek doğru olmayacaktır. Küresel aktörler Bahar'a hasret olan bölge insanına her zaman olduğu gibi şimdi de “Kış” yaşatmaya devam edeceklerdir. Ümit ediyorum ki bir gün sadece Suriye'de değil, tüm bölgede istenilen “Bahar” yaşanır.

3.7. Ürdün (2011 Ürdün protestoları)

Arap Baharı gösterilerinin başladığı 2011'in ilk günlerinde Ürdün'de de muhalefet sivil toplum aracılığıyla organize olarak ve görece geniş halk kitlelerini de bu harekete katarak Kral Abdullah karşıtı gösteriler organize etmeyi denedi. Ürdünlü öğretmen,

¹⁴⁴ Naumkin V. *Arabskaya vesna I globalnaya mejdunarodnaya*, Moskva,y.e.y, 2013., s.67

¹⁴⁵ Anthony Shadid, “Test of Wills in Syria as Forces Open Fire in Several Cities?”
[,https://hydrablog.csusm.edu/2011/04/test-of-wills-in-syria-as-forc.html](https://hydrablog.csusm.edu/2011/04/test-of-wills-in-syria-as-forc.html), (Erisim tarihi 22.04.2015)

öğrenci, emekli, günlük işçi ve milliyetçi sağ ve sol gruplardan oluşan Jayeen hareketi 14 Ocak'ta yükselen gıda ve petrol fiyatlarını protesto etmek ve yolsuzlukların sonlandırılması çağrısında bulunmak amacıyla büyük bir gösteri düzenledi. Her ne kadar hükümet 10 Ocak'ta 160 milyon dolarlık acil yardım planını devreye soktuysa da gösteri belirlenen gün gerçekleşmiş ancak çok büyük bir katılım sağlanamamıştı. Protestoları organize eden bir diğer grup ise Müslüman Kardeşler ve onun siyasi uzantısı olan Demokratik Hareket Cephesi'ydi (Islamic Action Front). 28 Ocak 2011'de yaklaşık 5000 Ürdünlü başkent Amman'ın şehir merkezinde hükümet karşıtı yürüyüşte bir araya geldi. Özellikle 2010'da artan enflasyon, yüksek işsizlik oranı ve gelir dağılımındaki eşitsizlik gibi ekonomik temelli problemlerin yanında, istihbarat birimlerince son dönemlerde artan tutuklamalar da protestocuların tepki gösterdiği unsurlar arasındaydı. Gösterilerde öne çıkan bir diğer nokta ise tepkinin Kral Abdullah'tan ziyade Başbakan Samir Rifai'ye yönelik olmasıydı.¹⁴⁶ Bu açıdan bakıldığında Ürdün'deki halk hareketinin bağlamı diğer Arap ülkelerindeki protestolardan farklı bir duruma işaret etmekteydi. Mısır, Tunus, Libya, Suriye, Yemen ve Bahreyn'de hükümetin protesto edilmesinden ziyade hedefte olan tüm bağlantı ve aygıtlarıyla rejimlerdi. Ancak Ürdün'de rejimin kendisi olan Kral Abdullah'ın şahsına yönelik protestolar ilk günlerden itibaren sınırlı bir biçimde gerçekleşmişti. Bu durum Ürdün'deki protestoların incelenmesi anlamında diğerlerine nazaran daha farklı bir analiz düzeyi geliştirilmesini de beraberinde getiriyor aslında. Burada rejimin değişmesinden ziyade, rejimin belirlediği yönetimin reformu, insan haklarının geliştirilmesi, ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi (ve sürdürülebilir hale getirilmesi) gibi konular öne çıkmaktadır. Bir başka deyişle Ürdün'de devrim topyekün bir rejim değişikliğinden ziyade, demokratik, ekonomik ve sosyal reformları hedeflemektedir. Protestoların yoğunlaşması karşısında Kral Abdullah çareyi Başbakan Samir Rifai'yi görevden almakta bulmuş ve bu sadece tepkilerin bir nebze olsun azalmasını sağlamıştır. Kral daha sonra Başbakanlığa halk nazarında daha olumlu bir imajı olan Maruf Al-Balhit'i atamıştır.

Protestocular bu değişiklik sonrasında geri adım atmış ve gösterilerine bir süre ara vermiştir. Protestolara katılan eski bir general olan Ali Habaşnah yaptığı açıklamada Kral'ın iktidarının devam etmesinin ancak siyasal, ekonomik ve kültürel reformların yapılmasıyla mümkün olabileceğini altını çizerek muhalefetin tutumunu belirtmiştir.¹⁴⁷

---

¹⁴⁶ "Thousand Protest in Jordan", *Al Jazeera*, 28 January 2011

¹⁴⁷ Jordan's King Abdullah II Oust Prime Minister, "Cabinet in Wake of Protests", *The Washington Post*, 1 February 2011

Mart ayında yeni gösteriler organize edilmiş ve yine sosyal ve demokratik haklara vurgu yapılan talepler dile getirilmiştir.

Ürdün'deki bu halk hareketlerinin ilk dönemlerinde dikkat çekilmesi gereken en önemli noktalardan birisi protestoların doğrudan Kral Abdullah'ı hedef almamasıydı. Durum böyle olunca Ürdün'de gerçekleşebilecek bir devrimin Mısır veya Tunus'taki örneklerden farklı olarak iktidarın doğrudan devrilmesini veya değişmesini gerektirmeyecek bir biçimde olabileceği muhalefet tarafından da kabul görmekteydi. Öte yandan Ürdün'ün kendine has monarşik yapısı göz önünde bulundurulduğunda, devrim gösterileri sonrasında ülkede iyi işleyen bir anayasal monarşinin ortaya çıkması ihtimali protestoların bağlamına, göstericilerin taleplerine ve ülkedeki siyasal sistemin yapısına bakıldığında olası gözükmekteydi.

Her ne kadar Ürdün'de protestolar sürekli bir şekilde devam etse de yoğunluk kazanamamıştır. Halkın taleplerinin farkında olan Kral Abdullah yeni atamalar yaparak bu süreci geçiştirmeye çalışmaktadır. Kral'ın avantajlı olduğu bir nokta tepkinin doğrudan kendisine yönelik olmayışıdır. Daha doğrusu Kral'a yönelecek tepkinin sınırlı kalacağı Ürdün muhalefeti tarafından biliniyor olması, protestoların rejimin tümüne yönelik olması yönünde birleşmesini engellemektedir. Bunların yanında Ürdün'ün aşağıda detaylandırılacak olan kendine has birtakım özellikleri de ülkede topyekün bir değişikliğin gerçekleşmesinin güçlüğü gösteren etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.8. Suudi Arabistan (2011-2012 Suudi Arabistan protestoları)

Arap Baharı, iradelerinin hükümsüzleştirildiğini ve hükümsüzleştirilemediği zaman mahkûm edildiğini düşünen Arap halklarının, adil bir hürriyet ve hür bir adalet talepleriyle, mesuliyetsiz ve meşruiyetsiz gördükleri iktidarlara karşı başlattıkları içtimai mücadelenin Arap dünyasında ortaya çıkardığı siyasal dönüşüm süreci olarak tanımlanabilir. Bu dönüşüm sürecinde tebarüz eden ilginç siyasal neticelerden biri de, geniş çaplı gösteri ve ayaklanmaların akabinde Arap dünyasında müşahede edilen iktidar değişikliklerinin hepsinin, resmi yönetim şekli “cumhuriyet” olan ülkelerde gerçekleşmesi ve buna karşın resmi yönetim şekli “krallık” olan ülkelerde muhtelif çaptaki gösterilere karşın bir iktidar değişikliğinin şimdiye dek gerçekleşmemesi.

Gösterilerin dar çapta kaldığı ve iktidarın Arap Baharı'ndan en az etkilendiği krallıklardan biri de Suudi Arabistan Kırallığı.¹⁴⁸

Arap Baharı'nın etkisiyle Suudi Arabistan'da ortaya çıkan iktidar karşıtı kitlesel hareketlerin, 11 Mart 2011 tarihinde, Doğu Eyaleti'ndeki Hofuf, Avamiye ve Katif gibi şehirlerde eşzamanlı düzenlenen gösteriler ile başladığı söylenebilir. Dağınık, düşük katılımlı ve Doğu Eyaleti ile sınırlı kalan bu gösteriler 2012 sonu itibarıyla kitlesellik özelliğini yitirdi. Kadınlara araç sürebilme hakkının tanınması, siyasi mahkûmların serbest bırakılması ve Suudi Hanedanı'nın iktidardan ayrılması gibi muhtelif taleplerle ortaya çıkan ve neticede bir halk hareketine evrilemeyen iktidar karşıtı gösterilere iktidarın tepkisi sert oldu ve gösterilerde 22 kişi hayatını kaybetti.¹⁴⁹

Arap Baharı sürecinde, Suudi Arabistan'da diğer birçok Arap ülkesinde görüldüğü gibi geniş çaplı, bir halk hareketi hüviyeti kazanmış, iktidarı ciddi tavizlere ve/veya tedbirlere zorlayan muhalif bir kitle hareketinin ortaya çıkmamasının ve iktidarın şimdiye kadar değişmediği gibi büyük ihtimalle yakın gelecekte de değişmeyecek olmasının sebepleri iç sebepler ve dış sebepler olarak ayrılabilir. Bu durumun ortaya çıkmasında, iç sebepler, Arap Baharı'ndan olumlu ve olumsuz etkilenen veya etkilenmeyen tüm ülkelerde olduğu gibi Suudi Arabistan'da da dış sebeplerden daha etkili.¹⁵⁰

Tüm iktidarlar menfaat birliğine dayanır ve menfaatin maddi ve maddi olmayan unsurları olabilir. Suudi Arabistan'daki mevcut iktidar, hem kendi içinde hem de halk ile arasındaki ilişkide, büyük ölçüde bir menfaat birliğini tesis etmiş ve bu menfaat birliğini sürdürmekte şimdiye kadar başarılı bir siyaset yürütmüş bir iktidar. Tüm demokratik olmayan iktidarlarda olduğu gibi, Suudi Arabistan'daki iktidar için de en büyük menfaat iktidarda kalmak. Bu nedenle, iktidara bir tehdit olarak görülen gösterilere karşı orantısız denilebilecek bir tepki verilerek göstericiler cezalandırıldı ve gösteriler bastırıldı.¹⁵¹

Neseb asabiyeti, bir grup içindeki, aynı soydan gelmeye bağlı olarak ortaya çıkan birlik bilinci ve dayanışma duygusu. Bir iktidarı merkez ve çevre olarak ayıracak olursak, Suudi Arabistan'daki iktidarın merkezi, çevreye de nüfuz edecek şekilde, aynı soydan

---

¹⁴⁸ B.V. Dolqov "Vzriv v arabskom mire : vnutrenniy I vnesniy kontekst" , **Fond istoriceskoy perspektivi** ,(erişim tarihi 15.04.2015) , s.124

¹⁴⁹ L.M İsaev., A.R Siskina. a.g.e,s.243

¹⁵⁰ L.M İsaev., "Liqa arabskix qosudarstv – faktor snijeniya riskov nestabilnosti v regione?"// **Системный мониторинг глобальных и региональных рисков: Арабская весна 2011 г.** Moskva, ЛКИ, 2012., s.198

¹⁵¹ A.A. Davidov, a.g.e., s. 32

gelen ve binlerce üyesi bulunan bir “aile”. Bu ‘aile’nin üyeleri halihazırda dışişleri bakanlığı, savunma bakanlığı, iç işleri bakanlığı, eğitim bakanlığı ve istihbarat teşkilatı başkanlığı gibi üst düzey mevkilerde görev yapmakta. Suudi Arabistan siyasetinde olduğu gibi ekonomisinde de bu “aile” iktidarın merkezinde. Arap Baharı da dâhil olmak üzere, Suudi Arabistan’daki iktidarın iç ve dış meydan okumalar karşısında gösterdiği direnci değerlendirirken, Suudi Arabistan’ın, “Suudi” Arabistan olduğu hatırdan çıkarılmamalı.

Sebepler asabiyeti, aynı soydan gelmeye bağlı olmadan, bir grup içindeki, aynı değerler, inanç sistemi, dünya görüşü ve zihniyete bağlı olmaktan kaynaklanan birlik bilinci ve dayanışma hissi. Suudi Arabistan’daki iktidarı, Arap Baharı’nda devrilen veya şiddetli bir muhalefet ile karşılaşan demokratik olmayan iktidarlardan farklı kılan bir husus da sebepler asabiyeti. Suudi Arabistan’daki iktidarın tabiatı, kuruluşunda ve kuruluşundan beri din merkezli bir dünya görüşü (Vahhabilik/Selefilik) ile içiçe geçmiş durumda. İktidar din merkezli bir dünya görüşünün, teoride ve pratikte, savunulmasını, temsil edilmesini ve yayılmasını varoluşsal bir görev olarak görüyor ve icra ediyor. İktidara siyaset-ötesi bir meşruiyet kazandıran, Suudi Arabistan’ı hem iktidarın hem de halkın gözünde bir “misyon-devlet” kılan, iktidara muhalefeti din merkezli bir dünya görüşüne muhalefetle aynileştiren ve dolayısıyla Arap Baharı sürecinde geniş çaplı kitlesel gösterilerin ortaya çıkmasını engelleyen önemli bir etkenin de iktidardaki ve halktaki sebepler asabiyeti olduğu söylenebilir.

İkinci olarak, iç sebeplerin bir diğeri, Suudi Arabistan’daki halkın tabiatı. Suudi Arabistan’da, devletin siyaset-ötesi bir anlayışla değerlendirilmesi ve meşru görülmesine ek olarak, siyaseten de kamuoyu, iktidarın “petro-refah politikaları” izlemesi neticesinde, devlete yönelik, onun meşruiyetini sorgulayan ve iktidarına meydan okuyan muhalif hareketlere çok büyük oranda itibar etmiyor. Suudi Arabistan’da, devletin izlediği sosyal politikaların, kamuoyunun memnuniyetini sağlamada başarılı olması, Arap Baharı sürecinde iktidarın kitlesel tepkilerle karşılaşmamış olmasının bir diğer sebebi.¹⁵²

Üçüncü iç sebep, Suudi Arabistan’daki muhalefetin tabiatı. Gösterilerin kitlesel bir halk hareketi hüviyeti kazanmamasının ve iktidarın gösteriler karşısında şiddet kullandığı durumlarda kamuyunda iktidara yönelik sert eleştiri ve tepkilerin ortaya çıkmamasının arkasındaki bir sebep, muhalefetin daha ziyade Suudi Arabistan’daki Şii azınlığın tekelinde başlaması ve bu şekilde kalması. Bir azınlık muhalefeti olmanın getirdiği organizasyonel yetersizliğe ek olarak, muhalefetin bir Şii hareketi olarak

---

¹⁵² “Country Profile: Saudi Arabia, Library of Congress – Federal Research Division” http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/profiles/Saudi_Arabia.pdf, (erisim tarihi eylül 2015), s.20

kamuyounda görülmesi ve iktidar tarafında bu şekilde gösterilmesi, Şii azınlığın yoğun yaşadığı Doğu Eyaleti'nde başlayan ve devam eden gösterilerin Suudi Arabistan'ın geneline yayılmasını engellerken, iktidarın gösteriler karşısındaki tutumu kamuyounun geniş bir kesimi tarafında meşru görüldü. ¹⁵³

Sonuç olarak, Suudi Arabistan'daki iktidarın, halkın ve muhalefetin tabiatına bağlı olarak, Muhammed Buazizi'nin kanat çırpan ruhunun Arap dünyasında yarattığı kasırganın Suudi Arabistan sahillerine ulaşmadığını ve ufukta da bu yönde şimdilik bir emare görülmediğini ifade edebiliriz.

3.9. Cezayir (2011 Cezayir protestoları)

Arap Baharı'nın etkilediği bir diğer ülke ise petrol rezervleri açısından Ortadoğu'nun önde gelen ülkelerinden birisi olan Cezayir oldu. Ancak Cezayir, komşuları gibi kanlı olayların çok fazla olduğu yada hükümetlerin devrilmesi gibi çok şiddetli olaylara maruz kalmadı. Bunun en temel nedeni ise petrol ve doğalgaz ihracatından elde edilen yüksek gelir ile birlikte halkın öfkelerini de kontrol altında tutmayı başarmış olması gösterilmektedir. Cezayir hükümetinin Arap Baharı sürecinde yapmış olduğu en önemli gelişmeler ise sadece petrol ve doğalgaz ihracatından elde edilen yüksek gelir ile sınırlı kalmadı ve kamu çalışanlarına yüzde 34 oranında zam yapıldı. Ayrıca un, süt, yağ ve şeker gibi temel ihtiyaç gıdalarına da devlet teşviği sağlanarak halk kontrol altında tutulmaya çalışıldı. Fakat bunların dışında Cezayir'de yapılan önemli bir değişiklik yer almaktadır. 19 yıldır süren olağanüstü hal uygulamasını sonlandırma kararı alan hükümet, bu kararını 24 Şubat 2011 tarihinde yürürlüğe sokarak halk ayaklanmalarının önüne geçme hedefinde başarılı olmuştur. Cezayir hükümeti özellikle Tunus ve Mısır'da yaşanan halk ayaklanmalarında dersler alarak, ülke içerisinde yaşanabilecek ayaklanmaların bu şekilde önüne geçmeyi başarmıştır. Cezayir Cumhurbaşkanı Buteflika yeni bir anayasa hazırlayarak ayaklanmalar karşısında en önemli silahını da kullanmış oldu. ¹⁵⁴

Cezayir hükümetinin yapmış olduğu bu hamleler öncesinde ayaklanmalar tabii ki oldu. Ancak en başından itibaren önlem alındığı için Tunus'ta ki gibi kendini yakan insanların Cezayir'de de olmasına rağmen bu ayaklanmalar bastırılmış oldu. Özellikle

---

¹⁵³ A. A. Davidov, a.g.e., s. 7

¹⁵⁴ "Scores hurt in Algeria protest",

<http://www.aljazeera.com/news/africa/2010/12/2010123012345588575.html>, (Erisim tarihi 30.12.2014)

gerçekleştirilen kanlı rehine baskını ile birlikte Cezayir hükümeti hem dünyaya hem de kendi halkına Arap Baharı konusunda çok sert bir mesaj vermiş oldu.¹⁵⁵

3.10 Arap Baharının dış dinamikleri

20. yüzyılın II. Dünya Savaşı sonrası döneminde Ortadoğu'nun uluslararası ilişkileri geleneksel olarak Arap ve Arap olmayan ayrımından etkilenmiştir. I. Dünya Savaşı'na yaklaşıırken Arap eyaletlerinin Osmanlı'ya karşı ayaklanmaları ile genel anlamda Arap milliyetçiliğinin uyanışı ve yükselişi de bu ayrıma dayanmıştır. 1948'de İsrail'in kurulması ikinci önemli eşiği oluşturmaktadır. İsrail'in kuruluşu ile Arap ve Arap olmayan ayrımı sürekli şiddet içeren bir siyaseti başlatmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde bölgenin uluslararası ilişkileri açısından iki yaklaşım belirleyici olmuştur. Ortadoğu Sistemi olarak adlandırılabilir birinci yaklaşımın sahibi ABD, destekçileri ise İngiltere, Fransa ve Türkiye'dir. ABD, Soğuk Savaş politikaları ve jeopolitik teoriler bağlamında Ortadoğu'yu Sovyetlerin etki alanına girebilecek hassas bir coğrafya olarak görmüştür. Sovyet tehdidine karşı koymak için bölge ülkeleri arasında ittifak sistemi geliştirilmesi, bu kapsamda batıda Kuzey Atlantik İttifakı (North Atlantic Treaty Organisation (NATO)), Güneydoğu Asya'da ise Güneydoğu Asya Anlaşması Örgütü (South East Asia Treaty Organisation-SEATO)¹⁵⁶ arasındaki boşluğu kapatabilecek işbirliği yapıları- nın tesis edilmesi planlamıştır. Böylece Arap ülkeleri; bölgenin Arap olmayan ülkeleri- Türkiye, İran ve Pakistan ile başta ABD olmak üzere bölge dışı aktörlerle aynı ittifak sisteminde bir araya getirilmiştir.

İkinci yaklaşım olan Arap sistemi yaklaşımında bölge, Avrupa ve Asya arasında uzanan ve jeopolitik olarak önem taşıyan bir coğrafyadan ziyade ortak çıkarları olan ve batıdan farklı güvenlik önceliklerine sahip bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşıma göre, bölgenin ülkeleri ortak dil, din, tarih ve kültüre sahip olduklarından kendi sistemlerini yaratmalı ve kaynağı ne olursa olsun dışarıdan gelecek tehdidi bertaraf etmelidirler. Bu yaklaşımın taraftarları ana tehdit olarak İsrail'i görmüşler, Sovyetlerden yakın ve doğrudan bir tehdit algılamamışlar, batıya mesafeli bir duruş sergilemişlerdir. Arap sisteminin destekçileri, Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesine karşı İngiltere ve Fransa tarafından başlatılan 1956 savaşı ile güç kazanmışlardır.

¹⁵⁵ Mürsel Tokgöz, a.g.e.

¹⁵⁶ Güneydoğu Asya Anlaşması Örgütü (South East Asia Treaty Organisation-SEATO), 1954 yılında Filipinlerin başkenti Manila'da imzalanan anlaşma ile kurulmuştur. Üyeleri, Avustralya, Fransa, Yeni Zelanda, Pakistan, Filipinler, Tayland, ABD ve İngiltere'dir. SEATO, 1977 yılında tamamen dağıtılmıştır. "Southeast Asia Collective Defense Treaty (Manila Pact)", Yale Law School Law Library, <http://avalon.law.yale.edu/20th_century/usmu003.asp> (Erişim tarihi: 14.06.2015)

Ortadoğu'nun uluslararası ilişkilerinde 1948 yılında İsrail'in kuruluşu önemli bir aşamadır. Bu olgu bir taraftan Arap milliyetçiliğine ivme kazandırmış, diğer taraftan Arap-İsrail savaşının ağır sonuçları, Ortadoğu'nun Arap ülkeleri bakımından yıllar boyu devam edecek yeni dinamikleri harekete geçirmiştir. Bunlardan birisi İsrail'in işgal ettiği Filistin topraklarından Arap ülkelerine mülteci hareketleridir.

Mülteci hareketleri Filistin davasını daha fazla bölgeselleştirmiştir. 1948 savaşında Arap ülkelerinin maruz kaldığı ağır yenilgi birçok Arap liderin siyasi hayatının sonunu hazırlamıştır. Bu liderler sömürgeci güçlerin işbirlikçileri olarak algılanmalarına ve yolsuzluğa bulaşmış yöneticiler olarak görülmelerine ilaveten, savaş sonunda beceriksiz olarak da damgalanmışlardır. Arap ülkelerinin genç kuşakları ulusal onurlarını zedeleyen bu liderlerden kurtulmayı hedeflemişlerdir. Bu beklentiler, Filistinli mültecilerin dramı ve onlarla dayanışma duygusunun artması ile güçlü ve yaygın bir Arap milliyetçiliği dinamiği olarak kendini göstermiştir. Bu dönemdeki Arap milliyetçiliğinin üç önemli özelliği belirgindir;

(1) İsrail'e karşı yenilginin temel nedenlerinden biri olarak görülen geri kalmışlık ve feodal yapılardan kurtulma, sanayileşme ve modernleşme isteği,

(2) Savaşmak ve galip gelmek için ulusal kapasitenin artırılması bağlamında özellikle askeri gücün geliştirilmesi,

(3) Batı tarafından desteklenen İsrail'e karşı güç birliği yapılması dolayısıyla Arap birliğinin sağlanması.¹⁵⁷

3.10.1 ABD

Ortadoğu ülkelerinde Bahreyn , Yemen, Suriye gibi ülkelerde de reform ve daha fazla özgürlük isteyen halk üzerine mevcut iktidarın silahlı güç kullanarak, en az Libya'daki kadar ölüm ve yaralanmalara neden olmalarına rağmen, bu bölgede ABD'nin BM ve ya NATO gibi uluslararası örgütleri sokma çabası içinde bulunmadığı görüldü. Bunun temel nedeni, ABD Ortadoğu'da kontrolü elinde tuttuğuna inanmasında yatıyor olabilir. Gerçekte de ABD dışişleri Bakanı Clinton'un, Ortadoğu'daki isyanlarda gerekli reform ve özgürlüklerin geliştirilmesinde ABD'nin mevcut yönetimlerle bit çözüm ortağı olarak yer alacağını belirtmesiyle, bu husus kendini açık bir şekilde ifade ediyordu. ABD, Orta Doğu'daki nüfuzunu NATO gibi örgütleri sokarak sulandırmak istemiyor gibiydi.

ABD, 11 Eylül saldırıları sonrası Ortadoğu'daki varlığını gittikçe artırırken Afganistan ve Irak'ın işgallerine ilaveten günümüzde hala tartışılan Büyük Ortadoğu

¹⁵⁷ Tarık OĞUZLU ,”Arap Baharı ve Yansımaları”,**Ortadoğu analiz**, Cilt: 3 , Sayı: 36 ,Aralık 2011,s.12

Projesi (BOP)'ni ortaya atmıştır. 2002 yılından itibaren daha fazla konuşulmaya başlayan bu proje ile genel olarak bölge ülkelerinin demokratikleştirilmesi, ılımlı İslamcı yönetimler vasıtasıyla kapitalizmle bütünleştirilmesi, batı ve ABD karşıtı radikal İslami hareketlerin kontrol edilmesi amaçlanmıştır. BOP aslında bölge ülkelerinde ilgiyle karşılanmamış, en fazla destek Türkiye'den verilmiştir. Projenin NATO boyutunu teşkil eden İstanbul İşbirliği Girişimi'ne sadece dört ülke; Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Kuveyt katılmıştır. Bu mekanizma bir ittifak ve savunma anlaşmasından ziyade eğitim desteği, konferans, toplantı ve seminerlere katılım ile sınırlı kalmıştır. Bu nedenle yeni bir dinamik veya eksen olarak tanımlamak oldukça zordur. ABD'nin BOP'u başta Türkiye olmak üzere bir iki ülkeden temkinli bir destek bulurken genellikle Arap ülkelerin kamuoyları projeyi emperyalizmin ve İslam düşmanlarının gizli hedefleri ile özdeş tutmuşlar; yöneticiler ise demokrasi, özgürlükler ve insan hakları gibi temaları rejimleri için tehlikeli görmüşlerdir. Irak'ın işgali ve sonrasındaki süreç Şii ve Kürt dinamiğini kuvvetlendirmiştir. 1990'lardan itibaren bir şekilde koruma altında yaşayan ve gittikçe Irak kimliğinden koparılan Irak Kürtleri, ABD'nin Irak'ı işgali esnasında Araplara karşı işgalciyle işbirliği yaparak kalan bir iki köprüyü de atmışlar, Irak'ın yeni yapılanma sürecinde ise özerklik artırılmış, özellikle ekonomik ve askeri kazanımlar Kürt dinamiğine güç katmıştır.¹⁵⁸

2011 yılı Ortadoğu halklarının demokratik taleplerle yıllardır yönetimde olan diktatörlere karşı meydanlara indiği bir yıl oldu. Tunus'ta başlayan olaylar, domino etkisi yaratarak Mısır, Cezayir, Fas, Ürdün, Libya, Suriye, Bahreyn, ve Yemen'e sıçradı. Mısır, Libya, Tunus ve Yemen gibi ülkelerde kısa sürede yönetimler alaşağı edildi. Tarihe Arap Baharı olarak geçen bu halk ayaklanmaları karşısında hegemonik bir güç olan ABD'nin takındığı tutum, bölge ile olan stratejik ilişkileri/çıkarları göz önüne alındığında üzerinde durulması gereken bir olgudur. Bu anlamda, dünyanın en önemli petrol ve doğalgaz merkezi olan Ortadoğu coğrafyasında yarım asırlık jeopolitik dengeleri derinden sarsan isyan hareketleri karşısında ABD'nin takındığı politik tutumu anlama çabası bu çalışmanın başlıca amacını oluşturmaktadır.¹⁵⁹

"Terörle savaş" konsepti çerçevesinde Bush döneminde Ortadoğu'da oldukça saldırgan bir politika izleyen ABD, Obama dönemi ile beraber, Arap Baharı sürecinde

---

¹⁵⁸ Birol Akgün, "ABD'nin Suriye Politikası, Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler" (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri), **Stratejik Düşünceler Enstitüsü, SDE Uluslararası İlişiler Program Koordinatörlüğü**, 2012,s,11.

¹⁵⁹ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Cilt:1, Bursa, MKM Yayınları, 2012, s.408.

askeri müdahaleyi öteleyen, daha ihtiyatlı bir politika benimsediği gözlenmektedir. Obama doktrini de denen bu yaklaşım, bazı akademik çevrelerce Bush döneminin saldırgan politikaları sonucu dünyada ciddi imaj kaybına uğrayan ABD'nin, imaj düzeltme çabası olarak yorumlanmıştır.

Diğer yandan bazı analistler bu yaklaşımı ABD'nin hegemonik gücünde ciddi 'aşınma' şeklinde değerlendirmiştir.¹⁶⁰

Sonuç olarak, Arap Baharı sırasında yaşanan gelişmeler Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgede sahip olduğu tartışmasız liderlik konumunu zayıfatmıştır. Bir yanda geleneksel olarak Amerikaile işbirliği yapmakta olan rejmlerin iktidardan uzaklaşmaları diğer yanda da bunların yerinegelmesi muhtemel unsurların Amerika'ya daha fazla şüphe ile bakacak olmaları bu durumda etkilidir. Buna bir de Amerika'nın Irak'taki askeri varlığını bu yılın sonunda sona erdireceğini eklersek Amerika'nın bölgesel gücündeki gerileme daha da hızlanacaktır. Son bir yılda yaşanan gelişmeler ABD'nin bölgeye ilişkin politikalarını ciddi anlamda gözden geçirmeye başladığını göstermektedir. Buna göre kayıtsız şartsız İsrail destekçiliği sona ermiş, Türkiye gibi ABD ile benzer bölgesel çıkarlara sahip olan müttefik ülkelerle ikili ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Ayrıca Libya örneğinde görüldüğü üzere Amerika insani müdahelerlede sorumluluk ve liderliği Avrupalı mütteffikleriyle paylaşmaya başlamıştır. Obama yönetiminin ABD'nin stratejik önceliğini Güney ve Uzak Doğu Asya olarak belirmesi bu reviyonu gerekli kılmakta ve hızlandırmaktadır.

Uluslararası düzeyde yaşanmakta olan bir diğergelişme ise ABD'nin bölgedeki göreceli düşüşüne paralel olarak diğer küresel aktörlerin eskisine nazaran daha fazla bölgeye müdahil olmaya başlamalarıdır. Bölgedeki yerel aktörlerin çeşitlendiği, belirsizlik ortamının tırmandığı ve ABD'nin liderlik konumunun zayıfıdığı bir ortamda diğer küresel aktörler Ortadoğu'da daha rahat hareket etmeye başlamışlardır. Suriye söz konusu olduğunda Çin ve Rusya'nın benimsedikleri tutum, Çin'in İran ve Suudi Arabistan'la olan ilişkilerini geliştirmeye başlaması, Avrupa Birliği'nin bölgeye ilişkin daha önceden oluşturmuş olduğu politikaları yeni şartlara uyumlu hale getirmeye başlaması bu bağlamda akla gelen ilk örneklerdir.

---

¹⁶⁰ Burcu Kaya Erdem, **Doğu Batı İkilemi Bağlamında El-Cezire**, İstanbul, Vadi yayınları,2010 s.120.

3.10.2.İsrail

Ortadoğu'nun uluslararası ilişkilerinde 1948 yılında İsrail'in kuruluşu önemli bir aşamadır. Bu olgu bir taraftan Arap milliyetçiliğine ivme kazandırmış, diğer taraftan Arap-İsrail savaşının ağır sonuçları, Ortadoğu'nun Arap ülkeleri bakımından yıllar boyu devam edecek yeni dinamikleri harekete geçirmiştir. Bunlardan birisi İsrail'in işgal ettiği Filistin topraklarından Arap ülkelere mülteci hareketleridir.¹⁶¹ Mülteci hareketleri Filistin davasını daha fazla bölgeselleştirmiştir. 1948 savaşında Arap ülkelerinin maruz kaldığı ağır yenilgi birçok Arap liderin siyasi hayatının sonunu hazırlamıştır. Bu liderler sömürgeci güçlerin işbirlikçileri olarak algılanmalarına ve yolsuzluğa bulaşmış yöneticiler olarak görülmelerine ilaveten, savaş sonunda beceriksiz olarak da damgalanmışlardır. Arap ülkelerinin genç kuşakları ulusal onurlarını zedeleyen bu liderlerden kurtulmayı hedeflemişlerdir. Bu beklentiler, Filistinli mültecilerin dramı ve onlarla dayanışma duygusunun artması ile güçlü ve yaygın bir Arap milliyetçiliği dinamiği olarak kendini göstermiştir. Bu dönemdeki Arap milliyetçiliğinin üç önemli özelliği belirgindir;

- (1) İsrail'e karşı yenilginin temel nedenlerinden biri olarak görülen geri kalmışlık ve feodal yapılardan kurtulma, sanayileşme ve modernleşme isteği,
- (2) Savaşmak ve galip gelmek için ulusal kapasitenin artırılması bağlamında özellikle askeri gücün geliştirilmesi,
- (3) Batı tarafından desteklenen İsrail'e karşı güç birliği yapılması dolayısıyla Arap birliğinin sağlanması.

Bu beklentilerin, ilk önce İsrail'e coğrafi olarak daha yakın konumda bulunan, diğer ülkelere göre daha gelişmiş olan ve Mehmet Ali Paşa ile Osmanlıya karşı ilk ayaklanan Arap ülkesi olarak Mısır'da karşılık bulması şaşırtıcı değildir. Arap milliyetçiliği, Mısır'ın lideri Nasır'ın kişiliğinde zemin bulan Nasırizm ile etkileşim halinde gelişmiştir.

Ortadoğu'nun uluslararası ilişkilerinde dikkat çeken kırılma noktalarından bir diğeri Bağdat Paketi tartışmaları olmuştur.¹⁶² Bu pakt ile yukarıda tanımlanan birinci

¹⁶¹ Celalettin, Yavuz , Serdar, Erduramaz ,**Arap Baharı vö Türkiye, Orta Doğu'da Kırılan Fay Hatları**, 1948 savaşından sonra 800,000 üzerinde Filistinli mülteci durumuna düşmüştür. Mısır, Ürdün, Suriye ve Lübnan önemli miktarlarda mülteci almıştır. Samih K. Farsoun, Christina E. Zacharia, Palestine and the Palestinians, USA, Westview Press, 1977, İstanbul, Sabah Yayınları,2013, s. 137

¹⁶² Daniel Byman , 'Israel's Pessimistic View of the Arab Spring' , **The Washington Quarterly**, Summer 2011, <http://csis.org/files/publication/twq11summerbyman.pdf> (July 24, 2015),s.18

yaklaşım harekete geçmiş, Ortadoğu Sistemi bağlamında Türkiye, Pakistan, Irak ve İran, Sovyet tehdidine karşı aynı ittifak sistemi içinde bir araya gelmiştir. Bağdat Paktı, Ortadoğu’da batı yanlısı - batı karşıtı ayrımının da başlangıcını oluşturmuştur.

Mısır, Arap dünyasındaki itibarı ve liderliğini 1956 Süveyş Kanalı krizinden¹⁶³ sonra gittikçe artırmış, Suriye ile başlatılan Arap Birliği projesi ile baskın güç konumuna yükselmiştir. Mısır ve Suriye arasında Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla Nasirizm ve Baas ideolojileri de yakınlaşarak Arap sosyalizmini önemli bir dinamik haline getirmiştir. Arap sosyalizmi bölgede batı karşıtı eksenin güç kazanmasına katkı yapmıştır. ABD, 1957’de ortaya koyduğu ve Eisenhower doktrini olarak bilinen ulusal güvenlik stratejisi ile Ortadoğu’yu Komünizm’in etkisinden kurtarmayı amaçlamıştır. Nasır, Komünist olmamasına rağmen Arap milliyetçiliği politikasının da batı için tehdit olduğu düşünülmüştür. Eisenhower, Nasır’ı Suudi Arabistan Kralı Saud ile dengelemeyi planlamıştır.¹⁶⁴

Gerçekte ABD’nin Ortadoğu’da bulunmasının iki temel nedeni vardır. Petrol kaynaklarının güvenliği ve kontrolü için hegemonik çıkarlar ile iç kamuoyu tarafından da desteklenen İsrail’in bekasının sağlanmasına yönelik ideolojik amaç. Bu amaçları gerçekleştirmenin bir parçası olarak ABD, Ortadoğu’da Soğuk Savaş’ın ilk yıllarından itibaren herhangi bir bölgesel aktörün baskın güç olmasını engellemek için stratejiler geliştirmiştir.¹⁶⁵ Bu dönemde Ortadoğu’da iki eksen ortaya çıkmıştır. Birincisi, Mısır ve Suriye’nin ittifakı ile oluşan Birleşik Arap Devleti ve Arap milliyetçiliği, ikincisi ise karşı cephe Suudi Arabistan, Irak, Ürdün ve Libya’dır. Sonraki eksen Bağdat Paktı¹⁶⁶ içerisindeki Irak vasıtasıyla batı yanlısı Arapları batı yanlısı fakat Arap olmayan İran,

---

¹⁶³ Süveyş Krizi, 1956 yılında Mısır lideri Nasır’ın Süveyş Kanalı millileştirdiğini açıklamasından sonra İsrail, İngiltere ve Fransa ile Mısır arasında çıkan savaştır. Önce İsrail Sina Yarımadası’nı işgal etmiş müteakiben İngiltere ve Fransa müdahil olarak Süveyş kanalını ele geçirmişlerdir. ABD ve SSCB’nin sert tepkileri sonucu işgal sonlandırılmıştır. Kanal Mısır’ın egemenliğine girmiştir. McLean Iain, McMillan Alistair "Suez crisis", **The Concise Oxford Dictionary of Politics**, UK, Oxford University Press, 2003.

¹⁶⁴ Said K.. Aburish, **Nasser, the Last Arab**, USA, St. Martin's Press , 2004, s.127.

¹⁶⁵ Nicholas Kitchen, "After the Arab Spring: power shift in the Middle East?: the contradictions of hegemony: the United States and the Arab Spring", **IDEAS reports - special reports**, Kitchen, Nicholas, ed SR011. LSE IDEAS, London School of Economics and Political Science, London, UK. (Erisim tarihi : 21..09.2014), s.53.

¹⁶⁶ Bağdat Paktı, Sovyetlerin Ortadoğu’da nüfuzunu sınırlamak ve çevrelemek amacıyla ABD ve İngiltere’nin çabaları ile 1955 yılında bir savunma teşkilatı olarak kurulmuştur. Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İngiltere’nin üye olduğu Pakt 1959’da Irak’ın ayrılması ile zayıflamıştır. Kalan üyeler Merkezi Anlaşma Örgütünü (Central Treaty Organisation-CENTO) kurmuş- tur. CENTO ise 1979 İran İslam Devrimi sonrasında dağılmıştır. "The Baghdad Pact (1955) and the Central Treaty Organization (CENTO)", **US Department of State Office of the Historian**, (Erisim tarihi: 13.10.2014)

Türkiye ve Pakistan'a bağlamıştır. Bu bir anlamda küresel iki kutuplu güç dengesinin Ortadoğu'ya yansması demektir.

Eksenlerde kısa sürede kırılmalar yaşanmış, Irak 1959'da Bağdat Paktı'nı terk etmiş, Birleşik Arap Cumhuriyeti ise 1961'de Suriye'nin ayrılmasıyla fiilen dağılmıştır. Ancak Cezayir'in 1962'de bağımsızlığını kazanması ve Arap sosyalizmine yakın bir noktada durması, 1963 yılında Irak ve Suriye'de yapılan darbelerin etkileri ile Mısır, Irak ve Suriye arasında devam eden üçlü görüşmeler Nasirizm'in hala etkin olduğunu göstermiştir. Buna ilaveten Suudi rejiminin yaşadığı iç karışıklıklar¹⁶⁷ Mısır'ın Ortadoğu'da hâkim konumunu bir süre daha devam ettirmesini mümkün kılmıştır. Ortadoğu'da güç dengesinde 1967'de İsrail ile Mısır, Suriye ve Ürdün arasında yaşanan altı gün savaşlarının da önemli etkileri olmuştur. Bu savaşlarda İsrail'in üç devlete karşı kazandığı zafer ve özellikle Sina Yarımadası'nı işgal etmesi, Mısır'ın itibarının zedelenmesine, Arap sosyalizmi ve milliyetçiliğinin güç kaybına neden olmuştur. Mısır'ın ve Arap milliyetçiliğinin etkisinin azalması Ortadoğu'da güç dağılmasını başlatmıştır. Libya'da 1969'da Kaddafi rejiminin ortaya çıkışı, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) bir güç olarak belirmesi, petrol fiyatlarının artması ile Petrol-Güç (Petro power) olarak adlandırılan bir olgunun ortaya çıkması Mısır'ın bıraktığı boşlukları doldurmaya başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda ortaya çıkan boşluğun radikal ve siyasal İslam tarafından doldurulmaya başlandığı bir dönüm noktasıdır.¹⁶⁸

Kısa sürede petrol zengini Körfez ülkeleri ile Mısır ve Suriye arasında bir denge oluşmuş belirli konularda işbirliği fırsatları da yakalanmıştır. Bu fırsatlardan birisi 1973'de Suudi Arabistan, Mısır ve Suriye'nin İsrail'e karşı savaş için kurdukları ittifaktır. 1973 yılında petrol zengini Arap ülkelerinin kararları ve ortak adımları Ortadoğu'da güç dengesini tamamen değiştirmiş ve Suudi Arabistan'ı etkili aktörlerin başına getirmiş, petrolü de uluslararası iliş-kilerin sert gücüne dönüştürmüştür. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC)'nün petrol fiyatlarını artırması ve İsrail'e destek verenlere karşı petrol ambargosu uygulanması etkili vasıtalar olarak kullanılmıştır.

---

¹⁶⁷ 1960-1964 yılları arasında Suudi Arabistan'da 1953'den beri Kral olan Saud ile üvey kardeşi Faysal arasında iktidar mücadelesi yaşanmıştır. Mücadele 1964 yılında Faysal'ın zaferiyle sonuçlanmıştır. Joshua Teitelbaum. "Saudi Arabia History". Encyclopædia Britannica Online, (Erisim tarihi: 11.04.2015)

¹⁶⁸ Peter Watson, **Ideas: A History of Thought and Invention, from Fire to Freud**, Harper Perennial, USA, 2006, s. 1096.

Diğer taraftan İngilizler, 1971’de Ortadoğu’daki son askeri üslerinin bulunduğu Körfez bölgesinden çekilmiştir.¹⁶⁹ İngilizlerin bölgeden çekilmesiyle Irak ve İran arasında Körfez’in kontrolü için mücadele şiddetlenmiştir. İki ülke arasında sınır anlaşmazlıkları ile Şii ve Kürt grupların kışkırtılması zaman zaman sıcak çatışmalara neden olmuş, özellikle İran tarafından desteklenen Irak’taki Kürtlerin ayaklanması 1970’lerin başlarında Kürt dinamiğinin siyasallaşmasına zemin hazırlamıştır. Kürtler sonraki yıllarda Ortadoğu siyasetinde önemli bir olgu olarak etkili olmaya başlamıştır.

3.10.3 Rusya

Soğuk Savaş’ın sona ermesinin üzerinden yirmi yıldan fazla bir süre geçti fakat moderndünyanın çok kutuplu sistem ertesindeki güçleri yine Ortadoğu’da hegemonya ve müttefik kazanma yarışına girdiler. Bu rekabetin ardındaki en önemli sebep ise Arap Baharı’nın bölgedeki global güçler arasındaki dengeleri değiştirmesinde yatmaktadır. Çünkü bu Bahar sahneye yeni oyuncular ve yeni kurallar çıkarmıştır. Günümüzde, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği döneminden mirası olan müttefiklerini yeniden kazanmak isteyen Rusya, Arap Baharı öncesinde kuramadığı ilişkileri şimdi geliştirmeyi düşünmektedir. Bugün Rusya’nın en önemli arzusu Sovyet yıllarının mirası olan bağları yeniden geliştirip korumak ve kendisine yeni ortaklar bulmaktır. Ortadoğu’daki siyasal süreçte olayları etkileyen bir kaldıraç ve global bir güç olarak yer almak isteyen Moskova, pragmatik ve çok vektörlü dış politikasını daha etkin hale getirmek amacıyla çeşitli uluslararası organizasyonlarla müttefiklerini desteklemektedir.¹⁷⁰

Arab Baharına karşı Rusya’nın tepkisini daha kapsamlı bir şekilde değerlendirebilmek için devrimlerin Büyük Ortadoğu (BOP) projesi ve düşünce konseptini de incelemek gerekmektedir.

Aslında 1990’lı yıllardan itibaren tasarlanmaya başlanan BOP eski Rus İmparatorluğu’nun sınırlarını da kapsamaktadır. Ancak halen günümüzde bile BOP’la ilgili geniş ve kapsamlı araştırmalar yapılmamıştır. Ancak konumuz kapsamında; BOP’nin neleri kapsadığından ziyade Arab Baharı ile olan ilişkisi ve bütün bunların Rusya ile bağlantılarına bakmak gerekmektedir. Ortadoğu’da yaşananlara baktığımızda

¹⁶⁹ Tore Tingvold, Petersen, “Crossing the Rubicon? Britain’s Withdrawal from the Middle East”, 1964-1968: A Bibliographical Review, **The International History Review**, Cilt 22, Sayı 2, Haziran 2000, s.318.

¹⁷⁰ “Medvedev: Russia may support different measures to Syria, but not onesided condemnation authority”, *Partbilet*, 9September 2011, http://www.partbilet.ru/publications/medvedev_rf_mojet_podderjat_raznyie_meryi_po_sirii_no_ne_odnost_ornnee_osujdenie_vlasti_4154.html, (Erisim tarihi 10 temmuz 2014)

bölgedeki gidişatın seyri konusunda iki genel görüş mevcuttur. Bu görüşlerden biri Arap Baharı'nı bölge halkının kendilerini baskıyla yöneten diktatörlerden kurtarma dolayısıyla bir demokrasi ve özgürlük hareketi olarak değerlendirmektedir. Diğer bir görüş ise bölgedeki gidişatın Büyük Ortadoğu Projesi'nin bir devamı olarak gelişmekte olduğunu savunmaktadır. Her iki görüşü savunanlar da çeşitli argümanlara sahiptir. Dolayısıyla hangi tarafın haklı olduğuna bakmaktan ziyade, her iki tarafın da bakış açısının kendisine göre haklı olduğu düşüncesi üzerine hipotezi kurmak gerekmektedir.¹⁷¹

3.10.4 İran

Arap Baharı başladığında İran'daki yönetim olanlara temkinli yaklaşarak ilk başlarda ne olduğunu anlamaya çalışmıştır. İlk Tunus ardından Mısır'da liderlerin devrildiğini gören yönetim, süreci kendi devrimiyle benzeştirerek okumakta karar kılmış, Libya'da Muammer Kaddafi'nin devrilmesini ise Kaddafi'nin son on yıldan bu yana Batı ile uzlaşmasından dolayı kendi kendini zayıflatması olarak anlamlandırmıştır. Özellikle Mısır'da Hüsnü Mübarek'in devrilmesi ABD ve İsrail ile işbirliği yapmanın halk tarafından cezalandırılması olarak yorumlanmıştır.¹⁷²

İran'ın Tunus ve Mısır'daki değişikliklere sevinmesinin bir başka nedeni de söz konusu iki ülkenin İran-İrak Savaşı'nda Irak tarafında yer almış olmalarıdır. Ancak Arap Baharı'nın Suriye'ye ulaşması İran'ın reel politik anlayışa dönmesine neden olmuştur. İran yönetimi ayrıca ülkesindeki muhalefetin benzer tarzda ayaklanmasını önlemek için güvenlik tedbirlerine başvurarak Arap Baharı'nın özünde varolan demokrasi, özgürlük ve sosyal adalet kavramları ile de taban tabana zıt kalarak model ülke olma durumundan kendini uzaklaştırmıştır. İran, Ortadoğu'da gözettiği dengeler ve izlediği politikalar gereğince Arap Baharı sürecini "İslami Uyanış" olarak adlandırmıştır. İran'daki mevcut yönetim ve muhafazakâr basın, İran İslam Devrimi'ni Arap halklarına bir model, bir ilham kaynağı olarak görmekte ve önermektedirler. İran, tıpkı kendi devrim sürecinde olduğu gibi Arap halklarının devrim sürecinde de ABD ve İsrail karşıtlığının etkili olduğunu savunmaktadır.

Şüphesiz ki Mısır'da Hüsnü Mübarek'in devrilmesi İran için memnun edici bir gelişmedir. Zira İran Yönetimince umulan düşünceye göre; Camp David ile birlikte

---

¹⁷¹ Orkhan Gafarli, "Rusya'nın Dış Politika Konsepti ve Büyük Ortadoğu'da Arap Baharı", https://www.academia.edu/9884554/RUSYA_NIN_DI%C5%9E_POL%C4%B0T%C4%B0KA_KONSEPT%C4%B0_VE_B%C3%9C%C3%9CK_ORTADO%C4%9EU_DA_ARAP_BAHARI, (Erisim tarihi 25 Haziran 2015)

¹⁷² Suzanne Maloney, **Iran's Long Reach: Iran as a Pivotal State in the Muslim World**, Washington DC: United States Institute of Peace Process, 2008, s. 38

ABD'nin yanında olmaya karar veren ve bu yüzden de o tarihlerden bu yana İran'dan tepki alan Mısır'ı o ya da bu şekilde istediği gibi yönlendiren ABD ve İsrail bölgedeki önemli bir dayanağını kaybetmiş olacaktır. Filistin Sorunu'nda zorlu bir kuvvet olan ancak Mübarek Yönetimi'nce zorlanmış Hamas biraz daha rahat nefes alabilecektir. Mübarek'ten sonra geçici süreyle yönetimi ele alan askeri yönetim Arap Baharı'nın ilk zamanlarında yaptığı açıklamalarla İran'la ilişkilere dair olumlu sinyaller vermiştir.¹⁷³ O tarihlerde Mısır'daki askeri yönetim yaptığı açıklamalar ile; "Mısır ile İran'ın düşman olmadıklarını, düşmanlığa gerek de bulunmadığını, zira ABD, İsrail ve Mısır'dan başka tüm dünya ülkelerinin İran ile ilişkisi olduğunu" ifade etmiştir. Sonrasında ise Mısır kendi ülke içi gündemine boğulmuştur. Son olarak İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihi, Mısır'da Fars Dili ve Edebiyatı öğrenci ve üstatlarından 50 kişilik bir grupta görüşmesinde; "İran ve Mısır'ın eski iki medeniyet olarak birçok ortak noktaları bulunduğunu, Mısır halkının geçen yıl ki kıyamının bölge ve dünyada etkisi olan çok büyük hareket olduğunu, Mısır halkının kısa bir süre sonra yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimleriyle bu süreci devam ettirmesi gerektiğini, İran ve Mısır'ın, kimlik ve kültürel bakımdan çok fazla ortaklıkları bulunan çok ender iki ülke olmasına karşın iki ülkenin 30 yıldır birbirlerinden uzak kaldığını ama geçen yılların telafi edilmesi için çok daha fazla çaba gösterilmesi gerektiğini, İran ve Mısır'ın birbirinin tamamlayıcısı iki ülke olduğunu, iki ülkenin işbirliklerini güçlendirmesi halinde, İslam dünyasında çok önemli rol üstlenebileceklerini" beyan etmiştir. Her ne kadar İran Mısır ile yakınlaşmak istiyor ise de ABD'nin başta savunma giderleri olmak üzere Mısır'a yardımlar yaptığı unutulmamalıdır.¹⁷⁴

Bahreyn'deki gelişmeler Batı'nın ve İran'ın iki farklı siyasetinin tezahürü olarak kayıtlara geçmiştir. Batı kendi diktatörünü desteklerken İran kendi devrimcisinin yanında yer almıştır. Suudi Arabistan ve Katar, Suriye'deki olaylar konusunda Suriye Yönetimi'nin karşısında ancak muhaliflerin yanında iken Bahreyn'de yönetimin yanında ama göstericilerin karşısında mevzi almıştır. Bahreyn konusu aynı zamanda Arap Baharı'nın çelişkisi ancak devletlerin reel politik anlayışlarının bir örneği olarak tarihe geçecektir.¹⁷⁵

---

¹⁷³ İlyas Sözen, Kamil Uslu ve Volkan Öngel, "Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Rantiyeci Ekonomi Yapıları", 2011. **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:10, Sayı:19. s. 89

¹⁷⁴ Gülriz Şen, İran ve "Arap Baharı": Bağlam, Söylem ve Siyaset, **Ortadoğu Etütleri**, Cilt 3, Sayı 2, Ocak 2012, s.100

¹⁷⁵ Gülriz ŞEN, İran ve "Arap Baharı":Bağlam, Söylem ve Siyaset", **Ortadoğu Etütleri Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi** , Cilt 3 Sayı 2, ORSAM Yayınları,2012, s.95

İran Yönetimi Bahreyn konusunda geleceğe yönelik umut dağıtan mesajlar vererek ve zaman zaman yaptığı açıklamalarla Batı'nın bu konudaki çelişmesini dile getirerek konuyu gündemde tutmaya çalışmaktadır.

İran'ın Arap Baharı sürecine ilişkin Suriye ile ilgili tavrından önce İran'ın Suriye ısrarını ortaya koymakta fayda bulunmaktadır: Herşeyden önce Suriye İran'ın ABD ve İsrail'e karşı bölgedeki tek stratejik müttefikidir. İkinci olarak İran, Suriye üzerinden Lübnan'da Hizbullah'a oradan da sıfır mesafeyle İsrail'e ulaşabilmektedir. Ahmedinejad'ın sıklıkla dile getirildiği "İsrail'in yerle bir olması", "İsrail'in neye uğradığını bilemeyecek olması" bu bağlantıya olan güvencinden dolayıdır. Üçüncüsü Esad Rejimi İran'ın ABD ve İsrail karşısındaki ilk savunma hattıdır. Böylelikle ilk hat çökerse ikinci hat olan Hizbullah hattı da çökebilecektir. Son olarak; İran ile Suriye arasında vefa ilişkisinin mevcudiyetinde de bahsedilebilir. Şöyle ki; İran-Irak Savaşı'nda Suriye İran'ın tarafında yer almıştır. ABD'li yetkililere göre; İran Suriye'ye silah, gözetleme donanımı ve göstericilerle mücadele şekillerine dair askeri eğitim desteği vermiştir. Öte yandan, Suriye'de yaşananlar İran basınında yeterince yer bulmamış, siyasetçilerin gündemine yansımamıştır.

Suriye'deki gelişmeler Batı'nın ve İran'ın iki farklı siyasetinin tezahürü olarak kayıtlara geçmiştir. İran kendi diktatörünü desteklerken Batı kendi devrimcisinin yanında yer almıştır. İran yaptığı bazı açıklamalarla Suriye rejiminden vazgeçebileceği mesajını da vererek İran'ın ezilmişlerin, halk mücadelelerinin yanında durmayı savunan ilkelerine ters düşmediği mesajını da vermekten de kaçınmamış bu meyanda Suriye'de işbaşına gelebilecek yeni bir yönetime göz de kırpmıştır.

İran'ın bölgesel siyasetteki ağırlığı ve nüfuzu, 11 Eylül sonrası dönemde Afganistan'da Taliban'ın devrilmesi ve 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ile Saddam Hüseyin yönetiminin son bulması ile artmaya başlamıştır. ABD'nin bu müdahaleleri ihtilaf içinde olduğu İran'ın en önemli düşmanlarını devirerek ironik bir şekilde jeopolitik dengeleri Tahran'ın lehine çevirmiştir. Arap ülkelerinin Filistin-İsrail sorununda sessizliği karşısında İran'ın meseleyi sahiplenmesi, Hamas ve Hizbullah gibi aktörlere ideolojik ve lojistik destek sunması ve bölgede ABD, İsrail ve emperyalizm karşıtı söylem ve siyasetin başını çekmesi İran'ın "Arap sokağı" nezdinde popülaritesini ve yumuşak gücünü artırmıştır.¹⁷⁶

---

¹⁷⁶ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Cilt:1, Bursa, MKM Yayınları, 2012, s.408.

3.11. Arap Baharı ile Ortaya Çıkan Gelişmeler ve Yeni Dinamikler

Arap baharı ile Ortadoğu'da önceki dönemlerde ortaya çıkan dinamiklerin önemli bir kısmı etkisini devam ettirirken, denkleme yenileri dâhil olmuştur. Gerçekte Arap baharı, tohumları geçmiş dönemlerde atılmış olan yeni olguların ortaya çıkışında başlatıcı ve hızlandırıcı etki yapmıştır.

2000'li yıllardan itibaren bölgedeki en önemli fay hatlarından biri olan, kendilerini İsrail ve batıya karşı "direniş eksenini" olarak nitelendiren İran liderliğindeki grup ile batı yanlısı kampın karşıtlığı Arap baharı sürecinden fazlasıyla etkilenmiştir. İran başlangıçta Arap halkların ayaklanmalarına olumlu yaklaşmış; İslami bir uyanışın gerçekleşeceği, batı yanlısı monarşilerin yıkılacağı veya zayıflayacağı, İsrail ve ABD karşıtı rejimlerin iş başına geleceği beklentisini taşımıştır. Tunus ve Mısır'ın batı yanlısı, Libya'nın ise laik diktatörlüklerinin devrilmesi ile Körfez monarşilerindeki halk hareketleri İran'ın beklentilerini desteklemiştir. Bu bağlamda İran liderleri; Tunus, Mısır, Yemen, Bahreyn ve Libya'daki ayaklanmaların 1979 İran İslam Devrimi'nden esinlendiğini ve ilahi adaletin tecelli ettiğini dile getirmiştir.¹⁷⁷ İran din adamları Bahreyn'deki olaylarda Suudi Arabistan'ın asker göndermesini ve ayaklanmaların şiddet kullanarak bastırılmasını eleştirmiştir. İran, benzer şekilde Yemen'de batı yanlısı olarak gördüğü Sünni Saleh rejimini isyancılara karşı sert tavırlarından dolayı suçlamıştır.

Ancak ayaklanmalar sonrası Tunus, Mısır ve Libya'da kurulan yeni yönetimler İran'ın beklentilerini tam olarak karşılamamıştır. İran, Suriye'de Esad yönetiminin düştüğü zor durumdan tehdit algılamış ve sürece olumlu yaklaşımlarını terk etmeye başlamıştır. Bu kapsamda, Suriye'de Esad rejimine karşı yürütülen ayaklanmayı iç dinamiklerin harekete geçmesi olarak değil, "direniş eksenini" ile düşmanları arasında bir mücadele olarak görmektedir.¹⁷⁸

Gerçekte, Arap baharı sürecinin bölgeye getirdiği önemli değişimlerden birisi önceden temel belirleyici olan batı yanlısı-karşıtlığı ayrımının önem kaybetmeye başlamasıdır. Bölge halkları kendi devletlerinin batı yanlısı-karşıtı ve İsrail karşıtı

¹⁷⁷ Will Fulton, "After the Arab Spring: Iran's Foreign Relations in the Middle East", **AEI Iran Tracker**, 28 September 2011. (Erişim Tarihi: 12 nisan 2015)

¹⁷⁸ Damien Cave, "Iran Envoy Casts Syria as Part of Wider Conflict", **New York Times**, 7 August 2012, <http://www.nytimes.com/2012/08/08/world/middleeast/fighting-grows-more-intensein-aleppo-syria.html?pagewanted=all&_r=0>, (Erisim Tarihi: 21.09.2013)

olmasından ziyade ekonomik gelişmeye ve sosyal adaleti sağlamaya çaba harcamalarını beklemektedirler. Bununla birlikte genel olarak batı'nın etkisi ve önemi azalmaktadır. Arap baharını izleyen dönemlerde ABD'nin bölgedeki etkisi sınırlı kalmıştır. Gerçekte Washington son yıllarda bölgedeki etkinliğin kısmen kaybetmeye başlamıştır. ABD'nin zorlama, ikna, teşvik ve işbirliğini kapsayan mevcut kapasitesi ile müdahil olma niyeti ülkeden ülkeye ve duruma göre değişmektedir.¹⁷⁹ ABD, her şeye rağmen Arap baharı sonrası ortaya çıkan yeni dinamiklerden kendi ulusal güvenlik stratejisine destek sağlamak için çaba göstermektedir. Bu bağlamda, öncelikle El Kaide gibi unsurlarla mücadele etmek için yeni yönetimler ile ilişkilerini güçlendirmekte, tehdit algıladığı yönetimlere mesafeli davranmaktadır.

Ortadoğu'da Şii eksenli olgusunun ABD'nin 2003'te Irak'ı işgali sonrasında kullanıma sunulduğu önceki bölümlerde açıklanmıştır. Şii eksenli olgusu/algısı karşısında özellikle monarşi ile yönetilen Sünni ülkelerin bir kısmının çabaları ile Sünni işbirliğinin hızlandığı görülmüştür. Suriye'deki kriz bu dinamiğin açığa çıkmasında özellikle belirleyici olmuştur. Sünni monarşilerden Suudi Arabistan ve Katar, Suriye'de Esad rejimine karşı çabalarının yanında bu rejimin devrilmesi durumunda algılanan Şii ekseninin zayıflatılması amacıyla Lübnan'da Hizbullah'a karşı Sünni grupları desteklemektedirler. Diğer taraftan Körfez ülkeleri Sünni Fas ve Ürdün'ü Körfez İşbirliği Örgütü'ne katılmaya davet etmişlerdir. Bu girişim Sünni cephesini kuvvetlendirme çabası olarak görülmektedir.

Arap baharına mezhepsel açıdan bakıldığında Sünni-Şii farklılığının ve gerginliğinin derinleştiği söylenebilir. Hamas'ın İran liderliğindeki kamptan ayrılması Sünni köklerine dönüş olarak görülebilir. Bu küçük ama etkisi büyük bir olaydır. İran liderliğindeki kampta kalanlar Şii veya Şii kökenlidir. Suriye krizinde başlangıçta mezhepçilik karşıtı yaklaşımlar kısa sürede Sünni-Şii/Nusayri ayrımı üzerine söylemlere dönüşmüştür. Suriye'de Sünni olmayanlar, rejim değişikliği durumunda Sünnilerin intikam ve misillemesinden korktuklarından Esad yönetimine daha sıkı sarılmaya başlamışlardır. Bu nedenle Suriye muhalefeti bölünmüştür. Körfez ülkelerinde de mezhepçilik ivme kazanmıştır.¹⁸⁰

---

¹⁷⁹ Nicholas Kitchen, "After the Arab Spring: power shift in the Middle East?: the contradictions of hegemony: the United States and the Arab Spring", <<http://eprints.lse.ac.uk/the-contradictions-of-hegemony-the-united-states-and-the-arab-spring/>> (Erişim tarihi: 22.09.2014) s.57

¹⁸⁰ Morton Abramowitz, Eric Edelman, "From Rhetoric to Reality: Reframing U.S. Turkey Policy", Bipartisan Policy Center, Oct 2013,. <<http://bipartisanpolicy.org/library/report/rhetoric-reality-reframing-us-turkey-policy/>> (Erişim tarihi:12.11.2014), s. 37

Ancak bölge ülkelerinde artan mezhepçiliği Şii ve Sünnilerden oluşan karşıt siyasal ittifaklar olarak kavramlaştırılması sağlam temellere dayanmamaktadır. Örneğin İran ile Suriye arasındaki yakınlık Şiiliğe ve batı karşıtlığına bağlanırken iki rejimin temel zıtlığı görmezden gelinmektedir. İran Şeriat kurallarına dayalı bir İslam cumhuriyeti, Suriye ise Laik bir diktatörlüktür. Dolayısıyla Şiilik tek başına İran-Suriye ittifakını açıklamak için yeterli değildir. Ayrıca İran'daki Şiilik ile Suriye'deki Nusayriliğin önemli farkları dikkate alınmamaktadır. Diğer taraftan İran'daki Şiilik ile Irak Şiiliğini de aynı olarak görmek birçok nedenle kanıt eksikliği taşımaktadır. Irak'ta Maliki hükümeti, merkezi hükümeti güçlendirme ile Kürtler ve Sünniler arasında da meşruiyet sağlama amacıyla Şii ittifakına karşı mesafeli davranmaktadır. Şiiler ve Sünnilerin karşı eksenler şeklinde konumlanarak mücadele ettikleri iddialarını desteklemeyen başka olgular da vardır. Bu bağlamda Sünni ülkelerin bazılarının, başta Suudi Arabistan olmak üzere, İran'a karşı katı bir yaklaşıma, dengeleme ve çevreleme stratejisine sahipken, Mısır gibilerin sorunların diyalog yoluyla çözümünü tercih etmeleri dikkat çekmektedir.

Sünni yönetimlerin ise temel siyasi ve bölgesel konularda bile uyum içinde davrandıklarını söylemek oldukça zordur. Örneğin Körfez ülkelerinin Lübnan'da Hizbullah'ı etkisizleştirme çabaları yeterince uyumlu değildir. Türkiye ve Körfez ülkeleri Suriye'de Esat rejimine karşı işbirliği yapmalarına rağmen birbirlerinin tavırlarından rahatsızlık duymaktadırlar. Mısır'da Mübarek'in devrilmesi sonrası Katar'ın Müslüman Kardeşlere, Suudi Arabistan'ın Selefi örgütleri destek yaklaşım farklılıklarını göstermektedir. Mursi yönetimine karşı Temmuz 2013'de yapılan askeri darbeye de Katar dâhil Körfez ülkeleri çoğunlukla sessiz kalmış, Suudi Arabistan yeni yönetime önemli boyutta mali destek sağlamıştır. Türkiye ise yeni yönetime tamamen karşı çıkmıştır.

Arap baharının genel olarak "İslamcılık" olarak adlandırılan siyasal olgu üzerinde kolaylıkla ayırt edilebilen tek bir etkisinin olduğunu söylemek zordur. Ayaklanmalar siyasal İslam'ın farklı akımlarını değişik boyutlarda etkilemiştir. Siyasal İslami akımları; radikal İslami hareketler, Selefi hareketler, ılımlı İslami akımlar ve Hizbullah gibi Şii radikal yapılar olarak dörde ayırmak ve bu kategorilendirme temelinde bir inceleme yapmak mümkündür.

Radikal İslamcı hareketlerin başında hiç şüphesiz ki El Kaide ve bağlantılı örgütler gelmektedir. Katerina Dalacoura'ya göre Arap baharı süreci siyasi değişimlerin

şiddet yoluyla değil barışçı yollarla da olabileceğini göstermiştir.¹⁸¹ Tunus ve Mübarek yönetimindeki Mısır'da fazla kan dökülmeden gerçekleşen yönetim değişikliklerinin aksine Libya'da ve özellikle Suriye'de radikal İslamcı grupların etkinliği ve artan şiddet ortamı yukarıdaki iddiayı tam olarak doğrulamamaktadır. Mısır'da da Mursi'nin askeri bir darbe ile devrilmesi şiddet olaylarını tırmandırmış ve silahlı çatışmanın önünü açmıştır. Bu dönemde Mısır'da radikal İslamcı örgütler etkinliklerini artırmıştır.

Yemen'de Saleh'in iktidardan ayrılması ile El-Kaide ile bağlantılı Ansar Sharia grubunun etkinliği artmış ve ülkenin güneyinde Yemen hükümetine karşı ciddi tehdit durumuna gelmiştir.¹⁸² Libya'daki ayaklanmalar, iç savaş ve rejim değişikliğinin etkileri komşu Mali'de görülmüştür. Mali'de 2012 Mart ayında başlayan ayaklanmalar sonunda askeri darbe ile merkezi hükümet devrilmiştir. Ortaya çıkan otorite boşluğundan yararlanan ve Libya'daki El Kaide bağlantılı gruplardan destek alan başta Ansar- Dine olmak üzere Mali'nin radikal İslami grupları ülkenin kuzeyinde güç kazanmıştır.¹⁸³ Libya'da da radikal İslami gruplar iç savaş sonrasında güçlenmişlerdir. Eylül 2012'de Bingazi'de ABD Konsolosluğu'na saldırılması ve ABD Büyükelçisi'nin öldürülmesi Libya'da güç kazanan radikal İslam'ın varlığını göstermektedir.

Suriye'deki krizde bölge ülkelerinin ve başta ABD olmak üzere batılı ülkelerin muhalefete değişik düzeylerdeki yardım ve müdahaleleri El Kaide ve bağlantılı gruplara geniş hareket alanı sağlamıştır. Aralık 2011-Şubat 2012 arasındaki Şam ve Halep'te artan şiddet olaylarının bir bölümünden Irak'ta faaliyet gösteren El Kaide'nin sorumlu olduğu kabul görmektedir.¹⁸⁴ Suriye'de 2011'den itibaren radikal İslami grupların sayıları ve etkinlikleri gittikçe artmıştır. Bu örgütlerden en güçlüsü olan Jabhat al-Nusra li-Ahl al-Sham (Suriye Halkı için Destek Cephesi) 2012 başlarında eylemlerine başlamıştır. Şeriat rejimini amaçlamakta ve yaygın şiddet eylemlerine başvurmaktadır. Bu örgütün El Kaide ile yakın ilişkisi olduğu ve birlikte hareket ettikleri iddia edilmektedir. Ayrıca Kata'ib Ahrar al-Sham (The Freeman of Syria Battalions), Liwa Saqour al-Sham (Falcons of Syria Brigade) Liwa al-Islam (Islam's Brigade) ve Katibat al-Ansar (Supporters' Battalion) gibi daha küçük radikal terör örgütleri de faaliyet göstermektedir. Bu örgütlerin bir kısmı

---

¹⁸¹ Katerina Dalacoura, "The Arab Uprisings Two Years On: Ideology, Sectarianism and the Changing Balance of Power in the Middle East", **Insight Turkey**, Cilt.15, Sayı 1, 2013, s.86.

¹⁸² "Yemen: Enduring Conflicts, Threatened Transition, International Crisis Group", **Middle East Report**, Sayı. 125, July 3, 2012, s. 12-13

¹⁸³ Katerina Dalacoura, a.g.m, s.82.

¹⁸⁴ Jonathan Landay, "US officials: al-Qaeda behind Syria bombings", McClatchy Newspapers, 10 February 2012; Greg Miller, "Al-Qaeda infiltrating Syrian opposition, US officials say", **The Washington Post**, 16 February 2012.

Özgür Suriye Ordusu içerisinde yer almakta ve Suriye muhalefesinde temsil edilmektedir. Diğer taraftan Irak ve Afganistan'dan gelen yabancı teröristler de bu örgütlere sızmıştır.¹⁸⁵ Radikal İslami örgütlerin artan etkinliği başta ABD olmak üzere batıyı ve İsrail'i endişelendirmeye başlamış, politikaların gözden geçirilmesini gerektirmiştir.

Radikal İslamcılarını Selefi gruplardan ayıran bir çizgi vardır. Selefiler, politik tutumları ve İslami yorumlayışları çok katı olmasına rağmen şiddet kullanmaktan kaçınmakta, diğerleri ise şiddeti meşru ve haklı görmektedir. Ancak Selefiler de baskı, zorlama ve tehdit gibi taktiklere başvururlar. Selefi gruplar Arap baharı ile birlikte siyasete daha fazla ilgi göstermeye başlamışlardır. Mısır'da Mübarek rejiminin yıkılması sonrası siyasete girmeye karar vermişler ve siyasi parti olarak örgütlenmişler (Al Nour Party), 2011-2012 parlamento seçimlerine diğer iki küçük Selefi parti ile İslami blok olarak katılmışlar ve yüzde 28 oy ile ikinci olmuşlardır.¹⁸⁶ Mısırdaki 2003 Temmuz askeri darbesi sonrası Müslüman Kardeşler güç kaybederken, Selefilerin kazançlı çıktığı görülmektedir. Tunus'ta Selefi gruplar yönetim değişikliğinden sonra güç kazanmışlar ve siyasete girmek için hazırlıklara başlamışlardır. Son seçimlere katılmamışlar ancak etkinliklerini artırmışlardır.

Arap baharın sürecinde, Müslüman Kardeşlerle bağlantılı ılımlı İslam yükselişe geçmiştir. Müslüman Kardeşler ideolojine yatkın siyasi partiler birçok ülkede iktidarı ele geçirmiş ve güç kazanmışlardır.¹⁸⁷ Mısır'da Müslüman Kardeşler ile güçlü bağları bulunan Özgürlük ve Adalet Partisi, 2013 Temmuz'unda iktidarı kaybetmesine rağmen halk desteğinin kuvvetli olduğu tahmin edilmektedir. Tunus'ta ise Nahda Partisi etkindir. Suriye'de Müslüman Kardeşler muhalefet içinde liderlik konumundadır. Libya'da Adalet ve İnşa Partisi parlamentoda ikinci büyük partidir. Yemen'de İslah Partisi gittikçe güç kazanmaktadır.

Müslüman Kardeşler ideolojisi oldukça tutucu olmasına rağmen Körfez monarşilerinde yaygın olan Vahabi doktrinden bazı yönleriyle ayrılmaktadır. Siyaset bakış açısından Vahabizm; din adamları ile siyasi seçkinlerin arasındaki ittifakın yukarıdan aşağıya güç uygulanmasını ifade etmektedir. Müslüman Kardeşler ise daha

---

¹⁸⁵ Tentative Jihad: "Syria's Fundamentalist Opposition, International Crisis Group", **Middle East Report**, Sayı 131, 12 October 2012, s. 12

¹⁸⁶ Moataz el-Fegieri, "A Tyranny of the Majority? Islamists' Ambivalence about Human Rights", **FRIDE Working Paper**, Sayı 113, (Erisim tarihi Ekim 2012), s. 3.

¹⁸⁷ Eugenio Dacrema, "New emerging balances in the post-Arab Spring: the Muslim Brotherhood and the Gulf monarchies", **ISPI Analysis** Sayı.155, Ocak 2013, s.1

ziyade aşığıdan yukarıya güç uygulamasıdır. Bu ideoloji ile bağılantılı kuruluşlar toplumun alt katmanlarında yürütölen siyasi ve sosyal faaliyetlerle karakterize edilmektedir. Bu durum Müslöman Kardeşler ideolojisini kitlelere daha çekici yapmakta, demokratik süreci kabule yol açmaktadır.

Arap baharı yıllarca baskılanmış Müslöman Kardeşleri açığı çıkararak ve birçok ölkede iktidarın sahibi yaparak, iktidarın olmadığı ölkelerde hareketlenmelere yol açarak Körfez monarşilerini fazlasıyla rahatsız etmiştir. Özellikle Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Suudi Arabistan ziyadesiyle endişelenmiştir. Bu ölkelerin Mısır ile diplomatik ilişkileri olumsuz etkilenmiştir. BAE'nde Müslöman Kardeşler ile bağı olduğu düşünölen sivil toplum kuruluşlarına baskı uygulanması ve Mısır'lıların tutuklanması 2012'nin son aylarında gerginliklere neden olmuştur. Körfez monarşilerinin asıl amaçları mevcut statökonun devamıdır. Bu nedenle Bahreyn'deki ayaklanmalara müdahil olmuşlar ve Ördün ve Fas krallıklarını işbirliğine davet etmişlerdir. Diğer taraftan Körfez monarşilerinin ikinci hedefi İran'ın zayıflatılması bu kapsamda Suriye'de Esad rejiminin devrilmesine destek sağlanması olmuştur.

BAE ile Mısır arasında çıkan diplomatik krizde Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Ahmed Bin Abdölaziz Müslöman Kardeşleri, İslam dünyasındaki tüm sorunların kaynağı olarak tanımlamıştır.¹⁸⁸ Suudi Arabistan'ın tutumunda Mübarek rejimi ile kurulmuş iyi ilişkilerin kaybedilmesi de rol oynamaktadır. Ayrıca Suudiler Müslöman Kardeşlerin 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgaline destek vermesini unutmamıştır. Suudiler Hamas'ın Müslöman Kardeşler etkisine girmesinden, kendisinin İsrail'e karşı Arap direnişin en önemli destekçisi algısını kaybetmesine ve bu durumun rejimin meşruiyetinin sorgulanmaya yol açmasına neden olabileceğı gerekçesiyle endişe duymaktadır.

Körfez ölkelerinden biri olan Katar ise, Müslöman Kardeşlere karşı çok farklı yaklaşım benimsemiştir. Katar mevcut Mısır yönetimini, Hamas'ı ve Suriye'de muhalefetin Müslöman Kardeşler bölümünü desteklemektedir. Diğer Körfez ölkeleri Suriye'de selefi gruplara yardım sağlamaktadır.¹⁸⁹ Katar'ın Müslöman Kardeşlere desteğı yeni olmayıp yıllar öncesine dayanmakta, Mısırlı din bilimci Yusuf El Karadavi'ye¹⁹⁰ koruma sağlanmasını da kapsamaktadır. Katar'ın Müslöman Kardeşlerin yükselişinden

¹⁸⁸ Jonatan Speyer, "Behind the lines: a Gulf apart", **Jerusalem Post**, 22 Ocak 2013.

¹⁸⁹ Eugenio Dacrema, agm, s.5.

¹⁹⁰ Yusuf El Karadavi, Mısırlı din bilimcileri ve düşünörlerden birisidir. Müslöman Kardeşler ideolojisinin önemli isimlerinden biridir. 1961 yılında Katar'a sığınmıştır. 2011 yılında Mısır'a dönmüştür. Magdi Abdelhadi, "Profile of Sheikh Yusuf Qaradawi", **BBC News**, 7 Temmuz 2004.

endişe duymamasının ve destek vermesinin iki temel nedeni bulunmaktadır. Öncelikle Katar, 250 bin nüfusuna karşın dünyanın kişi başına milli geliri en yüksek ülkesidir. Bu durum her türlü iç huzursuzluğa karşı bir kalkandır. Bunun aksine Suudi Arabistan 27 milyonluk, BAE 5 milyonluk, Kuveyt 2,5 milyonluk nüfuslarıyla başta işsizlik olmak üzere ekonomik sorunlarla, dolayısıyla sosyal patlamalarla yüz yüzedir. Nedenlerin birisi de Katar'ın bölgesel güç olma arzusudur. Bu arzu bölgede etkinliği fazla olan Müslüman Kardeşler ile sıkı bağlar kurulmasını gerektirmektedir. Katar, Libya'daki müdahalede aktif davranmıştır. Doha'da konuşlu El Cezire bölgesel politikalarda önemli bir yumuşak güç unsuru olarak kullanılmaktadır. Ancak, Katar da 2013 Temmuz ayında Mısır'da Müslüman Kardeşlerin devrilmesine karşı başlangıçtaki tavrını değiştirmiş ve yumuşamıştır.

Arap baharının şekillenmesine katkı sağladığı diğer bir olgu Kürt dinamiğidir. Arap ülkeleri ayaklanmalarla sarsılırken Irak Kürt bölgesi merkezi yönetim ile yaşanan çekişmeler hariç nispeten istikrarlı bir dönem geçirmiştir. Bölgede bir taraftan sosyal, ekonomik, çevresel ve kültürel alanlarda ulus inşası faaliyetleri devam ederken diğer taraftan petrol ve doğal gaz yataklarının merkezi hükümetten bağımsız kullanılması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bu çabalarla Irak Kürtleri fiili bağımsızlığa bir adım daha yaklaşmıştır. Suriye krizinde Şii-Sünni kutuplaştırma söylemleri, Irak'ın içerisinde Şii ve Sünni ayrımını keskinleştirmiş, bölgesel dengeler bazında Irak Kürt Yönetimi ile Türkiye'yi yakınlaştırmıştır.¹⁹¹ Bölgesel Kürt dinamiğinin önemli bir unsurunu Suriye'nin Kürtleri oluşturmaktadır. Suriye'de Esad rejimi karşısı isyan genişledikçe ülkenin Kuzeydoğu'sunda Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgede ortaya çıkan güç boşluğu PKK'nın Suriye uzantısı olarak nitelenen PYD¹⁹² tarafından doldurulmuştur. Suriye'de ayaklanmaların baş göstermesiyle birlikte PYD, Kuzey Irak'taki PKK kontrolündeki kamplardan Suriye'nin Kürt yerleşim birimlerine dönerek otoriteyi ele geçirmiştir. PYD, devlet kurumlarını yönetmeye ve Suriye bayrağı yerine kendi bayrağını kullanmaya başlamıştır. PYD'nin ana rakipleri küçük Kürt partilerinden oluşan ve Barzani'nin

---

¹⁹¹ Soner Cagaptay, "Arab Spring heats up Kurdish issue", **Jane's Islamic Affairs Analyst**, Mart 2012, s.1.

¹⁹² PYD (Partiya Yekîtiya Demokrat) , Demokratik Birlik Partisi adıyla Suriye'nin Kürt partisi olarak 2003 yılında kurulmuştur. PKK'nın kontrolünde olup binlerce elemana sahiptir. "The Kurdish Democratic Union Party", Carnegie Middle East Center, (Erisim Tarihi: 21.08.2014)

kontrolünde kurulan Kürdistan Ulusal Konseyi(KUK)'dir. Kürt bölgelerinde PYD ve KUK arasında rekabet başlamıştır.¹⁹³

Suriye'de Kürtler Esad rejimi ve muhalifler arasında dengede kalmayı tercih etmişlerdir. Bu tercih, Suriye Kürtlerine kendi bölgelerini kontrol olanağı ile gelişen güç dengelerine göre manevra fırsatı sunmaktadır. Suriye'de Kürtlerin avantajlı konumu; bir taraftan merkezi yönetim ile mücadeleleri ve Türkiye ile işbirliği arayışlarında Irak Kürtlerinin elini kuvvetlendirmiş, diğer taraftan Türkiye'de yürüttüğü mücadelede PKK'ya ilave güç kazandırmıştır.

---

¹⁹³ "Syria's Kurds: A Struggle Within a Struggle", **Crisis Group Middle East Report** ,N°136, 22 Ocak 2013, s.5-7

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÜYÜK ORTADOĞU PRPOJESİ ÇERÇİVESİNDE ARAP BAHARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Büyük Ortadoğu Projesi ABD'nin Soğuk Savaşsonrasında Yeni Dünya Düzenini kendi lehine şekillendirmek ve küresel hakimiyetiniyerleşik hale getirmek için ortaya atmış olduğu bir projedir. Bu uğurda Irak'ta veAfganistan'da milyonlarca insan ölmüş, dünya çapında bir İslamofobi hastalığı yayılmıştır. “Kızıl Tehlike (Komünizm)” bittikten sonra “Yeşil Tehlike (İslamiyet)” ikendisine düşman olarak belirleyen NATO, dolayısıyla ABD, İslam üzerinden yürüttüğü ve aşama aşama gerçekleşen projesinde geldiği son nokta ise Arap Baharıdır. İşte bizimde makalemizde ele alacağımız konu Büyük Ortadoğu Projesi'nin(BOP) Arap Baharı ile ilişkisidir.

4.1 Arap baharı ve ABD`nin Bölgesel Politikası

Tunus'ta başlayan ve daha sonra başka Arap ülkelerinde ortaya çıkan rejim karşıtı ayaklanmaların bölgesel etkileri, aslında Mısır'daki ayaklanmayla birlikte ortaya çıktı. Bölgenin önemli aktörlerinden biri olan ve en önde gelen Arap ülkesi Mısır'daki rejim değişikliği, özellikle bu ülkeyle aynı eksen içinde yer alan ülkeleri rahatsız etti. Bunlardan Suudi Arabistan ayaklanmanın başından itibaren Mübarek'in yanında yer aldı. Benzer şekilde Mısır'la 1977-79 Camp David süreci sonunda bir barış anlaşması imzalayan ve böylece güney sınırlarını güvenceye alan İsrail de Mısır'daki rejim değişikliğinden endişe duydu. Özellikle son yıllarda artan bir şekilde işbirliği içinde olduğu Mübarek rejiminin yıkılması tehlikesi, İsrail'de Mısır'la barışın geleceği, bu gelişmenin Filistin sorununa özellikle de Gazze'ye etkileri gibi konularda tehdit algılamalarının artmasına yol açtı. Son olarak ABD'de Camp David'den beri bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri olan Mısır'ın geleceği, dolayısıyla ABD ile ilişkileri konusunda kaygılandı. Ancak Mısır'da ordunun devam eden kilit rolü ve iktidara gelen Müslüman Kardeşler'in dış politikada pragmatik mesajları ve davranışları bu kaygıları en azından şimdilik öteledi. ¹⁹⁴

---

¹⁹⁴ M.Akif Kayapınar, **Büyük Ortadoğu Kurtlar Sofrasında, Fatma Sel Turhan (Haz.), Küresel Güçler**, İstanbul ,KüreYayımları, 3.Baskı 2005, s. 95.

Ancak rejim karşıtı ayaklanmaların Bahreyn ve Suriye’de başlamasıyla “Arap Baharı”nın bölgesel boyutları iyice şekillenmeye başladı. Bahreyn’de aslında “Arap Baharı”ndan çok önce rejimin demokratikleşmesi için halk hareketleri başlamıştı. Bu hareketler “Arap Baharı” bağlamında hız kazandı. Diğer Körfez Ülkeleri İşbirliği Örgütü üyeleri, özellikle Suudi Arabistan, bu gelişmeden ve Bahreyn’de olası bir demokratikleşmenin kendileri için sonuçlarından oldukça rahatsız oldular. Sünni al-Khalifa ailesi tarafından yönetilen Bahreyn’in nüfusunun çoğunluğunun Şii olması bu kaygıları daha da derinleştirdi. Demokratikleşen bir Bahreyn’de Şiilerin yönetimde söz sahibi olmasının başta Suudi Arabistan olmak üzere bu ülkelerdeki Şii azınlıklar üzerinde olası etkilerinin yanında, İran’ın bu ülkede artabilecek etkisi de diğer Körfez ülkelerince tehdit olarak algılandı. Bu ülkeler aslında açıkça İran’ı bu ayaklanmanın arkasında olmakla suçluyorlardı. Bahreyn’de yönetici elit arasında bu siyasi krizi çözme konusunda fikir ayrılığı oluşurken, Riyad, rejim içinde gösterilerin bastırılmasının gerekli olduğunu savunanları destekledi. Nihayet ayaklanma Suudi askeri yardımıyla -şimdilik- bastırıldı. Kısacası, Bahreyn ayaklanması, “Arap Baharı”ndan önce bölgede oluşan güçler dengesi ve stratejik mezhepsel bakış açısıyla ele alındı ve bu çerçevede dengelerin bozulmasına izin verilmedi.¹⁹⁵

Öte yandan, Bahreyn şimdilik sakinleşirken, Suriye’deki ayaklanmanın vardığı nokta bölgesel sonuçları itibariyle çok önemli değişimlere yol açabilir. Suriye’nin bölgesel kimliği ve iç yapısının özellikleri Suriye’deki ayaklanmanın kısa sürede bölgesel -ve küresel- boyutlarını ön plana getirdi. Bir taraftan Suriye’nin mezhepsel ve etnik olarak farklılıklar gösteren yapısı buradaki çatışmanın tam da bölgenin özellikle 2003 Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan özelliklerine eklenmesine yol açtı. Diğer taraftan Suriye tarihsel olarak, özellikle Hafız Esad’ın iktidarı ele geçirdiği 1970 yılından önce, olduğu gibi bir kez daha bölgesel güç müdahalelerinin odağı haline geldi. 2003 yılından sonra derinleşen bölgesel eksenlerin aktörleri Suriye üzerinden mücadelelerini sürdürmeye başladılar. Özellikle Suudi Arabistan ve Katar gibi bazı Körfez ülkeleri Suriye’deki değişimin İran’ın bu ülke ile ilişkilerini olumsuz etkileyeceğini ve dolayısıyla İran’ın Maşrek’deki etkisini kıracağını hesaplayarak Suriye’de muhalefeti desteklediler. Diğer yandan İran ise Arap dünyasında tek müttefiğini kaybetmenin bölgesel pozisyonuna

---

¹⁹⁵ Henner Fürtig, “Conflict and Cooperation in the Persian Gulf: The Interregional Order and US Policy”, *Middle East Journal*, 61/4, 2007, s. 634

stratejik bir darbe indireceğini görerek var gücüyle Esad rejimini desteklemeye başladı.¹⁹⁶

Kısacası, daha önceki dönemde başlayan ve o dönemde Lübnan ve Irak'ta tezahür eden stratejik/mezhepsel güç mücadelesi bu sefer Suriye üzerinden yürütülmeye başlandı. Daha önceki dönemden farklı olarak, özellikle üç aktörün pozisyonlarındaki kaymalar bu mücadeleyi bu dönemde daha da derinleştirdi. İlk olarak, daha önceki dönemde iki eksenle de ilişkilerini sürdüren ve mezhepsel siyaseti dışlayan Türkiye'nin, Suriye'de muhalefeti çok aktif bir biçimde desteklemesi ve özellikle Suriye Müslüman Kardeşler'i ile yakın ilişkileri -her ne kadar Ankara bu politikasının mezhepsel boyutu olmadığını söylese de- Türkiye'nin bu bağlamda algılanmasına yol açtı. Bu gelişme bir yandan bölgede ve Suriye'de Türkiye'nin etkisini sınırlarken, öte yandan bölgesel kırılmaların daha da derinleşmesine yol açtı. İkinci olarak Hamas'ın Suriye'den çıkması ve askeri kanadının lideri Halid Meşal'in Suriye'den ayrılarak Katar'a yerleşmesi, bölgesel mücadelenin mezhebi boyutunu güçlendirdi. En azından daha önce bu örgütün İran liderliğindeki eksenle yer alışı bu bloğun Şii bloğu olduğu iddialarını zayıflatan bir unsurdu. Son olarak, Irak'ın Suriye krizine karşı geliştirdiği politika da bölgesel uyuşmazlığa katkıda bulundu. Aslında Irak içinde kendi gücünü artırmağa çalışan Maliki, Suriye'deki gelişmelerin Irak'ın Sünni ve Kürt nüfusu üzerindeki etkilerinden rahatsızlık duyduğu için Suriye'deki rejime sınırlı da olsa destek verdi. Bu arada Türkiye'nin de Iraklı Kürtlerle ve Sünnilerle gittikçe gelişen ilişkilerini de tehdit olarak algılamaya başladı. Bu nedenler Irak'ı İran'a daha çok iterek bölgesel mücadeleyi etkiledi.¹⁹⁷

Bu çerçevede yukarıdaki analizden anlaşılacağı üzere bölge-dışı aktörlerin rolünün bölge aktörlerinin gerisinde kaldığını ve genel olarak bölge-dışı aktörlerin etkisinin dönüştüğünü görebiliriz. Özellikle ABD'nin "Arap Baharı" politikası, bu dönüşümün iyice ortaya çıktığı bir dönem oldu. Irak'tan çekilen Obama yönetimi, Suriye'deki krize doğrudan müdahil olmaktan genellikle çekindi. Özellikle Demokratların, Bush dönemi politikalarından ve Irak'ın işgalinden çıkardıkları sonuçlar Suriye'de benzer bir müdahalenin önünde önemli bir engel olarak görüldü. Öte yandan, Vaşington'un liderlerin devrildiği diğer ülkelerdeki gelişmelerden rahatsızlığı ve Suriye'de de Esad rejiminden sonra yaşanacaklara ilişkin kaygıları, ABD'nin Suriye

¹⁹⁶ Toby Dodge, "The ideological roots of failure: the application of kinetic neo-liberalism to Iraq", *International Affairs*, 6, 2010, s. 1276

¹⁹⁷ Mohammed Ayoob'a göre ayrıca Suudi Arabistan İran'ın Suriye ile meşgul olmasından memnun oldu çünkü böylece İran'ın Bahreyn'le ilgilenemeyeceğini hesapladı. Ayoob, "The Arab Spring: It's Geostrategic Significance," *Middle East Policy*, 19/3, 2012, s. 85.

politikasını ve bu bağlamda kendi çıkarlarını nasıl tanımladığını etkiledi. Ancak son dönemde Suriye'deki gelişmelerin yayılma riskinin artması ve buradaki artan istikrarsızlığın olası etkilerinden de endişe duymaya başlayan Vaşington'un, bir yandan da Esad'ın kendisi dışında var olan rejimin bazı aktörlerinin de parçası olacağı bir geçiş sürecinin hazırlamaya çalıştığı görülüyor. Öte yandan bu çerçeveye ile ilişkili olarak Obama yönetiminin İran meselesini nasıl ele alacağı önem kazanıyor. İran'la zaman zaman süren müzakerelerin ne sonuç vereceği bu anlamda çok önemli gözüküyor.¹⁹⁸

4.2. “Arap Baharı” BOP'un bir parçası mı?

Büyük Ortadoğu Projesi her ne kadar bölge halklarına daha özgür, daha ferah,daha huzur dolu bir yaşam ve yönetim vaad etsede esasında ABD'nin bölgeye hakimolabilmek için uydurduğu bir tiyatrodur. Proje'nin hayata geçirilmesiyle Irakta bir milyondan fazla masum hayatını kaybetmiştir. Ancak Irak halkı Saddam dönemindedaha müreffeh bir yaşama kavuşmamış aksine elinde olanlarıda kaybetmiştir. Irak'ın yeraltı kaynakları özelliklede petrol bugün başta ABD firmaları olmak üzere batılı büyük şirketler tarafından idare edilmektedir. Kaddafi'nin başına gelenleri hep beraber seyrettik. Madem Kaddafi bir diktatördü, bir zorbaydı, kendi halkının başbelasıydı,nasıl olduda kırk yıl iktidarını devam ettirdi? Kırk yıl sonra ne olduda halk ayaklandı? Muhalif kanat harekete geçti ve binlerce Libya'lı neden canından oldu? Şu anda oradaki petrol firmaları kimin elinde? Bölgenin kaymağını kim yiyor? Yine Mısırda otuz yılı aşkın süredir Hüsnü Mübarek iktidardaydı. Son seçimlerde bile akıllalmaz bir çoğunlukla iktidara gelmişti. Ne olduda birden bire vatan haini ilan edildi ve iktidarından oldu?¹⁹⁹ Bu soruların cevabını vermek için meselenin kökeninin kısa bir tarihinden bahsetmek gerekir.

Küresel bir siyasi güç olan Osmanlı Devleti'nin Birinci Cihan Harbi ile tarihsahnesinden silinmesi farklı bir tavaif-i müluk* tablosunu ortaya çıkarmıştır. İslam Dünyası'nın bu merkezi gücü geriye çekilince Batılı güçlerin çekim alanına giren İslam ülkeleri bir müddet sonra sureten bağımsızlıklarını kazanmış olsalar da gerçekte Batılı güçlerin kontrolü altından çıkamamışlardır. Batılı güçler tarafından kaynakları insafsızca sömürülen bu ülkelerin merkezi bir güç teşkil ederek kendi çekim alanlarından kaçmaması için de düşmanlıklar ve ihtilaf noktaları icat edilmiştir. Bu noktadan yola

¹⁹⁸ “Arab Cooperation Council”, **Los Angeles Times**, 18 Haziran 1989, http://articles.latimes.com/1989-06-18/news/mn-3680_1_egypt-summit-arab.. (Erişim tarihi:14.11.2014)

¹⁹⁹ Yusuf Akkaya, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı”,<http://defokrasi.blogspot.com/2011/11/bopun-maskesiyle-arap-bahar.html>,(Erişim Tarihi: 27.10.2014)

çıkarak bugün yaşanan Arap Baharı isyanlarının, 20.yy'da Osmanlı'yakarşı yapılan isyanlarla hemen hemen aynı olduğunu söyleyebiliriz. Siyonist odaklarınkışkırtması ile milliyetçilik akımına ve maddi çıkarlara kurban olan Araplar, Osmanlı'dan kopuş sürecini hızlandırmış, ancak sonraki zamanlarda bu kopuş bu bağımsızlık yaşanmasına rağmen huzuru ve refahı yakalayamadıkları tarihkaynaklarından bellidir. O zamandan bu zamana süre gelen bu huzursuzluk,diktarejimi bölge coğrafyasını isyana sevk etmekle birlikte, halklar arası bir iç ayrışmanında başlangıcı olmuştur. Tunus'ta henüz 17 yaşında kendini yakan bir genç bu arap baharının yaşanmasının miladı olmuştur.²⁰⁰

Zeynel Abidin Bin Ali 23 senedir Tunus'un Cumhurbaşkanıydı halk isyanı ile devrildi. Hüsnü Mübarek 30 senedir Mısır'ın Cumhurbaşkanıydı halk isyanı ile devrildi. Muammer Kaddafi Libya'da senelerce liderdi ülke kontrolü muhaliflerineline geçti ve hala muhalifleriyle çatışmaya devam ediyor. Ürdün'de Kral Abdullah bin Abdülaziz, Başbakan Rifai ve kabinesini dağıttı. Cezayir 19 yıldır olağanüstü halile yönetiliyordu halk isyan etti ve 19 yıldır süren olağanüstü hal birden bire kaldırıldı. Sadece 4-5 ülke ile sınırlı değil daha birçok Kuzey Afrika ve Orta Asya ülkelerinde büyük ve küçük çapta eylemler ve protestolar devam ediyor. Kuzey Afrika ve OrtaDoğu ülkelerinin yönetimi istifalarla karıştı. Hükümetler yenileniyor. Başka bir deyişle Amerika düğmeye bastı. Az önce saydığım diktatörler Amerika ile işbirliği içindeydiler ve Amerika ile çıkarları ters düşmesi sonucunda Amerika eğittiği ajanları bahsettiğim Arap ülkelerini karıştırmak için devreye soktu. Amerika'nın eğittiği bu ajanlar ayaklanmaların öncülüğünü yapıp "demokrasi" ve "özgürlük" söylemleri ile Arap ülkelerindeki bilinçsiz olan halkı kışkırtarak diktatörlerin devrilmesine ve hükümetlerin düşürülüp yenilenmelerine sebep oldu. Başka bir deyişle Amerika başarılı oldu.²⁰¹Buna kanıt olarak 11 Eylül sonrasında ABD'nin, İslamcılara karşı farklı bir strateji izlemeye başlaması gösterilebilir. Öyle ki ABD bölgedeki sivil toplum örgütlenmelerini öne çıkararak ve özgürlük söylemini yükselterek "radikalizmi" yumuşatma yoluna gitti. Buna yönelik demokrasi, sivil toplum, insan hakları vs. eğitimleri vererek özellikle gençlere yönelik çalışmalar içine girdi.

Meseleye bir de küresel liberal sistem açısından bakalım:

---

²⁰⁰ Mustafa Pektaş, "BOB (Büyük Ortadoğu Baharı)",

ORSAM,<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3935>, (Erişim Tarihi 28.10.2014.),s.12

²⁰¹ Alper Tekin, "Arap Baharı, BOP ve GODKA",alpertkn.blogspot.com/2011/10/arap-baharbop-ve-godka.html,(Erişim Tarihi: 28.10.2014)

Küresel liberal sistemin entelektüel ve felsefi kökleri aydınlanma düşüncesinedayanır. Aydınlanma, bir anlamıyla, dünya hakimiyetine soyunan Batılı güçlerin kendidüşünsel sisteminde öteki olanın yerini belirlediği bir açılımdı. Bu anlamıyla başarıyaulaşmış olmakla birlikte bu anlam çerçevesi Batının ötekiyle sömürgecilik düzeyindekurduğu hegemonik ilişkiyi sorgulamasına imkan vermedi. Bugün, liberal sistemaskeriyle işgal etme ihtiyacı hissetmeden kültürel olarak etkisini yayabilmekte ve ötekileri müşterileri haline getirebilmekte. Müslüman coğrafya ise hala helal, haram, israf, faiz gibi kapitalizmin derinlemesine nüfuz etmesine mani olan değerlere sahiptir. Bu sebeple bu değişim sürecinde bu coğrafyanın kültürel kapitalizme kapılarını açması, adı “İslami ilkelere dayanan yönetim” bile olsa liberal sisteme entegrasyondan başka bir şey doğurmayacaktır.

Liberal sistemin en büyük başarısı farklı kültür ve yapıları kendineeklemleyebilmesidir. Daha önce komünizm korkusuyla liberalizme razı edilen Müslümanlar, liberal sistemin kendilerini ifade edebilecekleri en iyi sistem olduğunaikna edilmeye çalışıldılar. Bu yeni değişim sürecinde ise İslamın liberal yorumunun (!)üretilmeye çalışıldığına tanık oluyoruz. İslamın siyasal ve ekonomik alanda belirleyici olmaması anlamına gelen bu açılım diğer taraftan sistem olarak modernitenin krizinde işaret etmektedir.²⁰²Tüm bunların sonucu olarak bir Arap Baharı hikayesi ortaya atıldı ve kapitalizm Arapların bakir topraklarındaki bu baharda çiçekler açtı.

4.3.ABD`nin Bölgedeki Geleceği

Bu süreçte kontrolü elinde tutmaya çalışan ABD`nin de planlarında sapmalar olduğunu gözlemleyebiliriz. Zira bunun en somut göstergesi ABD`nin LibyaBüyükkelçisi Chris Stevens ve 3 ABD`li yetkilinin 12 Eylül 2012`de, Libya`nın Bingazişehirindeki ABD Başkonsolosluğuna yapılan saldırı sonucu hayatını kaybetmesidir.Öyle ki Başkanlık seçimlerinin hız kazandığı ABD`de Başkan Barack Obama,“Özgürleştirdiğimiz ülkede bu nasıl oldu?” diye hayretini gizleyememiştir. Tabi ABD,Libya olayını sadece sözlerle sonuçlandırmadı. Bölgeye güdümlü füzeler taşıyan savaşgemileri ve CIA ağırlıklı 50 civarında istihbarat elemanları göndermiştir.

Olayın sebebi din çatışmasına çanak tutan bir provokasyondur. “MüslümanlarınMasumiyeti” adlı ve 2 saat uzunluğundaki bir filmde “Hz. Muhammed`in ‘sahtekâr’olduğu, ona inananların da ‘kundakçı’ oldukları” iftiralari atılmış. Filmin

---

²⁰² Ceyda Karan, “Arap Baharı mı, Liberal Müdahalecilik mi?”, Moderatör: Aynur Erdoğan, Dünya BülteniAraştırma Merkezi (DÜBAM) **Yuvarlak Masa Toplantıları**, <http://www.dunyabulteni.net/file/2011/yuvarlakmasa-arap.pdf>, Ekim 2011.s.112

yapımcısı veya yönetmeni ise İsrail doğumlu ve asıllı Amerikan vatandaşı Sam Bacile'dir. 56 yaşındaki Bacile'nin yazdığı ve yönettiği film, iddialara göre 100 Yahudi zenginine başlattığı 5 milyon dolarlık yardımla çekilmiş. Hatta ABD'nin Florida eyaletinde Kur'an-ı Kerim yakan ve bu olay üzerine Müslümanların hedefi haline gelen rahip Terry Jones'dan da destek alındığı öğrenilmiştir.²⁰³

ABD, 2003 Irak müdahalesinde Ebu Garip'te uyguladığı sapık işkenceler Müslümanlar üzerindeki etkisini kavrayamamıştı. Benzer yanlışlıkları daha hafif de olsa Afganistan ve Pakistan'da da yaptılar. Bu sebeple 2 ülkede de Amerikandüşmanlığı yükseliştir. ABD, Tunus, Mısır ve Libya'daki Arap Baharı sonucunda, bu ülkelerde ABD yanlısı olan yönetim ve anlayışının hâkim olmadığını gördüler. Nitekim anılan filme ilgili ilk tepkiler bu 3 ülkeden yükseldi. Sonuç itibarıyla ABD, düzen vermeye çalıştığı BOP ülkelerinde kan kaybediyor.

---

²⁰³ Celalettin Yavuz, "Libya Örneği - ABD Düzen Vermeye Çalıştığı BOP Ülkelerinde Dışlanıyor", **TÜRKSAM**, Cilt 5, Sayı 27, 13 Eylül 2012, <http://www.turksam.org/tr/a2757.html>, (Erişim Tarihi: 28.10.2014)

SONUÇ

Ortadoğu bölgesi tarihi olarak bir dönüm noktasından geçmektedir. Bölgede ilk defa yöneticiler halk ayaklanması sonucu yönetimden uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Bu durum Ortadoğu'daki tüm liderlerin koltuklarını kaybetme korkusunu beraberinde getirmiştir. Arap dünyasında siyasi iktidarların devrilmesi ile birlikte demokratikleşmenin önünün açıldığı düşünülmüştür. Ancak, bugün bölgede yaşananlar beklentilerin son derece gerisindedir. Bu durumda bölgede istikrarın henüz sağlanamamış olmasının ve taşların yerine oturmamasının etkisinin büyük olduğu muhakkaktır. Ancak, iktidardaki isimler değişse de, Ortadoğu siyasetinin gerek yönetim anlayışı gerekse idari yapı anlamında ana hatlarıyla devam ettiği gözlemlenmektedir. Yapılan seçimler, bölgedeki iktidar devri sonrası ortaya çıkan bir eğilime de dikkati çekmiştir. Uzun yıllardır laik yapılar tarafından yönetilen Tunus ve Mısır'da, Zeynel bin Abidin ve Hüsnü Mübarek'in devrilmesinden sonra yapılan seçimlerde İslamcı partiler zafer kazanmıştır. Din üzerinden siyaset yapan partilerin beklenen demokratikleşme taleplerini ne oranda karşılayacağı konusunda tartışmalar yürütülürken, Mısır askeri bir darbe ile sarsılmıştır. Demokrasinin yerleşmesi şüphesiz ki uzun soluklu bir süreçtir ve bu noktada Ortadoğu'ya demokrasinin yerleşip, yerleşemeyeceğine yönelik tartışmalarda işi zamana bırakmak gerekmektedir. Bölgenin, sivil toplumun zayıf olması, biat temeline dayalı siyasi kültür ve kurumsal yapıların eksikliği gibi demokrasinin gelişimini engelleyen yapısal sorunları olduğu muhakkaktır. Bu noktada, kritik olan Ortadoğu'daki yeni iktidarların izleyeceği tutumdur. Bölgede yeni kurulan iktidarların, bölge halklarının demokrasi, özgürlük, insan hakları ve ekonomik refah taleplerini karşılayabilmesi için halk nezdinde "rıza" üretmesi gerekmektedir. Aksi halde beklenen değişimin gerçekleşmesi mümkün olmayacaktır.

Tunus'taki İslami iktidarın farklı görüşleri kapsama noktasındaki isteksizliği, Mısır'da seçimle iktidara gelmiş Müslüman Kardeşlerin askeri bir darbeyle indirilmesi, Libya'ya uluslararası müdahale, büyük güçlerin ülke üzerindeki ekonomik paylaşım planları ve Suriye'de devam eden iç karışıklık, Ortadoğu'nun demokratik dönüşümüne ilişkin umutların yok olmasına neden olmuştur. Ortadoğu'da meydana gelen toplumsal hareketler her ne kadar istenilen sonuçları yaratmasa da, bölgeye ilişkin algılamalarda değişimlere neden olmuştur. Ortadoğu geleneksel olarak batılı güçlerin mücadele alanı olarak algılanmış, Ortadoğu'da meydana gelen siyasi olayların ana aktörleri olarak bölgesel devletler yerine uluslararası güçler görülmüştür. Bu süreç, batının güdümünde

hareket eden “çaresiz Arap” imajının sorgulanmasına, Ortadoğu toplumlarının da “devrim” yapabileceğine dair bir inancın oluşmasına yol açmıştır .

Bugün gelinen noktada geri dönüşlerin yaşanmaması Bahar’ın yaşandığı ülkelerde hükümetlerin istikrarlı, sürdürülebilir ve istihdam yaratan ekonomik büyümeyi sağlayacak reformları hemen uygulamaya koymaları bir zorunluluktur.Yolsuzluk ve kayırmacılıkla mücadele ve uygun hukuk sisteminin gerçekleştirilmesi bir diğer kısa dönemli zorunluluğu ifade etmektedir.Özel sektör teşvik edilirken, kamu sektörünün etkinliğinin artırılması ve kamu sektörünün refah devletinin görevlerini yerine getirecek biçimde örgütlenmesi gerekmektedir.Uzun dönemde gelir dağılımındaki bozulma ve yoksulluğun ortada kaldırılması için mücadele edilirken, kısa dönemde geniş halk kitlelerinin refah düzeyini büyük ölçüde etkileyen gıda fiyatlarındaki dalgalanma en aza indirilmelidir.Baharın yaşandığı her ülkede ekonomi çeşitlendirilmelidir.

Sonuç olarak, bir benzetme ile Arap Uyanışını özetleyecek olursak bu hareketi, kısa ve orta vade için, çakıl taşları arasından fıskıran ve yollarını bulmaya çalışan küçük çaylara benzetmek mümkündür. Muhakkak ki bu küçük çaylar eninde sonunda mecrasını bularak büyük bir ırmağa karışacak ve neticede de denize ulaşarak orada birleşecek, bütünleşecek, büyüyecek ve uzak vadede büyük İslam medeniyetinin yeniden ila ve ihyasına katkısını verecektir. Böylece, tarih tekrar düzeltmesini yaparak geçmişte çıkmış olduğu raydan yerine oturarak istikbaldeki nihai hedefine doğru yolculuğuna devam edecektir.

ABD 11 Eylül sonrası dünya üstünlüğünü sağlamlaştırmak amacıyla bölge petrollerini hâkimiyeti altına almış ve bundan da en büyük pastayı Amerikan petrol şirketlerine bırakmıştır. Bütün bu gelişmeler, ABD’nin Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde bir hayata geçirilmiştir ve bu süreç halen devam etmektedir. ABD’nin, Afganistan ve Irak’tan sonra yeni hedefleri haline gelen ve nükleer çalışmaları dolayısıyla İran ve Suriye’yi hedef alacağı yönünde yorumlar yapılmaktadır. Ama dünya kamuoyunda yapılan tartışmalara bakarsak Beyaz Sarayın Irak operasyonu bitmeden ve dünyada ki konjonktür gereği bu işe kalkışamayacağı yönündedir. ABD’nin demokratikleşme söylemleri ile girdiği Afganistan ve Irak’ta kaos ortamı ve iç çatışmalar devam etmekte ve güncel basından her gün ölüm haberleri alınmaktadır. Dünyada var olan Uluslararası sistem gereği ve ABD’nin sisteme hâkim olma çabaları nedeni ile genelde Ortadoğu özelde de Irak da çatışma ve kargaşanın uzun bir müddet daha dinmeyeceği gözükmektedir.

ABD, “Büyük Ortadoğu Projesi”yle, Büyük Ortadoğu’ya özgürlük getirmeyi ve bölgeyi demokratikleştirmeyi hedef aldığını iddia etmektedir. ABD’nin şimdiki stratejisinin sürdürmesi durumunda , 21inci yüzyılda süper güç olarak ayakta kalabileceğini düşünmek zordur. ABD’nin çıkarı , İsrail’in güvenliğini kolaylıkla sağlamak için yüzlerce yıllık düşman kardeşlerin barışmasında ve Uygarlıklar Çatışması tezini rafa kaldırmaktadır. Ancak gidiş ters yöndedir. Ancak gidiş ters yöndedir. ABD, Ortadoğu’da eyaletleşme ve kabileleşme ile etnik parçalanmayı desteklemek yerine , öncelikle kalıcı bir Filistin – İsrail barışını gerçekleştirmelidir. Bu ABD’ye inancın yeniden tesis edebilmesi için önemli bir şanstır. BOP’un , Ortadoğu perspektifi dönüşüm yerine barış olmalıdır.

Kaynakça

Kitaplar

1. Adıbelli, Barış, **Stratejik Kuşatma**”, İstanbul, y.e.y ,2007
2. Arı, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu**, 1.baskı, İstanbul:Alfa Yayınları, 2004
3. Arı, Tayyar, **İran İrak ABD ve Petrol**” , 2.Baskı, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2007
4. Ayhan, Veysel, **Ortadoğu ve Petrol İmparatorluk Yolu**, Bursa ,Dora Basım Yayın Dağıtım, Güncellenmiş 2.Baskı, 2009
5. Bayhan,Fatih, **Dip Dalga**, İstanbul, Paradoks Yay., 2012
6. Bilbilik,Erol, **NATO-İstanbul Zirvesi ve Geniş Ortadoğu Stratejisi**”, İstanbul, Otopsi Yay. 2004
7. Bozkurt, Giray, **ABD'nin Ortadoğu Politikası, Büyük Ortadou Projesi Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler**, Ed. Atilla Sandıklı & Kenan Dağcı, İstanbul: Tasam Yayınları. Saynur 2006.
8. Celalettin, Yavuz – Serdar, Erdurmaz ,**Arap Baharı və Türkiye, Orta Doğu`da Kırılan Fay Hatları**, İstanbul, Sabah Yayınları,2013
9. Chirol, Valentina, **The Middle East Question or Some Problems of Indian Defence**, London, John Murray, Albemarle Street, 1903
10. Chomsky, Noam, **Dünya Düzeni: Eskisi Yenisi** , çev. Ali Çakıroğlu, Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2000
11. Çelenk, Nazmi , **Amerika'nın İslâm'ı**, İstanbul, İlgi Yayınları, 2006
12. Davutoğlu, Ahmet, **Stratejik Derinlik**” , İstanbul: Küre Yayınları, 2011
13. Dedeoğlu, Beril, **Ortadoğu Üzerine Notlar**” , , İstanbul, Derin Yayınları 2002
14. Demir, Faruk, **Enerji Güvenliği,Enerji Ekonomisi, Enerji Diplomasisi**, Ankara, y.e.y, 2007
15. Demircan , Esra, **Akdeniz için Birlik Projesi ve Ortadoğu tezi**, Ankara, y.e.y ,2012
16. Dietrich, Jung, **Kriege im Nahen und Mittleren Osten**, D. Jung, K. Schlichte ve, J. Siegelberg, Kriege in der Weltgesellschaft. Strukturgeschichtliche Erklärung kriegerischer Gewalt (1945- 2002), Wiesbaden, Westdeutscher Verlag, 2003
17. Dursun,Davut, **Ortadoğu`nun Ekonomik ,Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler**,sayı 50, Ankara, y.e.y ,2005

18. Evcimoğlu, Kemal, **ABD.'nin "Büyük Ortadoğu Projesi**, 1'nci baskı Eylül 2005, 2'nci baskı Aralık 2005
19. Emin, Mahir-Gürses, **Büyük Ortadoğu Projesi**, İstanbul ,Timaş Yayınları, 2008
20. El-Verdani, Salih, **Mısır'da İslami Akımlar**, Ankara, Fecr Yay., 2011
21. Gamze Güngörmüş, Kona, Derleyen ,**Ortadoğu Orta Asya ve Kesişen yollar**, 2.Baskı İstanbul, İQ yayıncılık, 2004
22. Gerger, Haluk, **Ortadoğu'da Düş Ve Karabasan: Ortadoğu Nereye?**, <http://forum.memurlar.net/konu/615441/>, (Erişim tarihi 19 Mart 2014)
23. Georgiou, G.G. ,United States Energy Security Policy and Options for the 1990s, Austos 1993
24. Güleç M., Oğuz, , **İrak Savaşı Gölgesinde Türkiye Ortadoğu Ülkeleri Ticari İlişkileri**, Ankara, y.e.y , 2003.
25. Gerges, Fawaz A., **The Superpowers and the Middle East. Regional and International Politics**, 1955-1967, Boulder, Westview Press, 1994
26. Gürson, Poyraz, **Suriye, ABD'nin Ortadoğu Politikaları...**, Ankara , y.e.y 2011
27. Hikmet, Çetinkaya, **Amerikan Mızıkacıları**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2008
28. Hikmet ,Çetinkaya, **Soros'un Çocukları**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2007
29. Heykel, Muhammed, **3. Petrol Savaşı**, İstanbul, Pınar Yayınları, 1993.
30. Kaya Erdem, Burcu, **Doğu Batı İkilemi Bağlamında El-Cezire**, İstanbul, Vadi yayınları, 2012
31. Kayapınar, M. Akif **Büyük Ortadoğu Kurtlar Sofrasında**, Fatma Sel Turhan (Haz.), "Küresel Güçler", 3.Baskı İstanbul KüreYayınları, 2005
32. Karan, Ceyda, **Arap Baharı mı, Liberal Müdahalecilik mi?"** Moderatör: Aynur Erdoğan, Dünya Bülteni Araştırma Merkezi (DÜBAM) **Yuvarlak Masa Toplantıları**, Ekim 2011
33. Kitchen, Nicholas, **"After the Arab Spring: power shift in the Middle East?: the contradictions of hegemony: the United States and the Arab Spring"**, (Erisim tarihi: 21 Temmuz 2014)
34. Korany, Bahgat, **Social Change, Charisma and International Behaviour**, Sijthoff, NL, 1976
35. Lewis, Bernard, **Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği"**, (Tercüme: Mehmet Harmancı), İstanbul, Sabah Yayınları, 1998
36. Lewis, Bernard, **Ortadoğu**, Çev. Selen Y. Kölay, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2005
37. Manisalı, Erol, **Yeni Dünya Düzeni'nde Batı ve Türkiye** , İstanbul: Derin Yayınları, 2007

38. Memiş,Ekrem, **Kaynayan Kazan Ortadoğu**, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2002
39. Naumkin, V. **Arabskaya vesna i qlobalnaya mejdunarodnaya sistema**, Moskva,y.e.y, 2013
40. Nasser, Said K.Aburish, **the Last Arab**, USA, St. Martin's Press , 2004
41. Tibi, Bassam, Konfliktregion Naher Osten. **Regionale Eigendynamik und Grobmachtinteressen**. München, C.H.Beck, 1989
42. Serkan, Çelik , - Anıl, GÜRTUNA , **Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Etkileri**, Global Strateji Enstitüsü, Ankara , Arkadaş Yayınevi ,2005
43. Şahin , Abdullah , **Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye**, Ankara,Truva yayıları, 2009
44. Peköz,Mustafa, **Küresel Güçlerin Ortadoğu Stratejisi**, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2007
45. Mahir, röportaj, Faruk Bilgin, **Büyük Ortadoğu Projesi**, İlk yayınları, Mayıs 2004
46. Yeşiltaş, Murat, **ABD'nin Uluslararası Terörizme Yaklaşımı, ABD'nin Haydut Devletleri**, Ed. Kemal İnat, İstanbul, Değişim Yayınları, 2004
47. Pamir, Necdet, ABD, AB, Rusya ve Çin'in Enerji İhtiyaçları ve Stratejileri, **Sempozyum :Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır?**(26-27 ocak 2006), İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, 2006
48. Mansfield ,Peter, **Ortadoğu Tarihi**, İstanbul, Say Yayınları , 2012
49. Köse, Talha, **İran Nükleer Programı ve Ortadoğu Siyaseti : Güç Dengeleri ve Diplomasi İmkanları**, İstanbul, Seta Yayınları III, Ağustos 2008
50. Karaarslan, Tufan, **Ortadoğu'nun coğrafyası**, Konya, Atlas Kitabevi, 1998
51. Todorov, Tzvetan, **Yeni Dünya Düzensizliği** , çev. Dr. Ömer Faruk Turan, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2005
52. Taşlı, Ömer, **Ortadoğu'ya Süper Güçlerin Etkileri**, İstanbul , Fikir Yayınları, 1991
53. Ömer, Turan, **Tarihin Başladığı Nokta Orta Doğu**, İstanbul , Step Ajans Yayınları,2002
54. Pehlivanoglu, Öner, **Ortadoğu ve Türkiye** , İstanbul,y.e.y, 2004
55. Yavuz Gökalp, Yıldız, **Global Strateji`de Ortdaogu**, İstanbul , Dr Yayınları, 2000
56. Yıldırım, Ramazan ve Abdülcélil, Tarık, **Mısır Siyaset Haritası**, Ankara,SETA Yay., 2011
57. Pecurov, S. **Pricini krizisa na Arabskom Vostoke i eqo**, Moskva, y.e.y,2013

58. Watson, Peter, **Ideas: A History of Thought and Invention, from Fire to Freud**, USA, Harper Perennial, 2006
59. Yemen: Enduring Conflicts, Threatened Transition”, International Crisis Group, **Middle East Report**, No. 125, Eylül 3, 2012

Makaleler

60. Arı, Tayyar, “Geçmişten Günümüze Orta Doğu” **Siyaset Savaş ve Diplomasi**, Cilt:1, Bursa, MKM Yayınları, ss 42-46, 2012
61. Akbaş, Zafer, “ABD’nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu’da Güç Mücadelesi” , History Studies, **ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı**, ss 311- 320, 2011
62. Altay, Hüseyin, Ulaş Nugay, “Orta Doğu Bölgesi Enerji Kaynaklarının 21. Yüzyıl Dünya Ekonomisi İçin Stratejik Önemi”, Uşak Üniversitesi **Sosyal Bilimler Dergisi** ,ss 12-17 (Erişim tarihi 06 Mart 2015)
63. Balbay, Mustafa, “NATO-AB Genişlemesinde Ayrışmalar ve Çakışmalar”, **Cumhuriyet**, ss 3-4, 28 Şubat 2004.
64. Brzezinski, Zbigniew “Differentiated Containment: Policy Toward “Iran and Iraq”. **Foreign Affairs** Cilt 76. Sayı 3., ss 12-17, 1979
65. “Bahrain oil company fires almost 300 over anti-government protests”, **Guardian**, 11 Mayıs 2011.
66. Brack, Ian, “Jordan `s King Sacks Prime Minister”, **Guardian**, s 7, 17 Ekim 2011
67. Taha Akyol, “Büyük Ortadoğu Nereye?”, **Milliyet**, s 8, 17 Şubat 2004.
68. Cave, Damien, “Iran Envoy Casts Syria as Part of Wider Conflict”, **New York Times**, s 2, 7 August
69. Cagaptay, Soner, “Arab Spring heats up Kurdish issue”, **Jane's Islamic Affairs Analyst**, s3-4, Mart 2012
70. Collier Jr., William R. “Syrian Anger Day Planned Feb. 5, 2011”. **The Freedomist**.ss 5-6, 31 Ocak 2011.
71. Dalacoura, Katerina, “The Arab Uprisings Two Years On: Ideology, Sectarianism and the Changing Balance of Power in the Middle East”, **Insight Turkey**, Cilt.15, Sayı 1, ss 44-45, 2013
72. Deniz, Şadiye, “Ortadoğu’nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:5, Sayı:20, ss 45-50, 2012

73. Deniz,Taşkın, “Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, Cilt 3, Sayı:26, İstanbul, ss 37-46, 2012
74. Ersegül B.Ünüvar,”Büyük Ortadoğu Projesi ve Rusya”,**Stratejik öngörü**,Cilt 1, Sayı 2,Yaz , ss 22-34,2004
75. Faxrutdinova N.Z. “A bila li Arabskaya vesna ? Ese odin vzqlyad na sobitiya v arabski stranax” // **Aziya i Afrika seqodya 2013.** ,Cilt 1,Sayı 5, ss 12-15
76. Fulton,Will, “After the Arab Spring: Iran's Foreign Relations in the Middle East”, **AEI Iran Tracker**, 28 September 2011. (Erişim Tarihi: 12 nisan 2015)
77. Pargetter, Alison, “Rebers with a cause”, **Jane’s Intellegence Review** , Cilt 23 ,Sayı4 ,s 3, April 2011
78. Kadioğlu, Ayşe, “Büyük Ortadoğu Girişimi”, **Radikal**, 21 Mart 2004
79. Kuloğlu, Armağan, “Nato’nun Doğu’ya Doğru genişlemesi,Değişen NATO ve Bu Değişimde Enerjinin Rolü”,**Stratejik analiz**,Cilt:5,Sayı:54, ss5-6, Ekim,2004
80. Veysel, Ayhan, “Tunus İsyanı: Arapların Devrim Ateşini Yakması”. **Ortadoğu Etüdüleri** (ORSAM) 3, Sayı 2 ,ss23-30, Ocak 2012
81. Fehmi, Koru, “Yerli Bir Proje”, **Yeni Şafak**, ss 2-3,16. Şubat 2004, “Yerlinin Yerlisi”, **Yeni Şafak**, ss 3-4,18 Şubat 2004
82. Jordan King “Names Hague Court Judge as Primer Minister”, **Guardian**, ss 7-8, 17 Ekim 2011
83. Jonatan, Speyer, “Behind the lines: a Gulf apart”, **Jerusalem Post**, ss12-13, 22 Ocak 2013
84. Landay, Jonathan, “US officials: al-Qaeda behind Syria bombings”, McClatchy Newspapers, 10 February 2012; Greg Miller, Al-Qaeda infiltrating Syrian opposition, US officials say, **The Washington Post**, ss 17-19, 16 Şubat 2012
85. Mirkadırov, Rauf ve İvanov,Vladimir, “Azerbaydjan Otkrıvaet Amerikanskie Voennie Bazi”, **Nezavisimaya Gazeta**, ss 5-6, 23 Mart 2004
86. Maria Cristina Pacielle, “Tunisia: Changes and Challenges of Political Transition”, **MEDPRO Technical Report**, Cilt 1,Sayı 3, ss40-43, Nisan 2011
87. Moataz el-Fegieri, “A Tyranny of the Majority? Islamists’ Ambivalence about Human Rights”, **FRIDE Working Paper**, Sayı 113, ss 5-8, Ekim, 2012
88. ORSAM, “Mısır Devriminin Ayak Sesleri: Bir Devrin Sonu mu?”, **Ortadoğu Analiz**, Şubat 2011, Cilt:3, Sayı:26, s.16, <http://www.orsam.org.tr/>
89. Özalp , Osman N. “Uluslararası İlişkiler Bağlamında Ortadoğu’da Büyük Güç Politikalarını Açıklamaya Yönelik Bazı Kuramsal Yaklaşımlar”, İ.Ü. **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi** Cilt 5, Sayı 48, ss 43-46, Mart 2013

90. Özcan, Nihat Ali, “Büyük Ortadoğu Projesi’ Türkiye’yi de Dönüştürür”, **Zaman**, s. 5, 18 Şubat 2004
91. Öztürkler , Harun, “Ortadoğu Ülkelerinin Enerji Kaynaklarının öneminin ekonomi – poliik değerlendirilmesi”, **Ortadoğu Analiz** , Cilt 1 , Sayı 7-8, s 22-26, Temmuz-Ağustos.2009
92. Sakin, Serdar, Can Deveci, “Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme - An Analysis on the Term “Middle East” and its Boundaries” , History Studies ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı/ Relationships of the USA and The Great Middle East Special Issue 2011, s 11-14, (Erişim tarihi 19 Mayıs 2015)
93. Şen, Gülriş, İnan ve “Arap Baharı” :Bağlam, Söylem ve Siyaset” ,**Ortadoğu Etütleri Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi** , Cilt 3 Sayı 2, ORSAM Yayınları , ss 22-26
94. “Thousand Protest in Jordan”, **Al Jazeera**, s.12, 28 Ocak 2011
95. Tore Tingvold Petersen, “Crossing the Rubicon? Britain's Withdrawal from the Middle East”, 1964-1968: A Bibliographical Review, **The International History Review**, Cilt 22, Sayı 2, ss 34-36, Haziran 2000
96. “Tentative Jihad: Syria’s Fundamentalist Opposition”, International Crisis Group, **Middle East Report**, Cilt 12, Sayı. 131, ss 12-14,12 Ekim 2012
97. Kitapçı, Zekeriya, “Körfez Krizinin Tarihi Kökleri ve Ortadoğu’nun Önemi”, **Türk Yurdu**, Cilt 11, Sayı 28 ,ss 46-50, Ankara, Mart 1991

İnternet kaynakları

98. Aaron David, Miller, “For America, An Arab Winter”, <http://wilsonquarterly.com/article.efm?AID=1967>, (erişim tarihi 19.02.2015)
99. Ali Yürür, “Türkiyesiz Bir Orta Doğu”, Temmuz 2003,.<http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/temmuz03/tr/eksensiz.htm> , (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2015)
100. Armağan Kuloğlu , “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”, <http://www.avsam.org/tr/analizler/asp?ID=26>,(Erişim tarihi 27 Mayıs 2015)
101. Aşuk A., “Büyük Ortadoğu Projesi: ABD – BOP- Suriye”, <https://istihbaratsahasi.wordpress.com/tag/bop/>, (Erişim tarihi 18 Kasım 2014)

102. Alptekin Dursunoğlu, “Yemen devrimcileri ve Arap baharı devrimcileri”, http://www.ydh.com.tr/YD435_yemen-devrimcileri-ve-arap-bahari-devrimcileri.html,(erişim tarihi 09 Kasım 2014)
103. Boubekeur A., “The Tunisian Elections : International Community Must Insist on Moving Beyond Facade Democracy”, **Web Commentary** , Carnegie Endowment, <http://carnegie-mec.org/2009/10/23/tunisian-elections-international-community-must-insist-on-moving-beyond-fa%C3%A7ade-democracy>, (erişim tarihi 23 Ekim 2014)
104. Boucek Christopher. “Carnegie Endowment for International Peace.” Congressional Testimony: U.S. Policy in Yemen”. (19 Temmuz 2011).
105. “Büyük Ortadoğu Haritası”, <http://bopnedir.blogspot.com.tr/2013/03/buyuk-ortadogu-projesiharitasi.html>, (Erişim tarihi 10 Mayıs 2014)
106. Cabbarlı,Hatem, “ABD’nin Büyük Ortadoğu Projesi: Kavramı, Anlamı, Amacı ve Türkiye’ye Yansımaları”, <http://hatem-cabbarli.blogspot.com/2012/01/abd-nin-buyuk-ortadogu-projesi-kavram.html>, (Erişim tarihi 15 Ocak 2015)
107. Christina Lowe, “Tunisian Struggles to Tame Revolutionary Spirit”, <http://uk.reuters.com/article/2011/02/15/uk-tunisia-strikes-idUKTRE71E41W20110215>, (Erişim tarihi 15 Şubat 2015)
108. “Committee to Protect Journalists. Tunisia Report: The Smiling Oppressor”. URL: <http://cpj.org/reports/2008/09/tunisia-oppression.php>. (Erişim tarihi 23 Eylül 2014)
109. Durac Vincent, “Yemen’s Arab Spring-Democratic Opening or Regime Maintenance”. **BRISMES Annual Conference 2012 Revolution and Revolt:Understanding teh Forms and Causes of Change**. <http://brismes2012.files.wordpress.com/2012/02/vincent-durac-yemens-arabspring.pdf>, 2012
110. Eric A. Miller, Steve A. Yetiv,”The New World Order in Theory and Practice: The Bush Administration’s Worldview in Transition”, **Presidential Studies Quarterly** **31**, Sayı 1, March 2001, <http://www.jstor.org/discover/10.2307/27552166?uid=3739192&uid=2&uid=4&sid=21103266356153>,(Erişim Tarihi: 28 Aralık 2014)
111. Erler, Özgün, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türk Basını”, https://www.academia.edu/5121057/B%C3%BCy%C3%BCk_Ortado%C4%9Fu_Projesi_ve_T%C3%BCrk_Bas%C4%B1n%C4%B1, **Bilimsel Eğitim Toplumu dergisi**

112. Fatih Koç, “Ortadoğu’nun stratejik konumu”, <http://www.tyb.org.tr/ortadogunun-stratejik-konumu-17802yy.htm> (Erişim tarihi 24 Kasım 2014)
113. Fares, Akram, “Hamis Leader Abandons Longtime Base in Damascus”, **New York Times**, 27 January 2012, <<http://www.nytimes.com/2012/01/28/world/middleeast/khaled-meshal-theleader-of-hamas-vacates-damascus.html>>(Erişim tarihi: 26 Ekim 2014)
114. Hurmi, Ayşe Bahar , “Bush ve Obama Karşılaştırılması Çerçevesinde Amerikan Dış Politika Analizi”, **Alternatif Politika**, Cilt.2, Sayı: 1,ss 56-81, Nisan 2010.erişim:
http://www.int.atilim.edu.tr/news_image/Ayşe_Bahar_Hurmi_1298892965.pdf
115. Hüseyin, Bağcı-Bayram Sinkaya, “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye:AK Parti’nin Perspektifi”,http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu1%20makale/huseyin_bagci_bayram_sinkaya.pdf, ss.21-22, (Erişim tarihi 20 Mart 2014)
116. “Ortadoğu’da Bölünmüşlüğü’nün Kısa Tarihi”,
<http://www.dunyabulteni.net/haberler/311878/ortadoguda-bolunmuslugun-kisa-tarihi>. (Erişim tarihi 19 Mart 2015)
117. “Ortadoğu”, <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/ortadogu.htm> , (Erişim tarihi 19 Nisan 2015)
118. Ottaway, Marina and Amr Hamzavy, “Protest Movements and Political Change in the Arab World” , Carnegie Endowment For Internatioanal Peace,
http://carnegieendowment.org/files/OttawayHamzawy_Outlook_Jan11_ProtestMovements.pdf, (Erişim tarihi 28 Ocak 2015)
119. Gökbaş, Seval, “Çok Kutuplu Yeni Dünya Düzeninde ‘Güvenlik’ Algısı”.http://www.tasam.org/trTR/Icerik/1113/cok_kutuplu_yeni_dunya_duzeninde_%E2%80%98guvenlik_algisi, 30.07.2009, (Erişim tarihi 19 Mart 2015)
120. Konur Alp, Koçak, “Yasemin Devrimi”nden Arap Baharına”,
http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2012/sayi22/22-61.pdf , ss 22-34 (Erişim tarihi 2 Haziran 2015)
121. Lynch, Marc. “Obama’s ‘Arab Spring’?”, **Foreign Policy Middle East Channel**. 6 January 2011, http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2011/01-06/obamas_arab_spring , (Erişim tarihi 2 Şubat 2015)
122. “Libya Örneği - ABD Düzen Vermeye Çalıştığı BOP Ülkelerinde Dışlanıyor”, **TÜRKSAM**, 13 Eylül 2012, <http://www.turksam.org/tr/a2757.html>, (Erişim Tarihi: 28 Ekim 2014)

123. Mohamad Bazzi, <https://www.foreignaffairs.com/articles/north-africa/2011-10-21/death-qaddafi-generation> (Erisim 21 Kasim 2015)
124. Nikolayevic A., Basın, **Blizhniy Vostok : istoriy tisyaceletiy** , http://russianscientist.org/files/Conference/2012/BASIN_Blizhniy_Vostok.pdf,
125. Şahin, Muhammet, “Yeni Dünya Düzeninin Yeni Gerçeği, Büyük Ortadoğu Projesi, Ortadoğu Neresidir?”, <http://venekdere.net/forum/index.php?topic=197.0;wap2>, (Erişim tarihi 13 Mayıs 2015)
126. Sazak D., “ABD Bilançosu”.www.miliet.com.tr,(erişim tarihi 2 Ocak 2015)
127. Stecklow, Steve, “Web`s Openness is Tested in Tunisia”, <http://www.wsj.com/articles/SB10001424052702303544604576430041200613996>, (Erişim tarihi 07 Eylül 2014)
128. “Swiss freeze possible Mubarak assets”, <http://www.reuters.com/article/2011/02/11/us-swiss-mubarak-idUSTRE71A58R20110211>, (Erişim tarihi 11 Şubat 2015)
129. Taşkın, Deniz,“Mekansal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi Ve Türkiye”, (Erişim tarihi 26 Eylül 2014)
130. Tokgöz, Mürsel, “Arap Baharı–Yemen – Cezayir – Lübnan”, <http://www.globalenerji.com.tr/dergide-bu-sayi/2013/2/14/arak-bahari-3--yemen-cezayir-lubnan->, (Erişim tarihi 15 Şubat 2015)
131. “Tunus”, <http://www.enfal.de/tunus.htm>, (Erişim tarihi 2 Haziran 2015)
132. **Tunisian Acting President Promises to Protect Will of the People**, National Tunisian Tv(Tunis), via Open Source Center,(erişim tarihi 19 Ocak 2015)
133. Ulutaş, Ufuk, Torlak , Furkan, “Devrimden Demokrasiye Tunus’un Seçimi”, Sayı: 46 | Kasım 2011, <http://file.setav.org/Files/Pdf/devrimden-demokrasiye-tunusun-secimi.pdf,ss> 12-17(Erişim tarihi 2 Şubat 2015)
134. Yurçenko V. P., “O Planakh po İzmeneniyu Bazirovaniya VS SŞA za Rubejom”, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2004/27-01-04.html>
135. Veysel Ayhan ve Algan Nazlı Ayhan, “Mısır Devrimi ve Mübarek: Bir Diktatörün Sonu”, **Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi (IMPR)**, IMPR RAPOR –Sayı 6, 2011, ss 59-93 ,<http://www.impr.org.tr/>

REFERAT

Sadece coğrafi olarak değil siyasi olarak da genişliği bulunan, pek çok bilinmezlerin, karmaşık ilişkilerin, sorunların ve çatışmaların, petrolün ve zenginliğin aynı zamanda gözyaşının merkezi olan Ortadoğu üzerine pek çok şey söylenen ama pek az bilinen bir coğrafyadır. İnsanlık tarihi burada başlayıp burada devam etmiştir. Tarihsel olaylara yön veren gelişmeler burada yaşanmış, geleneksel ve modern imparatorluklar için üzerinde mücadele edilmeye değer bulunmuş herşeye rağmen bu coğrafyadan vazgeçilmemiştir. Ortadoğu ,batıda Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Somali, Etiyopya, Sudan, Mısır, Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman'ı içine alan, kuzeyde Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini kapsayan, ayrıca İran, Afganistan ve Pakistan'ın da dahil edildiği , güneyde Suudi Arabistan'dan Yemen'e uzanan Arap yarımadasını çevreleyen ve ortada Suriye , Lübnan , Ürdün, israil ve Filistin'in aldığı bir coğrafya olarak tanımlanmaktadır.

Büyük Orta Doğu, ABD çıkarları için jeostratejik öneme sahip bir bölgedir. Amerikan perspektifinin şekillenmesinde 1979-1996 yılları arasındaki dönemde (Körfez savaşı ve sonrasını da içeren), Büyük Orta Doğu sıklıkla Amerikan müdahalesine sahne olan başat bir bölgedir. 1979 İran rehine kurtarma girişimi, 1982'de Lübnan'a askeri müdahale, Libya'ya yönelik 1986'daki El Dorado Kanyonu saldırısı, 1987-1988 Körfezdeki tankerlerin korunması, 1990 Körfez Savaşı ve son olarak Irak Savaşı. Ayrıca 1992'de Somali'de gerçekleştirilen barışı korumaya yönelik operasyon. 1979'dan 1994'e kadar Amerika'nın müdahalesini gerektiren olaylar değerlendirildiğinde göze çarpan 12 olayın yedisi Orta Doğu'da gerçekleşmiştir. Soğuk savaş döneminde de Akdeniz ve Basra Körfezi Amerikan askeri varlığının korunduğu ya da arttırıldığı göze çarpan bölgelerdir.

ABD yönetimi, Orta Doğu'ya demokrasiyi getirmek suretiyle nükleer silahların teröristlerin eline geçmesini engellemeyi amaçladığını açıkça dile getirmektedir. Bugün ABD'ye göre Orta Doğu terör örgütlerinin beslendiği en önemli merkez olarak görülmektedir. Orta Doğu'da terörün demokrasi ve ekonomik kalkınma ile ortadan kaldırılabileceği öne sürülmektedir .

Tüm bu örnekler ABD'nin özellikle bu bölgeye büyük önem verdiğini göstermektedir.

BOP olarak tarif edilen bu bölge ABD için son derece kritik çıkarların bulunduğu bir bölgedir. ABD karar alıcılarına göre uzun bir dönem (2025'e kadar) ABD`çi karları şunları içine almaktadır:

- İsrail Devleti'nin bütünlüğünün korunması ve Orta Doğu barış sürecinin tamamlanması,
- Petrolün kontrol altında tutulması,
- Saldırgan bölgesel bir hegemonun ortaya çıkmasının önlenmesi,
- Kitle imha Silahlarının Yayılmasının engellenmesi.
- Bölgede siyasi ve iktisadi gelişim ve istikrarın sağlanması ,
- Terörizmin kontrol altında tutulması.

Konunun daha iyi anlaşılması bakımından yukarıda sayılan ABD çıkarlarını biraz daha açalım.

ABD, İsrail Devleti'nin kuruluşundan bu yana güvenliğini ve refahını sağlama taahhüdünü üzerine almış durumdadır ve o zamandan günümüze kadar da bu konu tartışılan anahtar çıkarlardan birisi olmuştur. ABD'nin önümüzdeki 10 yılda da Orta Doğu barış sürecinin tamamlanması için paralel politikalar izlemesi beklenmektedir. İsrail'in askeri ve ekonomik gücünün artması ABD çıkarları için önemli görülmektedir.

Dünya petrol rezervlerinin % 65'i Körfez ülkelerinde bulunmaktadır ve petrol arzının %35'gibi büyük çoğunluğu bu bölgeden sağlanmaktadır". Bu bölge petrolüne sahip olmaktan çok bölgedeki petrolün güvenli bir şekilde Avrupa'ya ve ABD'ye taşınması büyük önem kazanmıştır. Bu nedenle hem ABD'nin hem de AB'nin Akdeniz'in güvenliğinin sağlanmasında ortak çıkarları vardır. Bazı Amerikan stratejistleri bu bölgedeki petrolün güvenliğinin sağlanması görevini ABD'nin üstlenmesini önermektedir . Bölgedeki petrol kaynaklarının kontrolünün özellikle ABD aleyhtarı yönetimlerin eline geçmesi istenmemektedir.

AB, 1 Mayıs 2004 tarihinde yaptığı genişleme ile sınırlarına oldukça genişletmiştir. Bu bir bakıma AB için hem yeni pazar alanı, hem de genç iş gücü anlamına gelmektedir. AB içinde bulunduğu ekonomik durgunluğu aşabilmek için bunu bir fırsat olarak değerlendirebilir. Ancak uzun vadede AB'nin de yeni açılımlara ihtiyacı

vardır. Büyük Orta Doğu bu nedenle gerek ABD, gerekse AB için uzun vadede önemli bir pazardır.

Büyük Ortadoğu Projesi, sadece kapitalist güçlerin Ortadoğu'nun enerji yataklarına el koymak için oluşturulmadı, esasen, dünya küresel kapitalist sisteminin 21. yüzyılın ekonomik, politik ve ideolojik yapılanmasına uygun 'yeni' toplumsal sistemler oluşturma stratejisidir. Bu nedenle 'Büyük Ortadoğu Projesi' ya da 'Yeni Ortadoğu' ismi ile adlandırılan politikalar, küresel kapitalist güçlerin, dünyayı yeniden dizayn etmesine yönelik stratejik projelerinden biridir.

ABD'nin önderliğinde gerçekleştirilen ve dünyanın bir bütün olarak sömürgeleştirme stratejisi ekseninde Afganistan'ı ve Irak'ı işgal etmesi ile bölge coğrafyası, uluslar arası güçler arasında pazar paylaşım rekabetinin odağı haline geldi. Askeri güç kullanılarak devam ettirilen bu proje, tersten Ortadoğu'da büyük patlamalara yol açmış bulunuyor. Bu bakımdan kesintisizce devam eden küresel işgal projesinin ortaya çıkaracağı politik sonuçları, şimdiden kestirmek son derece zor görünüyor. Çünkü uygulanmak istenen her plan; hem kendi içinde karşıtını doğurur, hem de söz konusu planda hesapta olmayan yeni politik süreçler yaratır. Bu durum kaçınılmaz olarak, bölgesel ilişkilerde ortaya çıkan veya çıkacak olan yeni süreçler, toplumsal değişimde çok daha farklı bir etkide bulunur.

Tezin amacı Ortadoğu'da meydana gelen değişimin nedenlerini, sürecin işleyişini ve muhtemel sonuçlarını ortaya koymaktır. İlâveten, bildirmek gerekmektedir ki, ABD, Rusya, AB, Çin, Japonya gibi küresel devletler egemenliklerini tesis etmişler ve ekonomik açıdan da hegomonik bir yapıya sahip olmuşlardır. İşte tam bu noktada ABD'nin BOP'si devreye girmektedir. Bu küresel devletlerin sahip olduğu özelliklere sahip olmayan ve birçok gelirleri de petrole dayalı olan, ekonomik açıdan olmasa da kültürel ve siyasal açıdan üçüncü dünya ülkeleri diye tabir ettiğimiz Ortadoğu, Orta Asya ve Afrika ülkeleri gelmektedir. İşte bu sebeplerden dolayı, ABD'nin tarif ettiği BOP'si, saydığımız bu bölgelerdeki ülkeleri kapsamaktadır. Çoğunluğunu Müslüman halkların oluşturduğu bu geniş coğrafya insanlık tarihi kadar eski bir mücadele ve rekabete konu olmuş bir bölgedir. Ancak bu çalışma dolayısıyla; ABD dış politikası hakkında yapılan literatür taramasında da görülmüştür ki, ABD belli dönemlerde Ortadoğu'ya, Asya'ya ve Balkanlar'a yönelmiş, bu bölgeler ile sıkı ilişkiler geliştirmiş olmasına rağmen, ABD dış politikasının " batı eksenli " anlayışının değişmemiş olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın amacı, ABD'nin Ortadoğu ülkeleri ile "Arap Baharı" adı altında ayaklanması ve

ilişkilerinin incelenmesidir. Yani, ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesinin Arap Baharı ekseninde deyerlendirilmesidir.

Tezin ilk bölümünü Ortadoğu'nun tarihi, stratejik önemi ve enerji kaynakları hakkında bilgiler edinmektedir. Aynı zamanda, bu kapsamda Ortadoğu'da yaşanan küresel rekabet önemli bilgilerden sayılır.

Tezin ikinci bölümü Büyük Ortadoğu Projesinin Kavramsal Tanımı, kapsamı, hedef ve amaçları, BOP uygulaması aşamasında NATO ve Türkiye'nin rolünün tez içeriğinde önemi öngörülmektedir.

ABD'nin BOP çerçevesinde değerlendirilmesi "Arap Baharı" ayaklanmalarında daha açık olduğu için burada "Arap Baharı" olan ülkelerde hadiselerin ne sebepten ve ne amaçla olmasını gösteren araştırmalar tezin üçüncü bölümünde yer almaktadır.

Kısaca özetlemek gerekirse Büyük Ortadoğu Projesi ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında Yeni Dünya Düzenini kendi lehine şekillendirmek ve küresel hakimiyetini yerleşik hale getirmek için ortaya atmış olduğu bir projedir. Bu uğurda Irak'ta ve Afganistan'da milyonlarca insan ölmüş, dünya çapında bir İslamofobi hastalığı yayılmıştır. "Kızıl Tehlike (Komünizm)" bittikten sonra "Yeşil Tehlike (İslamiyet)"i kendisine düşman olarak belirleyen NATO, dolayısıyla ABD, İslam üzerinden yürüttüğü ve aşama aşama gerçekleşen projesinde geldiği son nokta ise Arap Baharıdır. İşte bizimde tezimizde ele alacağımız konu Büyük Ortadoğu Projesi'nin (BOP) Arap Baharı ile ilişkisidir.

Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
“Türk Dünyası İşletme” fakültesi
“Uluslararası İlişkiler” branşı üzere Yüksek Lisans 2.sınıf
BM-12T grup öğrencisi Sebuhe NEBİYEVA'nın
“ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'nin Arap Baharı Ekseninde
Değerlendirilmesi” konusunda yazmış olduğu bitirme tezine

REY

Sebuhe NEBİYEVA tarafından hazırlanan bitirme tezi Giriş, 4 Bölüm, Sonuç ve Kaynakça bölümlerini içermekte ve tamamı 103 sayfadan oluşmaktadır. “ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'nin Arap Baharı Ekseninde Değerlendirilmesi” konusunda yazmış olduğu bitirme tezinde genel olarak ABD'nin BOP ve Arap Baharı'nın Ortadoğu'da etkisi hakkında bilgi verilmektedir. Aynı zamanda küresel güçlerin Ortadoğu'ya etkisi, Ortadoğuda meydana gelen değişim, onun nedenleri, değişim sürecinin işleyişi ve onların muhtemel sonuçları ortaya koyulmuş, ABD'nin BOP'nın Arap baharı ile ilişkisi konusuna açıklık getirilmiştir.

Sebuhe NEBİYEVA'nın “ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'nin Arap Baharı Ekseninde Değerlendirilmesi” konusunda yazmış olduğu bitirme tezi yukardaki açıklamalar doğrultusunda hazırlanmıştır. Bitirme tezi savunmaya tavsiye olunur.

Dr. Kadir BAYRAMLI

“Türk Dünyası İşletme” fakültesi
Öğretim görevlis

Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
“Türk Dünyası İşletme” fakültesi
“Uluslararası İlişkiler” branşı üzere Yüksek Lisans 2.sınıf
BM-12T grup öğrencisi Sebuhe NEBİYEVA'nın
“ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'nin Arap Baharı Ekseninde
Değerlendirilmesi” konusunda yazmış olduğu bitirme tezine

REY

Sebuhe NEBİYEVA tarafından hazırlanan bitirme tezi Giriş, 4 Bölüm, Sonuç ve Kaynakça bölümlerini içermekte ve tamamı 103 sayfadan oluşmaktadır. “ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'nin Arap Baharı Ekseninde Değerlendirilmesi” konusunda yazmış olduğu bitirme tezinde genel olarak ABD, BOP ve Arap baharı'nın Ortadoğu'da etkisi hakkında bilgi verilmektedir. Aynı zamanda, Ortadoğu'da meydana gelen değişimin nedenlerini, sürecin işleyişini ve muhtemel sonuçlarını ortaya koymaktır. ABD'nin BOP çerçevesinde değerlendirilmesi “Arap Baharı” ayaklanmalarında daha açık olduğu için, “Arap Baharı” olan ülkelerde olayların ne sebepten ve ne amaçla olmasını gösteren araştırmalar tezin araştırılmasına yardımcı olayla incelenmiştir.

Sebuhe NEBİYEVA'nın “ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi'nin Arap Baharı Ekseninde Değerlendirilmesi” konusunda yazmış olduğu bitirme tezi yukardaki açıklamalar doğrultusunda hazırlanmıştır. Bitirme tezi savunmaya tavsiye olunur.

Dr. Elşen MEMMEDLİ

“Türk Dünyası İşletme” fakültesi

Öğretim görevlisi